

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Ondřej Havelka

Morální aspekty klonování člověka
ve světle křesťanské etiky

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Libor Ovečka, Th.D.

Praha 2014

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. března 2014

Ondřej Havelka

Bibliografická citace

Morální aspekty klonování člověka ve světle křesťanské etiky [rukopis] : diplomová práce / Ondřej Havelka ; vedoucí práce: Libor Ovečka. -- Praha, 2014. -- 67 s.

Anotace

Diplomová práce „Morální aspekty klonování člověka ve světle křesťanské etiky“ se zabývá hodnocením klonování lidské bytosti pohledem morální teologie. V současnosti je již zřejmé, že klonování člověka je technicky možné a pokusy tohoto druhu se ve světě stále množí. Klonování je velmi aktuální a dynamicky se rozvíjející téma. Biologie je v dnešní době v tomto oboru o několik kroků dále před legislativou a etickým promyšlením a uchopením tématu. Tato práce přináší souhrnný pohled na současný technický stav klonování, nahlédnutí do historie problematiky, dále na světovou legislativu, která se ukazuje jako nejednotná, a na současný stav diskuse na etické rovině. Zabývá se názory odborníků z řad morálních teologů, bioetiků a biologů, které porovnává a dále promýšlí. Práce přináší stěžejní argumenty zastánců i odpůrců klonování lidské bytosti a některé zásadní přístupy k této problematice. Ve vytčených bodech promýšlí jednotlivá etická témata a jejich důsledky v případě praktikování klonování. Celou prací prostupuje klíčová otázka, zda je klonování lidské bytosti slučitelné s naukou morální teologie a křesťanským chápáním člověka. V závěru přináší shrnutí promyšlených témat a dosažených cílů.

Klíčová slova

klonování člověka, morální teologie, osoba, etika, antropologie

Abstract

The thesis "The moral aspects of human cloning in the light of Christian ethics" deals with the assessment of cloning human beings from the point of view of moral theology. It is now clear that human cloning is technically possible and the number of attempts of this kind is still increasing in the world. Cloning is a very timely and dynamically evolving topic. Nowadays biology in this business is a few steps further before the law and ethical rethinking and grasping the topic. This thesis provides a summary overview of the current technical conditions of cloning, insight into the history of the issue, as well as the world's legislation, which appears to be inconsistent, and the current state of the debate on the ethical plane. It deals with the opinions of experts from the rank of moral theologians, bio ethicists and biologists, which compare and think them over. This work brings fundamental arguments of the proponents and opponents of cloning human beings and some fundamental approaches to this issue. Besides that it develops individual ethical issues and their consequences for the practice of cloning. The key question permeating the whole work deals with the problem whether the cloning of human beings is compatible with the doctrine of moral theology and Christian understanding of man. In conclusion, it summarizes the sophisticated themes and objectives achieved.

Keywords

human cloning, moral theology, person, ethics, anthropology

Počet znaků (včetně mezer): 167354

Poděkování

Děkuji docentu Liboru Ovečkovi za vedení této diplomové práce, kolegům teologům za podnětné diskuse a zejména manželce a dcerám za trpělivost.

Obsah	
Úvod.....	7
1. Lidská bytost – osoba se sebezpřekračující důstojností.....	10
1.1. Subjekt našeho zájmu – člověk jako osoba.....	10
1.2. Okamžik zrodu — od kdy je lidská bytost osobou.....	15
2. Klonování lidské bytosti.....	25
2.1. Co je klonování.....	25
2.2. Historie – vývoj klonování.....	29
2.3. Klonování — právo a ochrana lidské bytosti v legislativě.....	33
3. Výpovědi morální teologie.....	39
3.1. Co je etika.....	39
3.2. Nárok etiky.....	41
3.3. Etika a klonování.....	43
Závěr.....	70
Seznam použitých zkratk.....	74
Seznam literatury.....	75

Úvod

Tato práce se zabývá etickými aspekty klonování lidské bytosti ve světle morální teologie. Naší snahou je poukázat na zásadní etická témata související s případnou praxí v oboru klonování. Tato témata budeme pečlivě rozvíjet, abychom došli k závěru, zda je klonování člověka slučitelné s naukou morální teologie či nikoli. Vycházíme z hypotézy, že klonování lidské bytosti je za hranicí etické přípustnosti, a tedy neslučitelné s chápáním člověka ve světle teologické etiky. Naším stěžejním cílem je ověřit toto tvrzení a přinést pro ně dobré argumenty. Zejména se budeme snažit domýšlet jednotlivá témata do jejich možných důsledků, které prozatím zůstávají v odborné literatuře stranou nebo vůbec nezazněly. Dalšími dílčími cíli bude vyhodnocení jednotlivých vytčených témat.

Klonování člověka je velmi aktuální téma, které otevírá diskuse na mnoha rovinách. Ukázalo se, že technicky je klonování lidské bytosti již možné, a pokusy v tomto oboru se množí. Biologie a její možnosti jsou v současnosti o několik kroků dále před legislativním ukotvením a etickým promyšlením tématu. Proto je klonování z hlediska morální teologie velkým tématem, které je aktuálně třeba řešit. Jak se dále ukáže, legislativa je ve světě nejednotná a přes velké úsilí mnoha mezinárodních organizací, které se snaží klonování lidské bytosti postavit mimo zákon, jsou země, kde je takováto praxe zákonem povolena. S klonováním lidské bytosti přichází zcela nové skutečnosti. Aktuální úlohou morálních teologů je téma pečlivě zpracovat ve světle teologické etiky a případně varovat před blížícím se společenským nebezpečím. Této úlohy se pokusíme v naší práci chopit.

Dříve, než se budeme zabývat samotným klonováním, zaměříme se na subjekt klonování, tedy na člověka. Je třeba důsledně odpovědět na otázku, co nebo koho vlastně klonujeme. Teologie vnímá lidskou bytost jako osobu. Bude tedy třeba pojem osoby charakterizovat, nakolik je to možné, abychom dále postupovali s plným vědomím důstojnosti a jedinečnosti lidské bytosti jako osoby. Nazírání pojmu osoba má v dějinách teologie zajímavý vývoj, který stručně popíšeme, abychom poukázali na stěžejní směry v chápání tohoto pojmu v současné teologii. Jak dále popíšeme, v dějinách teologického myšlení se vyprofilovaly dva stěžejní přístupy k charakterizování pojmu lidská osoba. První model lze nazvat statický nebo substanciální, který chápe osobu jako hotové stvořené jsoucno. Tento přístup staví na základní Boethiově definici, která charakterizuje osobu jako *individuální substanci rozumové přirozenosti*. Druhý model bychom nazvali dynamický nebo relacionální. Tento přístup navazuje na Boethia, ovšem vnímá vztahy jako nedílnou součást realizace a plného uskutečnění osoby. Oba modely a převažující přístup v současné teologii popíšeme podrobněji v příslušné kapitole. Ve chvíli, kdy se s těmito přístupy

seznámíme, posuneme se k otázce, od kdy je lidská bytost osobou. Tato otázka je přímo klíčová pro náš další postup při promyšlení etických aspektů klonování člověka. Bude důležité uchopit počátek lidského života a okamžik zrodu člověka jako osoby, nakolik jen to bude možné. Pokud by totiž existovalo byt' jen kratičké období, kdy by embryo existovalo pouze jako shluk buněk a nikoli ještě jako lidská bytost, tedy osoba, byl by zajisté přístup morální teologie jiný než v případě, že bychom existenci takového období vyloučili.

Po osvětlení terminologie a zacílení okamžiku zrodu lidské osoby se v naší práci posuneme k samotnému klonování, které můžeme velmi zjednodušeně vyjádřit jako vytváření nového jedince, který je geneticky identický se svou předlohou. Nejprve popíšeme základní definici klonování a seznámíme se s terminologií, které je třeba v tomto oboru rozumět. V biologické terminologii se budeme držet na rovině, která je nezbytně nutná k etickému uchopení tématu. Dále popíšeme tři základní metody klonování, a to klonování dělením, klonování přenosem buněčného jádra do prázdného vajíčka, které se dále dělí podle zvolené metody přenosu, a klonování třetí cestou. Stručně pojednáme o genetické variabilitě klonů, abychom mohli skutečnost nazít co možná nejkompexněji, a objasníme pojmy reprodukční a terapeutické klonování. Jak se v příslušné kapitole ukáže, je toto slovní rozdělení na reprodukční a terapeutické klonování velmi populární, a to nejen mezi biology, kteří se snaží o povolení klonování člověka. Popularita tohoto virtuálního dělení jde ruku v ruce s jeho zakuklenou nebezpečností. Objasníme si, co jsou kmenové buňky, proč jsou v současné medicíně tolik žádané a oslavované a proč jsou nejžádanější tzv. embryonální kmenové buňky. Zde se před námi otevře nové téma, zda je možné získávat velmi potentní kmenové buňky jinak než z lidských embryí.

V další kapitole se budeme zabývat historií problematiky a také aktuálním rychlým vývojem. Jak se ukáže, historie klonování nezačíná slavným ovčím klonem Dolly, ale sahá mnohem hlouběji do historie. Současný stav bádání je velmi dynamický a poukazuje na skutečně velkou závažnost tématu, které je třeba mimořádně pečlivě uchopit. Poté, co nahlédneme do historie a seznámíme se s aktuálním stavem klonování, obrátíme pozornost na právní zakotvení problematiky ve světě i v České republice a shrneme výroky a dokumenty magisteria k našemu tématu. Bude nás zejména zajímat jednotnost zákonů v různých zemích, které poté porovnáme se stanovisky učitelského úřadu církve.

V další kapitole přistoupíme k výpovědím morální teologie. Stručně pojednáme o tom, co je etika a kde bere nárok zasahovat do vědeckého pole genetických experimentů. Po vyjasnění nároku morální teologie budeme zpracovávat jednotlivá vymezená témata, která jsme rozdělili do šestnácti menších kapitol. Každá kapitola se

věnuje jednomu zásadnímu tématu v oboru klonování člověka, promýšlí následky klonování z vytyčeného úhlu pohledu a přináší dílčí závěr. Kromě výpovědí morálních teologů budeme pracovat také s texty bioetiků a biologů. Jednotlivé argumenty a protiargumenty si přehledně roztřídíme a budeme je pečlivě zpracovávat.

V závěru práce shrneme dosažené dílčí výsledky a popsané skutečnosti, abychom přinesli komplexní odpověď na vytyčenou otázku po etické kompetenci klonování lidské bytosti. Naším cílem je tedy promyslet celou skutečnost klonování z více zorných úhlů, abychom přinesli kompetentní a aktuální etický klíč k tématu klonování člověka. Partikulárními cíli budou odpovědi na klíčové otázky. Budeme rozvíjet tato témata: etická přípustnost konání všeho, co technicky zvládneme; právo dítěte na oba rodiče; klonování jako součást eugenického projektu; reálné výsledky klonování člověka; rozdíl mezi reprodukčním a terapeutickým klonováním; alternativa terapeutického klonování ve využití dospělých kmenových buněk; volba mezi pomocí nemocnému a ochranou nově vzniklého života; klonování jako zvěcnění života; klonování pod nadvládou byznysu; klonování jako dvojí útok na lidský život; právo nakládat s životem člověka; hledání shody mezi biologií a etikou v problematice využívání embryonálních kmenových buněk; nebezpečí společenského tlaku; zneužití klonů za účelem zisku orgánů; klonování člověka jako naděje pro neplodné a homosexuální páry; nebezpečí výběru pohlaví. Tato témata zpracujeme v jednotlivých kapitolách a odpovíme na otázky, které z nich plynou.

1. Lidská bytost – osoba se sebepřekračující důstojností

Dříve, než přistoupíme k samotnému klonování, k technikám a etickým aspektům této činnosti, je třeba vyjasnit terminologii, abychom mohli lidskou bytost ve vší své nevýslovné velikosti lépe uchopit. Je třeba vědět, co nebo koho klonujeme, abychom toto jednání mohli podrobit etickému hodnocení. V této kapitole se tedy zaměříme na klíčové pojmy, kterými jsou v našem případě osoba a přirozenost. Zajímá nás zejména člověk jako osoba. Ve druhé části kapitoly se pokusíme odpovědět na zásadní otázku, od kdy je lidská bytost osobou. Tato otázka je pro naše téma velmi důležitá a přesnost, s jakou dokážeme okamžik začátku určit může hrát hlavní roli v budoucím přístupu morální teologie ke klonování lidské bytosti.

Hovoříme-li o klonování lidské bytosti, tedy člověka, musíme jako subjekt našeho zájmu brát člověka jako osobu se vší její hodnotou a důstojností. Pokusme se proto nyní charakterizovat teologické pojetí osoby, tak jak krystalizovalo v teologickém myšlení od prvních staletí po Kristu až po současnost. Pokud bychom podcenili význam tohoto pojmu, lehce bychom mohli sklouznout ke zvěcnění lidské bytosti, které nevyhnutelně vede na tzv. *kluzký svah*, o němž budeme hovořit v dalších kapitolách. Přístupme nyní k samotným pojmům osoba a přirozenost.

1.1. Subjekt našeho zájmu – člověk jako osoba

Pojmy osoba a přirozenost nahlédneme v jejich dějinném vývoji, abychom dospěli k jejich současnému zaužívanému a obecně přijímanému chápání. Studium teologie si bez pojmu osoba již nelze představit. Chápání pravd víry v oblasti trinitární teologie, christologie či křesťanské antropologie je na pojmech osoba a přirozenost přímo závislé. Pokud se ovšem podíváme na klonování člověka pod zorným úhlem biologa, zjistíme, že na této rovině pojem osoba zcela chybí. Právě v tomto bodě se tedy bude zásadně lišit přístup teologa a biologa ke klonování člověka. Teologie bude subjekt klonování nazírat jako osobu, zatímco biologie může tento subjekt v prvních fázích vývoje nazírat jako pouhý materiál. Biologům, kteří odmítají argumenty a přístup morální teologie, však vychází vstříc bioetika. Tato dynamicky se rozvíjející etická disciplína může výrazně zasáhnout do myšlení biologa, který jinak veškeré religiózní myšlení důrazně odmítá, a posunout jeho materialistické vnímání člověka transcendentním směrem.

Dějiny pojmu osoba sahají až do předkřesťanské doby, kdy se užíval pojem prosopón, jehož význam byl divadelní role nebo maska. V prvních staletích teologie se začaly rodit hereze, a to zejména na poli trinitární teologie a christologie. Bylo proto naléhavě třeba vyjasnit terminologii a lépe uchopit pojmy osoba a přirozenost. Velkými

mysliteli, kteří se zasadili o vyjasnění pojmů a nasměrovali budoucí teologické chápání těchto pojmů, byli mimo jiných Irenej z Lyonu, Origenes, Tertulián, Kapadočtí otcové a zejména Augustin, jeden z nejvýznamnějších církevních otců, který posunul chápání osoby vztahovým směrem. Augustin, působící na přelomu čtvrtého a pátého století, hovořil na trinitární rovině o relacích, vztazích mezi božskými osobami, i když pojem osoba explicitně nepoužíval. Augustin silně ovlivnil užití výrazu osoba u Lva Velikého na Chalcedonském koncilu v roce 451. Koncil v otázkách christologie vyjadřuje jednu božskou osobu ve dvou přirozenostech, božské a lidské, nesmíšeně a nerozděleně.¹

V dalším dějinném vývoji přicházejí první velké definice pojmů. Výrazným mezníkem je Boethiova definice z 6. století, která zní: „*Osoba je individuální podstata (subsistentia) rozumové přirozenosti*“.² Tato definice byla obecně přijata a sloužila jako základní kámen dalšího teologického myšlení. Čas odhalil klady, ale také zápory této definice. O těch pojednáme později.

Do dalšího vývoje teologického pojetí osoby výrazně zasahuje Richard od sv. Viktora, který ve 12. století přichází s definicí, že osoba v Trojici „*není ničím jiným, než jinému nepředatelná (incommunicabilis) existence*“.³ Zatímco Boethius, významný křesťanský teolog a filozof žijící na přelomu pátého a šestého století, považuje osobu za hotové jsoucno, Richard staví na vztahovosti a nepředatelnosti osoby druhému. Tato vlastnost platí jak v trinitární teologii, kde ji Richard promýšlí, tak v christologii i antropologii. Dostáváme se tedy k něčemu,⁴ co je druhému nepředatelné, jedinečné, neopakovatelné, nezvěčnitelné a nezcizitelné.⁵

Na Augustina a Richarda od sv. Viktora navazuje ve 13. století Tomáš Akvinský, který akcentuje vztahovost jako esenciální vlastnost osoby. Osobu v Trojici nazírá Tomáš Akvinský, který platí za jednu z největších teologických autorit, jako zpodstatnělý vztah a doplňuje, že vztah ustavuje osobu. Do teologie stále důrazněji proniká vztahové pojetí osoby. Teologové přestávají osobu chápat jako hotové jsoucno, které plně existuje bez dalších vztahů, a začínají domýšlet podstatnou roli vztahů k realizaci a aktualizaci osoby. Lze říci, že v současné teologii se dějinně vyprofilovala dvě základní pojetí osoby. První pojetí statické neboli substantiální, které vyvěrá z Boethiovy definice a nazírá osobu jako uzavřené bytí v sobě, a druhé pojetí

1 Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 245.

2 BOETHIUS, *Liber de persona et duabus naturis contra Eutyches et Nestorium*, III; PL 64, s. 1343. Citováno podle: POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 245.

3 RICHARD OD SV. VIKTORA, *De Trinitate* IV, 18; PL 196, 941. Citováno podle: POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 250.

4 Lépe řečeno k někomu, jak vysvětlíme dále v této kapitole.

5 Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 244-254.

dynamické neboli relacionální, které staví na definici Richarda od sv. Viktora a klade důraz na důležitost vztahů.⁶ Zde je třeba zdůraznit, že důležitost vztahů nemůžeme fatalizovat. Člověk je bytost zásadně vztahová, tím však nechceme nijak upadnout do čírého aktualismu a popřít trvalý ontologický statut osoby.⁷ Lapidárně řečeno, člověk by byl a zůstal osobou i v případě, že by se ocitl na pustém ostrově, ovšem jako lidská osoba by se nemohl plně rozvíjet, realizovat a uskutečňovat bez vztahu k druhým lidským osobám.⁸ Zde se odkrývá úskalí Boethiovy definice.

Kdo nebo co je tedy osoba? Norris Clarke, americký katolický kněz a profesor filozofie, který působil na univerzitě v New Yorku, vystihuje pregnantně a jednoduše rozdíl mezi osobou a přirozeností takto: „*Přirozený jazyk tento rozdíl zřetelně vystihuje dvěma odlišnými otázkami: „kdo jsem?“ (osoba) a „co jsem?“ (přirozenost)“*.⁹ Podobně lapidárně vyjadřuje pojmy osoba a přirozenost Ctirad Václav Pospíšil, současný přední český profesor teologie působící na teologických fakultách Univerzity Karlovy v Praze a Univerzity Palackého v Olomouci, který ve svých monografiích velmi komplexně a detailně pojmy zpracoval, když píše: „*Osoba je ten, kdo jedná, přirozenost je to, skrze co a silou čeho někdo jedná. Osoba znamená »kdo něčím je«, přirozenost znamená »čím kdo je«. Osoba odpovídá tomu, co vnímáme jako vlastní já.*“¹⁰

Dospěli jsme k tomu, že lidskou osobu chápeme jako někoho, nikoli něco. Je před námi někdo, ke komu se vztahujeme a kdo se vztahuje k nám. Lidská bytost, osoba, tedy někdo, koho bychom potencionálně měli v úmyslu klonovat, má svou lidskou přirozenost, která, jak se ukazuje, naklonovat lze. Osobu ovšem, jak se dále ukáže, naklonovat nelze. Jak vyplývá z výpovědí velkých křesťanských myslitelů, je osoba jedinečná, nenahraditelná a neopakovatelná. Vystává tedy další klíčová otázka, zda by lidský klon byl opravdovou lidskou osobou.

K dalšímu osvětlení pojmu lidská osoba si dovolme parafrázovat charakteristiky současných teologů, kteří se ve svých dílech touto problematikou zabývají. Gerhard Ludwig Müller, německý profesor dogmatiky, uznávaný odborník na poli systematické

6 Téma pojetí osoby v současné teologii jsem zpracoval v bakalářské práci s názvem *Trinitární a christologické zakotvení lidské osoby v česky dostupné literatuře po roce 1989*. V této práci jsem došel k závěru, že v současném katolickém teologickém myšlení existují dva výše popsané stěžejní přístupy k pojetí osoby. Drtivá většina současných významných katolických teologů se přiklání ke vztahovému, dynamickému pojetí osoby a dále je rozvíjí. Čerpal jsem z děl předních katolických dogmatiků, filozofů a rovněž z dokumentů Mezinárodní teologické komise.

7 Srov. Mezinárodní teologická komise. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 14.

8 Pro zjednodušení zde záměrně nepromyšlíme vztah k Bohu, ani tzv. *substancionální synovství*, o kterém pojednáme dále.

9 CLARKE, Norris W. *Osoba a bytí*. 1. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 35.

10 POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 244.

teologie, při reflexi díla Jana Dunse Scota uvádí, že osoba není určena jen svým bytím, ale rovněž a zejména svým vztahem k původu.¹¹ Na jistou neuchopitelnost osoby, která se vždy bude vymykat uzamčení do jasné definice a tím potenciálnímu zvěčnění, upozorňuje Joseph Ratzinger slovy: „*Naše vlastní já je současně ze všeho nejméně vlastní, neboť naše já nemáme ani od sebe, ani pro sebe. Já je zároveň to, co zcela vlastním, ale co mi nejméně náleží*“.¹² Velmi podobně se vyjadřuje také Henri de Lubac, francouzský profesor teologie, jeden z nejvlivnějších teologů 20. století, když cituje sv. Augustina: „*Co je tvé jako ty? Ale co ti patří méně než ty, jestliže to, co jsi, patří někomu jinému?*“¹³

Jak už jsme zjistili, nemůžeme pojem osoby jednoduše zarámovat do prefabrikované definice, která by ji vyčerpala. Jak se ukazuje ve výpovědích katolických dogmatiků i filozofů, dostává se nám spíše možnosti dotýkat se tohoto nevýslovného tajemství. Osoba je tedy někdo, ten kdo jedná. Přirozenost je něco, skrze co někdo jedná. Přirozenost lidskou máme jako lidé stejnou a lze ji předávat, zatímco osoba je vždy nepředatelná. Osoba je vždy jedinečná, řečeno s Richardem od sv. Viktora, nepředatelná a nevlastněná. Je existujícím, Bohem stvořeným jsoucnem, ovšem potřebuje vztahy ke své plné existenci. Aby zakusila sama sebe a pocítila sebezpotvrzení ve své bezprostřední osobitosti, potřebuje zakusit neidentitu s osobou jinou.¹⁴ Tyto charakteristiky nás vedou k dalším. Dostáváme se k zásadní vztahovosti k Bohu a konečně tzv. *substanciálnímu synovství*, které může být velmi podnětné k dalšímu promýšlení skutečnosti klonování lidské bytosti.

Dogmatici poukazují na stvořenost osoby a její zásadní vztahovost ke svému původu a cíli. Být osobou podle Karla Rahnera, německého profesora teologie, znamená sebevlastnění subjektu ve svobodné a vědomé relaci ke skutečnosti jako celku a k Bohu.¹⁵ Podobně skutečnost osoby a její podstatnou vztahovost nejen k okolní skutečnosti, ale zejména k Bohu nazírá také Vladimír Boublík, význačný český profesor teologie, který působil zejména v Římě, když říká, že člověk je osobou, protože je povolán Bohem ke společenství v lásce a je opravdu osobou a subjektem právě, když se svým jednáním a bytím obrací k Bohu.¹⁶ Jak nám dokazují dialogičtí personalisté, nemůže být žádné izolované já nebo izolované ty. Je pouze základní vztah „já – ty“, ve kterém se osoba může najít, ovšem proti aktualistickému personalismu musíme

11 Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 366.

12 RATZINGER, Joseph. *Úvod do křesťanství*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991, s. 120.

13 LUBAC, Henri de. *Katolicismus*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 183.

14 Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. s. 366.

15 Srov. RAHNER, Karl - VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 269.

16 Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 66.

zdůraznit, že z něho nevzniká. Osoba je v tomto základním vztahu nasměrována k sebesdílení a Bůh je pro lidskou osobu absolutním Ty. Lidská osoba nemůže existovat bez Boha.¹⁷

V tomto dialogickém zakotvení lidské osoby s Bohem můžeme nazřít velikost a nevýslovnou důstojnost lidské osoby. Vidíme, že před námi nestojí ucelený souhrn buněk, který pracuje podle fyzikálních či biologických zákonitostí, ale osoba, která překračuje sama sebe svým dialogickým ukotvením k Bohu, Stvořiteli všeho. Odtud pramení důstojnost lidské osoby, která určuje lidskou existenci, sebezpřekračující lidskou velikost.

Stručně jsme popsali, kdo je lidská osoba a jakým způsobem se k jejímu tajemství můžeme přibližovat. Nedostatek Boethiovy definice, která vidí osobu jako uzavřené bytí v sobě, jsme doplnili o podstatnou vztahovost k okolnímu světu a zejména k Bohu. Přitom jsme upozornili na nebezpečí čirého aktualismu, který tvrdí, že osoba by v klidovém stavu, tedy bez vstoupení do vztahu já – ty vůbec nebyla. Ještě doplníme, že lidská bytost jakožto individuální bytí sebou uskutečňující se vědomým vlastněním sebe a svobodným disponováním sebou, kterou takto chápeme jako osobu je nedílnou jednotou těla a ducha,¹⁸ abychom se vyhnuli závanu dualismu. Lidská osoba je totiž ve svém souhrnu nositelkou Božího obrazu, a to nejen ve svém duchovním rozměru, ale rovněž v rozměru tělesném.¹⁹

Posledním velkým tématem, které pomáhá osvětlit tajemství lidské osoby, je substanciální synovství, které popisuje a důkladně zpracovává ve svých monografiích Ctirad Václav Pospíšil. Přichází se skutečností, že zatímco vztahy jsou pro lidskou osobu případkové, nacházíme jeden vztah, který je podstatný a má ontologickou hodnotu. Každá lidská osoba, která existuje na tomto světě, musí být synem, nebo dcerou. Tento konstitutivní vztah však v našem životě nemá zřetelný protipól, protože také naši rodiče jsou bytostně dětmi svých rodičů. Pospíšil v tomto substanciálním synovství a dcerství spatřuje explicitní odkaz k substanciálnímu otcovství Boha Otce.²⁰

Popsali jsme základní přístupy k chápání pojmu lidská osoba.²¹ Zjistili jsme, že toto tajemství není zcela uchopitelné a odkazuje nad sebe ve své transcendenci. Ukázalo se, že osoba je vždy jedinečná, nenahraditelná, nezvěčnitelná, neopakovatelná,

17 Srov. GUARDINI, Romano. *Svět a osoba*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2005, s. 115.

18 Srov. CORETH, Emerich. *Co je člověk?* 2. vyd. Praha: Zvon, 1996, s. 151.

19 Srov. Mezinárodní teologická komise. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. s. 25.

20 Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. s. 252.

21 Pro obsáhlejší a detailnější rozbor tématu lidské osoby, který zahrnuje více autorů jak z oblasti české i světové katolické dogmatiky a křesťanské filozofie odkazují na svou bakalářskou práci: HAVELKA, Ondřej. *Trinitární a christologické zakotvení lidské osoby v česky dostupné literatuře po roce 1989*. Bakalářská práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2012.

nedefinovatelná, nepředatelná a dovolme si v naší práci, která se zabývá etickou stránkou klonování člověka, ještě další charakteristiku: osoba je také nenaklonovatelná. Dříve, než se posuneme k další kapitole, ve které si položíme palčivou otázku „od kdy je lidská bytost osobou?“, dovolme si charakteristiku lidské osoby zakončit spolu se Ctíradem Václavem Pospíšilem:

Co je osoba? Osoba ale není věcí, není „co“, nýbrž „kdo“. Právě proto se také tajemství osoby v posledním důsledku vymyká všem zvěčňujícím definicím, což ukazuje na její transcendentální povahu vůči věcem, kterými smíme na rozdíl od osoby disponovat. ... Nezbyvá než smířit se s tím, že osoba je tajemství, které v posledním důsledku uniká naší snaze po uchopení prostřednictvím zvěčňující terminologie. Nad tím si ale není třeba zoufat, protože jsme se právě dotkli tajemství transcendence v nás samých, které odkazuje na transcendentního Stvořitele, jenž nám daruje podíl na své svobodě a který toto tajemství chrání v nás samých před námi samými, přesněji řečeno před naší tendencí vše zvěčnit, a tak ovládnout.²²

Na závěr kapitoly věnované pojmu lidská osoba a jejímu uchopení k další práci ještě nahlédneme do knih Starého a Nového zákona. Starý zákon vnímá člověka osobně. Bůh povolává Abrama, tedy určitého jednotlivce, osobu. Bůh s Abramem vstupuje do vztahu. Rozumný vztah si lze představit jen mezi osobami, neboť receptivita je komplementárním prvkem skutečného vztahu. Nový zákon zdůrazňuje důstojnost osoby zejména v ideji Božího dítěte.²³

1.2. Okamžik zrodu — od kdy je lidská bytost osobou

Poté, co jsme nastínili, kdo je lidská osoba, přistoupíme k zásadní otázce o jejím počátku. Pro etické nazření problematiky klonování nestačí vědět, že lidská bytost je osobou. Musíme se dále ptát, od kdy je osobou. Jinými slovy, pokud by hypoteticky existovalo jakési mezidobí, kdy bychom potenciálně disponovali živými lidskými buňkami u „něčeho“, co ještě osobou není, a byli bychom si tím zcela jisti, mohl by být z etického hlediska názor na klonování takového tvora jiný než u člověka, byť ještě nenarozeného, kterému ovšem statut osoby již náleží. Otázka počátku se tedy ukazuje jako klíčová, nicméně jak dále uvidíme, velmi problematická. Poté, co jsme lidskou osobu charakterizovali jako neuchopitelnou, nedefinovatelnou a sebezpřekračující, bude, zdá se, velmi obtížné na tuto otázku nalézt přesnou odpověď. Přesto se o to musíme pokusit. Různí autoři na poli teologie, morální teologie a bioetiky přistupují k problematice počátku lidské osoby různými metodami. Jsou mezi nimi také odborníci na teologii i biologii v jedné osobě, což nám nabízí nedocenitelnou službu interdisciplinárního pronikání. Jedním z těchto odborníků, který je kompetentní k výroky v obou zdánlivě vzdálených vědách, je Marek Vácha, katolický kněz, teolog

²² POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. s. 250.

²³ Srov. ROTTER, Hans. *Osoba a etika. K základům morální teologie*. 1. vyd. Brno: CDK, 1997, s. 12.

a biolog, který je mimo jiné přednostou Ústavu etiky na 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Podle Marka Váchy není snadné postihnout kritický okamžik, kdy „už je“ lidská bytost osobou a kdy „ještě ne“. Mezi rozšířené názory podle tohoto autora patří například čtvrtý den vývoje embrya, kdy začíná masivní genová exprese. Do té chvíle mnozí hovoří o biologickém materiálu. Dalším názorem je den sedmý, implantace do dělohy. Dokud totiž nedojde k uhníždění, nemohou embrya dále existovat. Právě do okamžiku uhníždění, nidace, hovoří mnozí o preembryu. Dalším názorem je existence osoby od čtrnáctého dne.²⁴ Dále již totiž není možný vznik jednovaječných dvojčat. Zastánci tohoto názoru se přidržují pojmu individuum. Hovoříme-li o individuu, hovoříme o nerozdělitelném. Jiné zastánce má potom teorie, která klade vznik osoby do patnáctého dne, kdy vznikají první buňky nervové soustavy.²⁵

Jak vidíme na tomto prvním přehledu, není vůbec jednoduché postihnout z biologického hlediska okamžik počátku, do kterého bychom mohli snadno a přesně umístit zrod lidské osoby. Vácha doplňuje, že podle ontologického personalismu není rozdíl mezi bytostí a osobou, a to ve všech vývojových fázích. To může být pro nás vodítkem a východiskem ze složité situace. Embryo sice aktuálně nemá například vnímavost, vůli a podobně, ale má již vše ve své genové výbavě. Podobně je to s osobou pacienta v bezvědomí. Takový pacient nepřestává být osobou. Podle Ctirada Václava Pospíšila nelze připustit názory některých empiristů, že člověk, který ztratil vědomí, a tedy nevnímá, necítí a podobně, přestal být osobou, ovšem ve chvíli, kdy by vědomí opět nabyt, by se osobou opět stal. Můžeme tedy říci, že člověk nepřestává být osobou dokonce ani tehdy, když už je vyloučeno další nabytí vědomí, dodává Pospíšil a zakončuje vyjádřením, že nelze lidskou osobu ploše identifikovat s vědomím.²⁶ Stejně tak můžeme chápat situaci lidského embrya, které ještě vědomí nemá. Za nějaký časový úsek vědomí mít bude, je zde potence k existenci vědomí. Lze jednu a tu samou bytost v různých stadiích vývoje nazývat zprvu „shlukem buněk a ničím více“ a později osobou, když osoba z onoho původního shluku buněk vzešla? Není tedy lepší onen shluk buněk, z něhož se jistě osoba vyvine, nazývat lidskou osobou od začátku? Mnozí teologičtí antropologové a další odborníci se domnívají, že ano. Přesto nemůžeme ignorovat další odborníky, kteří jsou jiného názoru a svou argumentaci pevně ukotvují. Učitelství církve pečlivě vnímá závažnost otázky o statutu embrya a sleduje odborné diskuse na toto palčivé téma. Dovolme si na tomto místě položit další otázku. Kde nebo kdy je onen začátek?

24 Srov. HARRIS, John - HOLM, Soren. *Abortion*. In LaFOLLETTE, Hugh. *The Oxford Handbook of Practical Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 118.

25 Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. 1. vyd. Brno: Cesta, 2008, s. 37-38.

26 Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Nikdy nekončící zápas o člověka. Lidská osoba ve světle christologie a trinitologie*. In *In Spiritu Veritas, Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2008, s. 300.

Někteří autoři, kteří se v prvních okamžicích zrodu lidské bytosti ještě zdráhají hovořit o osobě, používají termín „preosoba“. To se může na první pohled jevit jako logické vyřešení zatím nevyřešitelného. Potom bychom ovšem při pokusech na takových embryích, preosobách nezabíjeli lidskou osobu, ale zabití bychom do jisté míry jazykově zmírnili na usmrcení jakési preosoby, tedy ještě ne člověka. Opět bychom tak vstoupili na kluzký svah a hranice mezi osobou a preosobou by se dala libovolně posouvat a zneužívat. Lapidárně problematiku osvětluje Marek Vácha. Proti zastáncům názoru, že lidské embryo do určitého dne či týdne je pouhým shlukem buněk a ničím jiným, uvádí velmi trefnou a přiléhavou analogii s chráněnými motýly: „*V diskusi se strážcem parku by nám příliš nepomohl argument, že sběrem housenek vzácného motýla likvidujeme toliko butterfly being, ale ještě ne butterfly person. Jak to, že u našeho vlastního druhu intuice tak fatálně selhává?*“²⁷

Zjišťujeme, že přesné určení začátku je také velmi nejisté a těžko uchopitelné. Názory na začátek se různí, a na scéně se proto objevují jakási polořešení. My ovšem stojíme před lidskou bytostí ve vší její nevýslovné velikosti a důstojnosti a jde-li o její život, nemůžeme se s polořešeními v žádném případě spokojit. Cena za polořešení je život a tuto cenu nemůže morální teologie nikdy připustit. Hans Rotter k otázce „od kdy je lidská bytost osobou?“ píše: „... je život v těchto raných fázích vývoje od oplodnění jednoznačně zaměřen na cíl, jehož pak bude dosaženo v životě zralého člověka. Raný vývoj by také byl biologicky zcela nesmyslný, pokud by jeho cílem nebyla personální bytost...“²⁸ Pokud se Rotter zdráhá hovořit o osobě od začátku existence člověka v jeho prvních fázích, rozhodně se hlásí k tomu, že vše směřuje k osobě jako svému jasnému cíli. Rotter nechce živou lidskou bytost, byť v prvních fázích vývoje, oddělovat od osoby.

Marek Vácha doplňuje své úvahy nad důstojností a právy embrya Kantovými argumenty ceny a důstojnosti. Zatímco jakékoli zboží má nějakou přesně danou cenu, člověk takovou cenu nemá a mít nesmí. Člověk má totiž důstojnost a není tedy možné jej zvěcnit a použít jen ke svým cílům. A nejsme-li schopni přiřadit cenovku k embryu, má jistě lidskou důstojnost a nemůžeme jej libovolně rozebírat a používat ke svým cílům, ale naopak bránit jeho cíle, uvádí Vácha.²⁹ Přidává další zajímavé medicínské skutečnosti, na základě kterých dokládá, že embryo se od samého počátku v těle matky chová jako zcela nový tvor v těle matky a nikoli jako součást matčina těla. Z toho lze podle Váchy vyvodit, že je zde někdo jiný než matka, někdo nový, někdo, kdo začal svoji existenci. A jelikož osoba se v jistém smyslu vypráví ve svém příběhu, zde tento příběh začíná.

27 VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 84.

28 ROTTER, Hans. *Osoba a etika*. s. 31.

29 Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 95.

Lidská bytost je tedy, jak už jsme popsali, přirozenost (podstata, esence) a osoba (hypostaze, persona). Přirozenost a osobu v lidském životě nelze reálně oddělovat. Existují organicky provázané jako celek – člověk. Osoba má tedy také svou tělesnost. Embryo, o němž hovoříme a které někteří biologové nazývají pouhým shlukem buněk, je pro nás rychle se vyvíjející tělesnost dané osoby. Můžeme se proto pokusit posunout otázku „od kdy je lidská bytost osobou?“ na otázku „může lidská bytost někdy nebýt osobou?“. Jak jsme řekli, osoba je v lidském životě vždy spjata s přirozeností, zjednodušeně řečeno s tělesností. Je embryo lidská tělesnost? Potřebuje osoba dospělou a plně vyvinutou lidskou tělesnost? Na první pohled banální otázky mohou vyvolat další diskusi a přinést argumenty pro to, že vyvíjející se embryo je od počátku své lidské tělesnosti osobou. Lidská přirozenost má svou osobu a osoba má svou přirozenost. Ovšem od kterého okamžiku smíme hovořit o lidské přirozenosti, tělesnosti? Zdá se, že naprosto přesné určení není možné. Stejně tak nemůžeme určit, ve kterém okamžiku dostáváme od Boha duchovou duši. Jedno ovšem konstatovat můžeme spolu s bioetiky, kteří nesouhlasí s klonováním člověka jakoukoli metodou. Totiž ve chvíli, kdy lze embryo využít k odebrání funkčních a velmi životaschopných lidských kmenových buněk, můžeme již hovořit o prokazatelné lidské přirozenosti, tělesnosti. Nevíme přesně od kdy, ale můžeme tvrdit, že již ano. Bioetici si pokládají otázku, zda můžeme získat něco lidského, zdravého, živého a použitelného pro člověka z něčeho, co člověk není.

Německý teolog a katolický kněz Bernard Häring se také zamýšlí nad počátkem existence lidské osoby a uvádí čtyři argumenty, které by zrod lidské osoby nekladly do okamžiku nebo lépe řečeno procesu splnutí vajíčka se spermii. S těmi je třeba se seznámit. Dříve než se posuneme k těmto důležitým argumentům, které bychom neměli vynechat, podívejme se co Bernard Häring předesílá o počátku lidského života, nikoli tedy osoby.

Zárodečné buňky, vajíčka, které měsíc co měsíc dozrávají ve vaječníku ženy, a stovky milionů spermatozoí, jež měsíčně produkuje mužský organismus, nejsou při všem bohatství svých informací ještě individuálním lidským životem. Teprve jejich splnutí v okamžiku oplození přináší něco nového, něco, co zde dosud nebylo, a co už nikdy nebude možno opakovat. Tento okamžik lze označit jako začátek jedinečného individua. Jde tu skutečně o lidský život, vyznačující se dynamikou sebetranscendence, jež předchází lidskému zrání a lidskému bytí.

Filozofie a teologie minulých staletí mluvily o počátku individuálního lidského bytí jako o „oduševnění“. Mnozí se přitom domnívali, že duše přistupuje k tělesnému substrátu zvenčí – samozřejmě „shůry“. „Oduševnění“ znamenalo v každém případě okamžik božské intervence, který neznamenal nic menšího, než že Bůh volá jedinečné individuum jménem, volá ho ke společenství se sebou samým.

Albert Veliký byl jedním z prvních, kdo předpokládal, že toto „oduševnění“ spadá do okamžiku početí. Tehdy však ještě nebyl znám proces splynutí gamet (vajíčka a spermie). Jeho velký žák, Tomáš Akvinský, se naproti tomu přidržel starší tradice, jež předpokládala postupné oduševňování, přičemž by počínající lidské individuum muselo procházet fází pouhého vegetativního života s vegetativní „duší“ a animální fází s „duší“ společnou živočišnému světu, dokud by oduševněním nesmrtelnou duší nedosáhlo vlastní lidské fáze. Sdílel Aristotelovo mínění, že tohoto okamžiku dosáhne mužské embryo za 40 dní po početí, ženské embryo po 80 dnech. Tento názor nespočíval na vědeckých poznatcích, ale na pověrečném mínění, že žena je více než muž poznamenaná živočišnou fází.

Pozitivním rysem Akvinátova pojetí je zdůraznění podivuhodného vývojového procesu sebetranscendence, jež se stupňuje do jedinečné syntézy tělesné skutečnosti a nejvnitřnějšího životního principu. Jeho názor měl mocné přívržence mezi biology a teology.

Teprve když v roce 1827 Ernst von Baer dokázal existenci „ovula“ a když Oskar Hertwig roku 1875 popsal a vysvětlil celý proces oplození, prosadilo se mezi filozofy a teology pojetí simultánního oduševnění v okamžiku početí.

Početí je jistě počátkem individuálně—lidského života. Jde však ihned o lidskou osobu, která je nadána nesmrtelnou duší? O této otázce se v současné době vede spor.³⁰

Häring na tomto obsáhlém přehledu zdůrazňuje opatrnost, se kterou bychom měli přistupovat k dané problematice. Je zde více relevantních názorů. Podle německého teologa nelze sice vyloučit, že trend ke schvalování potratů, který stále sílí, vykonává určitý vliv na nová pojetí a nové teorie. Nicméně máme co do činění se skutečnými vědeckými daty, která ukazují, že nelze tvrdit více, než je možno skutečně vědecky doložit. Häring poukazuje na čtyři skupiny teorií:

- původ genotypu,
- fáze rozlišování (diferenciace),
- vývoj velkého mozku a hominizace,
- rozlišení mezi lidským a „humanizovaným“ životem.

Podívejme se nyní blíže na jednotlivé teorie. Při oplození vajíčka, uvádí Häring, je určen genotyp. Je zde nová živá bytost. Ovšem při prvních buněčných děleních ještě embryo čerpá z matčiných dědičných informací. Chybí mu vlastní ribonukleotidová kyselina (RNA), která je „opsaná“ od DNA a určuje vlastní individuální diferenciaci. Až po 72 hodinách blastocytu postupně rozvíjí svou vlastní životní dynamiku. Po dalším

30 HÄRING, Bernhard. *Frei in Christu. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens III.* Freiburg: Herder, 1981, s. 5-6.

buněčném dělení, které trvá asi 5—7 dní, nalézají zárodek cestu do dělohy, aby se zahnížil a dále vyvíjel. Häring si pokládá otázku, zda můžeme na základě těchto faktů s jistotou tvrdit, že již v první fázi jde o nesmrtelný duchovní princip života.

U další skupiny, na kterou Häring upozorňuje, jde o fázi rozlišování. V první fázi po oplození se totiž opakují buněčná dělení. Dělicí se buňky mají stejné vlastnosti. Jde tedy ihned po oplození o lidskou osobu vzhledem k tomu, že se jedná o nediferencovaný shluk stejných buněk, přičemž každá má potenciální možnost vyvinout se v individuum? Häring si klade další tři naléhavé otázky: „1. Jsme si morálně jisti, že v této první fázi nemáme co činit s lidskou osobou jako takovou? 2. Nebo máme naopak morální jistotu, že už dosáhla sebetranscendence k osobnímu bytí? 3. Nebo je tu pochybnost ve striktním smyslu slova?“³¹ Häring odpovídá, že je zejména třeba přijmout fakt, že všechna tři mínění mají vzdělané a ctihodné zastánce.

Další vážnou argumentací je vývoj velkého mozku a hominizace. Otázkou podle německého teologa je, zda je vývoj typicky lidské mozkové kůry rozhodujícím fenoménem v ontogenezi lidské osoby. Häring dochází v diskusi s odborníky k vyjádření:

Ještě před vývojem specificky lidského velkého mozku a i tehdy, dokud je takový vývoj spojen s riziky, mluvíme raději o lidském organismu, byť nezralém, který přirozeně ještě není plným biologickým substrátem duchovní duše. Pak ovšem musíme brát vážně názor těch, kteří říkají: i když tento organismus ještě není substrátem pro specificky lidskou činnost duchovní duše, neplyne z toho ještě, že by duchovní duše nebyla v organismu přítomna jako onen životní princip, jímž je celý vývoj řízen. Pak by nezdařený vývoj mozku takového embrya byl skutečně mozkovou smrtí a neznamenal by tedy, že takový člověk vůbec nezačal existovat.³²

Podle Häringa teorie, pro něž je vývoj specificky lidského mozku předpokladem existence duchovní duše, neposkytují jistotu, že nemáme co do činění s duchovně oduševnělým lidským individuem. Poslední argumentací, kterou se tento autor zabývá, je rozlišení mezi lidským a „humanizovaným životem“. Häring poukazuje na francouzské vědce a teology, kteří zastávají názor, že fetus, který není matkou přijat, je sice lidským životem, ovšem není humanizován v tom smyslu, aby se dalo hovořit o osobě a osobních právech. Podle Häringa jde této teorii o to, aby interrupce nemohla být kvalifikována jako zabití člověka, neboť ji předchází akt nepřijetí. K tomu se autor vyjadřuje dalším promyšlením:

Tuto argumentaci „personalismem vztahu já—ty“ pokládám za naprosto falešnou. Lidské individuum je jako „ty“ povoláno božským „já“ do bytí a tím i do společenství, do lidského „my“,

31 Tamtéž, s. 7.

32 Tamtéž, s. 8.

kteřé sahá dále než ke skupině těch, kteří by mu chtěli právo na bytí upřít. Tato teorie spočívá na falešném pojetí transcendence, které na místě transcendence k Bohu předpokládá, že Bůh není přítomen ve vřahu „já—ty—my“.³³

Bernard Häring na závěr své úvahy o počátku lidského života a zrodu osoby zdůrazňuje, že počátek lidského života je tajemství a žádné dnešní ani budoucí poznání neumenší tento tajemný charakter, jenž obrací pozornost k Bohu. Podle autora má Boží smlouva s lidstvem charakter daru, a proto bychom se měli navzájem přijímat, být spoluzodpovědní a to zejména ve vřahu k nejslabším lidem.³⁴

Ukazuje se, že situace v odborných kruzích není jednoznačná. V definici okamžiku onoho „od začátku“ se mnozí odborníci z řad biologů, bioetiků, genetiků, filozofů a teologů neshodují. Spektrum názorů jde od oplození vajíčka, tedy splynutí vajíčka se spermií, přes hodiny, dny a dokonce týdny. Lze vysledovat převládající tendenci v teologii a filozofii, ale shodně také v bioetice, která klade okamžik počátku lidského života, nikoli tedy osoby, do oplození vajíčka spermií. Jsou ovšem odborníci, kteří kladou z rozličných důvodů onen počátek do jiného okamžiku vývoje, jako např. Karl Rahner³⁵, významný německý profesor teologie, který byl mimo jiné jedním z nejvlivnějších odborníků II. vatikánského koncilu, nebo Marek Vácha, současný odborník na poli teologie i biologie. Oba akcentují úvahy o oduševnění nového lidského organismu, které nekladou do okamžiku oplození vajíčka. Spory o onen skutečný počátek mají mezi teology viditelně svou bohatou historii a nejsou vyřešeny.

Učitel'ský úřad církve je v této otázce jednotný a přiznává člověku statut osoby od vzniku zygoty, tedy od početí. Přesto si je vědom závažnosti této otázky a stále sleduje odbornou diskusi. Kongregace pro nauku víry se v instrukci *Dignitas personae* vyjadřuje, že důstojnost osoby je nutné přiznat každé lidské bytosti od početí až po přirozenou smrt. Je to základní princip vyjadřující obrovské „ano“ vůči lidskému životu, a nutně tak musí stát v centru etických úvah o bioetickém výzkumu.³⁶ Podle nauky církve nesmí být tělo člověka již v prvních fázích existence redukováno na pouhou skupinu buněk. „*Embryonální lidské tělo se vyvíjí postupně podle předem stanoveného „programu“ a v souladu s cílem, který je zřejmý při narození každého dítěte.*“³⁷

Přístupme k malému exkurzu a nahlédněme počátek lidského života také biologickou optikou. Každý měsíc dozrávají ve vaječnřku plodné ženy vajíčka, ovšem ani tato

33 Tamtéž, s. 9.

34 Srov. HÄRING, Bernhard. *Frei in Christu. Moralthologie für die Praxis des christlichen Lebens III*. Freiburg: Herder, 1981, s. 6-9.

35 Srov. DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 16-17.

36 Srov. Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 7.

37 Tamtéž, s. 11.

vajíčka ani stovky milionů spermií, které produkuje mužský organismus, nejsou přes zřejmé bohatství svých informací individuálním životem. Jejich splynutím ovšem vzniká cosi zcela nového, co zde doposud nebylo a nebude možné to nikdy opakovat. Je zřejmé, že tento proces splynutí vajíčka se spermií můžeme označit jako začátek neopakovatelného a unikátního jedince. Jde o konkrétní skutečný lidský život, jenž se vyznačuje dynamikou sebetranscendence, jež předchází lidskému zrání.³⁸ Pochopitelně zde biologie nehovoří o osobě, ale o lidském životě. Také mimotělní oplodnění poskytuje jednoznačné důkazy, že zárodek není pouhou součástí matčina těla, ale samostatným individuem. Na základě *fertilizace in vitro* se ukázalo, že embryo je *autonomní*, to znamená, že má svůj vlastní genom, je *autoreglativní*, tedy samo řídí svůj vývoj, a je *autogenerativní*, neboli má potenci dát nový život jemu podobné bytosti.

Podle magisteriálního dokumentu *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky* statut osoby náleží lidské bytosti od početí, tedy od vzniku zygoty.³⁹ Od tohoto procesu splynutí spermie s vajíčkem musíme novou lidskou bytost respektovat jako osobu a přiznat jí její práva, zejména neporušitelné právo na život.⁴⁰ Každá lidská bytost je a musí být chápána jako člověk. Lidskému embryu proto musí náležet důstojnost, která patří osobě. Člověk, který je stvořen k Božímu obrazu, v každé etapě své existence odráží tvář jednorozeného Božího Syna. V důsledku zvláštního stavu mezi člověkem a Bohem je každá osoba originální, a to od prvního okamžiku své existence. To vyžaduje, aby její unikátnost a integrita byly respektovány též na genetické a biologické úrovni, dodává instrukce.⁴¹

Papež Benedikt XVI. se v souvislosti s potřebou chránit člověka ve všech fázích života vyjadřuje:

*Boží láska nerozlišuje mezi nově počatým dítětem, které se nachází ještě v těle své matky, a malým dítětem nebo dospělým či starým člověkem. Nedělá mezi nimi rozdíl, protože v každém z nich vidí odlesk svého obrazu a podobnost se sebou... Proto učitelský úřad církve stále hlásá nedotknutelnost každého lidského života od početí až po jeho přirozený konec.*⁴²

Z naznačených souvislostí můžeme vyvodit závěr, že legitimní postoj morální teologie k otázce počátku lidské osoby je ten, že člověk je osobou od začátku. Protože

38 Srov. DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III.* s. 13.

39 Zygota je buňka s kompletní sadou chromozomů. Vzniká oplozením tedy splynutím pohlavních buněk, spermie a vajíčka. Proces vzniku zygoty z pohlavních buněk je nazýván oplozením.

40 Srov. Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky.* s. 12.

41 Srov. tamtéž, s. 35.

42 Benedikt XVI. *Promluva k účastníkům Plenárního zasedání Papežské akademie pro život a Mezinárodního kongresu na téma „Lidské embryo v preimplantační fázi“ (26. února 2006).* Citováno podle: Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 22.

zatím nejsme schopni přesně definovat onen začátek, musíme volit opatrnější variantu, tedy od oplození vajíčka. Riziko posouvání je příliš velké, a pokud nemáme jistotu, nemáme ani právo okamžik počátku kamkoli posouvat. Přestože nemůžeme fakticky dokázat osobní lidství embrya, jsme povinni je chránit a umožnit mu další rozvoj. Podívejme se dále na vyjádření svatého otce Jana Pavla II., který se v encyklice *Evangelium Vitae*, opíraje se o starší magisteriální dokumenty, vyjadřuje k tendencím lidí, kteří se pokoušejí ospravedlnit potrat, a podává nám další pohled na problematiku počátku lidské existence a pojetí počátku lidské osoby.

Někteří se pokoušejí ospravedlnit potrat a tvrdí, že počatý plod až do určité doby nemůže být považován za lidskou osobu. Ve skutečnosti však, „jakmile vajíčko bylo oplodněno, již počal život, který není životem ani matky, ani otce, ale nové lidské bytosti, která roste sama o sobě. Nikdy se nestane člověkem, pokud jím není již nyní. Také současná genetika potvrzuje tuto zjevnou a patrnou skutečnost ... Dokazuje totiž, že již od prvního okamžiku je zde pevná struktura neboli genetický program tohoto živého tvora: je to člověk, jedinečný člověk, vybavený již všemi svými zvláštnostmi a vlastnostmi. Od samotného početí začíná podivuhodný běh každého lidského života, jehož jednotlivé možnosti i schopnosti potřebují čas, aby byly správně uspořádány a připraveny k činnosti.“⁴³ Ačkoliv přítomnost rozumné duše nemůže být potvrzena žádným experimentálním důkazem, vlastní výsledky vědeckého bádání o lidském embryu „poskytují cenné poznatky, z nichž lze rozumově rozeznat, že je již přítomna lidská osoba, a to od první známky života: proč by tedy žijoucí lidská bytost neměla být také lidskou osobou?“⁴⁴

Toto je z morálního hlediska tak významné, že už pouhá pravděpodobnost přítomnosti existence člověka naprosto zakazuje veškeré činnosti směřující k tomu, aby byl lidský zárodek usmrcen. Už proto, bez ohledu na diskuse vědců a filozofů, jichž se církevní magisterium také zúčastnilo, církev vždy učila a učí, že lidský plod, a to od prvního okamžiku své existence, bezpodmínečně musí být chráněn tak, jak morálně náleží každé lidské bytosti, a to v její naprosté tělesné i duševní celistvosti: „Lidské stvoření má být chráněno jako osoba a takto s ním má být jednáno už od jeho početí, a proto od tohoto okamžiku mají být také uznávána jeho práva jakožto osoby, z nichž první je neporušitelné právo na život, z něhož se těší každé nevinné lidské stvoření“.^{45 46}

Z uvedené argumentace vysvítá obrovská barevnost problematiky počátku lidské osoby. Je třeba nevnímat problematiku černobíle a vzít v potaz argumenty těch, kteří nekladou zrod lidské osoby do procesu početí. S velkou úctou k těmto autorům se ovšem jako stoupenci katolické víry hlásíme k povinnosti chránit lidské embryo, i když nemůžeme zcela jednoznačně a jasně vědecky dokázat, že je od samého početí osobou. Nelze totiž dokázat ani opak, tedy že osobou ještě není. To nás zavazuje k opatrnějšímu řešení. Počátek existence lidské osoby od početí je tedy vědecky nedokazatelný, a proto

43 Kongregace pro nauku víry. *Declaratio de abortu procurato* (18.11.1974), 12-13: AAS 66 (1974), 738.

44 Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Donum vitae*, I,1: AAS 80 (1988), 78-79.

45 Tamtéž, I.c. 79.

46 Jan Pavel II. *Evangelium vitae*, 60. Praha: Zvon, 1995.

se v naší práci opřeme o nauku církve. Ta nás vede k tomu, abychom zacházeli s embryem jako s lidskou osobou od početí.⁴⁷ Evangelium Vitae hovoří o kultuře života a kultuře smrti. Hájíme lidský život bez ohledu na řešení otázky, kdy vzniká lidská osoba. Početí, jak jsme již zmínili, není okamžik, i když se tak některé církevní dokumenty vyjadřují. Legitimní přístup katolické morální teologie by měl tedy kráčet tímto směrem, neboť vycházíme ze Zjevení a opíráme se o tradici a učitelský úřad církve. Přistupme nyní k problematice klonování.

47 Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Donum vitae*, I,1: AAS 80 (1988), 79.

2. Klonování lidské bytosti

V této kapitole se dostáváme ke klonování. Nezabýváme se klonováním v zemědělství a biotechnologických oborech, kde v současnosti zastává velkou úlohu. V naší práci se zabýváme klonováním lidské bytosti a jeho oprávněnosti ve světle morální teologie. Doposud jsme se zabývali subjektem klonování, tedy lidskou bytostí, potažmo osobou. Nahlédli jsme do teologických definic pojmu osoba, abychom lépe chápali, koho máme při aktu klonování před sebou. Pochopili jsme, že subjektem klonování není nikdo menší než transcendentní lidská osoba, se kterou nikdy nemůžeme nakládat jako s věcí. Vyjasnili jsme si, že lidskou bytost nemůžeme zbavovat statutu osoby nikdy, tedy ani v nejranějších fázích života. V následující kapitole pojednáme o tom, co je klonování. Dále budeme pokračovat k historii problematiky a současnému rychlému vývoji. Poté se zaměříme na právní zakotvení problematiky ve světě i v České republice a shrneme výroky a dokumenty magisteria k našemu tématu. Dále budeme analyzovat výpovědi morálních teologů a bioetiků, kteří se explicitně vyjadřují k problematice lidského klonování. Prostudujeme monografie a články v odborných časopisech jak českých, tak i zahraničních autorů. Zásadní pro nás budou autoři, kteří překládají hodnocení přímo cílené na klonování člověka, ovšem nenecháme stranou ani autory, kteří hodnotí etické aspekty výzkumu kmenových buněk.

2.1. Co je klonování

V této části naší práce nahlédneme zejména do monografií biologů, abychom zjistili, co je klonování. Popíšeme základní definici klonování, naznačíme metody klonování, krátce pojednáme o genetické variabilitě klonů a objasníme pojmy reprodukční a terapeutické klonování. Dále si objasníme, co jsou kmenové buňky a proč jsou nejžádanější tzv. embryonální kmenové buňky. Přistupme nyní k základní definici.

2.1.1. Základní definice klonování

Klonování můžeme velmi zjednodušeně vyjádřit jako vytváření nového jedince, který je geneticky identický se svou předlohou. Tyto dva geneticky shodné jedince nazýváme klony, respektive *vzor* neboli klonovaný jedinec a výsledek klonování neboli *klon*. Rozlišujeme několik metod klonování. V přírodě dochází ke klonování rostlin a dokonce některých jednoduchých živočišných organismů spontánně. V zemědělské a živočišné výrobě je klonování již běžnou, zažitou realitou, která pomáhá k lepším výsledkům výroby. Tím se ovšem v této práci nebudeme zabývat. Zajímá nás potencionální klonování člověka, jeho etické aspekty a možné důsledky pro člověka i celou společnost. Josef Dolista popisuje klonování jako „*odstranění buněčného jádra z vajíčka a jeho nahrazení jádrem s diploidní chromozomovou výbavou, vyňatou*

*z ženského nebo mužského organismu podle toho, je-li plánováno zplození ženského nebo mužského individua.*⁴⁸ Buněčné jádro je organela eukaryotických buněk, v níž je uložena většina genetického materiálu (DNA). Klonování je tedy jakási asexuální metoda vzniku člověka, který nemá, zjednodušeně řečeno, genetickou informaci od obou rodičů, ale pouze od svého vzoru. Proč to není zcela přesné, osvětlíme později.

2.1.2. Metody klonování

Dnešní genetika zná několik metod a přístupů ke klonování. Základní přístupy, kterými vědci dosahují vytvoření klonů, jsou v současné době tyto:

- klonování dělením,
- klonování přenosem buněčného jádra do prázdného vajíčka:
 - přenos jádra rostlinnou metodou,
 - přenos jádra honolulskou metodou,
- klonování „třetí cestou“.

Nyní si představíme základní metody klonování. Nejjednodušší metodou klonování, která přichází v úvahu u člověka, je rozdělení buňky ve fázi jejího rozlišení, čímž je dosaženo dvou geneticky totožných jedinců. Tato metoda se nazývá klonování dělením. Dělením embryí vznikají dokonalé klony, tedy geneticky naprosto totožní jedinci.⁴⁹ Tento proces někdy probíhá také přirozenou cestou, a to v případě spontánního vzniku jednovaječných dvojčat. Tato dvojčata jsou geneticky zcela identická.

Klonováním přenosem buněčného jádra naproti tomu nezískáme zcela geneticky totožného jedince. Ve vajíčku zbaveném jádra, které obsahuje naprostou většinu genetické informace, zůstávají tzv. mitochondrie s vlastní dědičnou informací. Přestože drtivá většina genetické informace pro budoucí klon půjde z přeneseného buněčného jádra, klon se bude od svého vzoru nepatrně lišit právě díky genům uloženým v mitochondriích.⁵⁰ Realita je ještě složitější a barvitější, ovšem pro naši práci, která si klade za cíl etické hodnocení klonování člověka, bude tato míra objasnění dostačující.

V současné době známe dva způsoby přenosu buněčného jádra do vajíčka, jehož jádro bylo předem odstraněno. Rostlinná metoda má svůj název odvozen od města Roslin poblíž Edinburghu a proslavil ji Ian Wilmut, vědecký otec ovčího klonu Dolly. Postup při této metodě je tento: Při přenosu buněčného jádra ze somatické neboli tělní buňky do prázdného vajíčka se nejprve odstraní jaderná dědičná informace z vajíčka,⁵¹

48 DOLISTA, Josef - SAPÍK, Miroslav. *Studie z bioetiky III.* s. 23.

49 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba, nebo naděje?* 1. vyd. Praha: Paseka, 2003, s. 123-125.

50 Srov. tamtéž, s. 131.

51 Tento proces biologie nazývá enukleace.

čímž dostaneme útvar bez jaderné DNA.⁵² Z dalšího jedince se izoluje samostatná buňka. Můžeme ji odebrat z jakékoli části těla, neboť všechny buňky v organismu obsahují kompletní genetickou informaci pro celek. K experimentům se používá například buňka z kůže. Ta se potom injikuje do prázdného vajíčka a elektricky se navodí jejich fúze. Díky elektrofúzi oba útvary splynou a spojí se v jedinou buňku. Při klonování jde o to, aby si dospělá buňka vzpomněla na původní nejzákladnější genetickou informaci a začala se chovat jako na začátku. Tím se z takto uměle oplozeného vajíčka může začít vyvíjet embryo. Většina buněk v dospělém těle je ovšem již specializovaných neboli diferencovaných. To znamená, že plní specifický úkol. Například buňka sliznice. Nejsnadnější je podle biologů použití kmenových buněk. Ty totiž nejsou dosud diferencovány, a mohou tak nejjednodušeji spustit proces vývoje. Naproti tomu specializované buňky se musí jakoby vrátit na začátek vývoje, vzpomenout si na původní genetickou informaci a začít znovu.

Další možností přenosu jádra buňky do vajíčka je tzv. *havajská varianta*, označovaná též jako *honolulská technika*. Při této metodě se pomocí přenosu jádra velmi tenkou kapilárou docílí toho, že dochází k přenosu „holého vyloupaného“ jádra bez příměsi určitého množství cytoplazmy z tělní buňky. Proces spojení potom není odstartován elektrickou fúzí. Po klidovém stavu několika hodin se díky iontům nastartuje sám. Podle odborníků se zárodky vzniklé touto metodou vyvíjejí mnohem lépe.⁵³ Toto zestručnělé naznačení metody přenosu buněčného jádra opět postačí, abychom proces mohli později nazít ve světle morální teologie.

Pro úplnost ještě zmiňme klonování *třetí cestou*, které je známé na poli výzkumů živočišné výroby. Při klonování tzv. *třetí cestou* se postupuje zcela opačně než u klonování dělením. V raném stadiu vývoje je totiž spojeno dohromady několik velmi časných zárodků. Zárodky po vtlačení splynou v jeden útvar a začnou se chovat jako jeden. Tomuto postupu se říká agregace a vzniklý tvor je chiméra.⁵⁴ Této metodě klonování se v naší práci nebudeme věnovat, neboť naším cílem je hodnotit etické aspekty klonování člověka. Zaměříme se proto zejména na klonování přenosem jádra, a to jak reprodukční, tak i terapeutické, jak vysvětlíme později.

2.1.3. Genetická variabilita klonů

Abychom doplnili dosud známé poznatky o klonování, je třeba zmínit tzv. *genetickou variabilitu klonů*. Jak jsme již popsali, ne všechny klony musí být zcela geneticky identické. Určitá genetická variabilita je kromě mitochondrií možná také díky mutacím. Mutace je změna genotypu. Klíčovými faktory jsou podmínky klonování

52 Jaderná DNA je DNA nacházející se v eukaryotickém buněčném jádru.

53 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba, nebo naděje?* s. 150-152.

54 Srov. tamtéž, s. 137.

a míra působení mutagenů. Jak se později ukáže, klonování není vůbec jednoduché a na svět přichází klonováním velmi často abnormální postižení tvorové. Na tomto místě ještě nehovoříme o člověku, neboť obecné vědecké mínění zastává názor, že člověk doposud naklonován nebyl. Podívejme se nyní na rozdíly mezi reprodukčním a terapeutickým klonováním lidské bytosti.

2.1.4. Reprodukční a terapeutické klonování

Reprodukčním klonováním rozumíme proces, při kterém je cílem vznik nového samostatného jedince. Tento jedinec, odborně nazývaný klon, má genetické informace téměř pouze od svého vzoru. Výsledkem reprodukčního klonování je tedy nový člověk, jakási mladší kopie existujícího jedince.⁵⁵

Terapeutické klonování si neklade za cíl narození nového samostatného jedince. Je zaměřené na využití kmenových buněk pro účely léčby nebo zamezení přenosu dědičných chorob z rodiče na dítě. Při terapeutickém klonování jsou využívány embryonální kmenové buňky. Začátek je stejný jako u klonování reprodukčního. Metodou přenosu jádra a následné implantace do těla náhradní matky je nastartován proces vývoje embrya. To se ovšem nedožije narození, protože je po odebrání potřebných buněk zlikvidováno. Cílem tohoto klonování je získání embryonálních kmenových buněk k dalšímu využití. Zastánci tohoto způsobu léčby předkládají hypotézu, že z embryonálního klonu pacienta můžeme získat buňky, ze kterých bychom mohli vyrobit libovolnou tkáň pacientova těla. Hlavním argumentem propagátorů této metody léčby je fakt, že pacientovo tělo by tuto tkáň bez komplikací přijalo. Jeho imunitní systém by nic nenamítal, neboť by se v podstatě jednalo o buňky geneticky shodné s jeho buňkami. Touto metodou by bylo teoreticky možné léčit doposud nevyléčitelné choroby. Možnosti jsou pro vědce nesmírně lákavé a nedozírné.⁵⁶

V tomto bodě ještě nepřistoupíme k etickému hodnocení těchto procesů. Úkolem této kapitoly je seznámení se s problematikou, abychom mohli celou skutečnost důkladně eticky analyzovat v kapitole následující.

2.1.5. Kmenové buňky

V lidském těle se kromě specializovaných buněk, které jsou již určeny k plnění konkrétních úkolů, nacházejí také kmenové buňky. Ty dosud nejsou rozlišeny neboli diferencovány, ale mohou různě diferencovaným buňkám dát vzniknout. Kmenové buňky lze v malém množství najít v dospělém těle člověka. Říkáme jim *dospělé kmenové buňky*. Nejschopnější kmenové buňky, které umí dát vzniknout kterékoli buňce

⁵⁵ Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba, nebo naděje?* s. 176.

⁵⁶ Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země.* s. 76-78.

lidského těla nebo dokonce dalšímu zárodku jsou *embryonální kmenové buňky*.⁵⁷ Problematika embryonálních kmenových buněk se zrodila v roce 1998, kdy James Thomson dokázal odebrat z embrya buňky ICM, vnitřní buněčné masy. Tyto buňky kultivoval takovým způsobem, že se dovedly stále dělit. Prozatím se zdá, že až donekonečna. Někteří událost oslavovali jako protnutí hranice lidské nesmrtelnosti.⁵⁸ Bylo experimentálně ověřeno, že kmenové buňky, které byly vloženy do poškozených tkání, měly tendenci podpořit růst buněk a regeneraci tkáně. Tím se regenerační medicíně otevřely nové možnosti. Zdroje kmenových buněk u člověka jsou: embryo v počátečních fázích vývoje, plod, pupečnicková krev, některé tkáně dospělého člověka (kostní dřeň, pupečnicková šňůra, mozek, mezenchymové tkáně různých orgánů ...) a plodová voda.⁵⁹ Všeobecně rozšířeným názorem je, že nejlepším zdrojem kmenových buněk jsou právě embryo v počátečních fázích vývoje.

2.2. Historie – vývoj klonování

Historie klonování má poměrně dlouhý a zajímavý vývoj. Bylo by chybou, domnívat se, že vše začíná až slavnou ovci Dolly. Biolog Jaroslav Petr, který působí ve Výzkumném ústavu živočišné výroby v Uhřetěvsi a je, mimo jiné, členem bioetické komise při Radě vlády pro vědu a výzkum, upozorňuje, že vůbec prvním zaznamenaným živočichem, který vzešel z laboratorního klonování, byla mořská ježovka. V roce 1892 rozdělil embryolog Hans Driesch zárodek mořské ježovky složený ze dvou nebo čtyř buněk na jednotlivé buňky, které nechal dále vyvíjet. Z každé buňky vzešla larva, tedy klon.

Podobný experiment se dvoubuněčným zárodkem, tentokrát žáby, se podařil německému embryologovi Hansi Spemannovi v roce 1901. Vlastním vlasem přitom rozdělil dvě buňky od sebe. Hans Spemann potom pokračoval v experimentech, až dospěl k teoretickým principům přenosu jádra buňky do prázdného vajíčka. Tento německý biolog popsal teoretické principy klonování již v roce 1938. Vycházel z faktu, že většina živočichů zahajuje svůj život ve stadiu jedné buňky, která vznikla oplozením vajíčka spermií. Vajíčko dává dědičnou informaci matky, zatímco spermie dodává geny otce. V této jedné buňce, která se nazývá zygota, se geny spojí a vzniká nový jedinec. Zygota se poté začne dělit na dvě, následně na čtyři buňky. Dělení potom pokračuje dál a buňky se organizují, mění, putují. Generuje se tělo plodu, které se stále vyvíjí. Konečné tělo dospělého tvora je výsledkem dělení jedné jediné buňky zygoty.⁶⁰ Miliony

57 Srov. ŠIPR, Květoslav. *Kmenové buňky a etika*. In DOLISTA, Josef - SAPÍK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 181.

58 Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 79.

59 Srov. Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky*. s. 36-37.

60 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba, nebo naděje?* s. 120.

buněk, které jsou v těle dospělého živočicha, mají za předka jedinou buňku zygotu, a tudíž stejnou dědičnou informaci. Například nervová buňka mozku obsahuje totožné geny jako buňka střevní sliznice. V rámci dlouhého vývoje se jednotlivé buňky uzpůsobily rolím, které mají v těle plnit, diferencovaly se. Podstatným prvkem diferenciací je užití pouze selektované části celkové dědičné informace buňkou určitého typu. Jaroslav Petr vysvětluje Spemannovu teorii dále:

Některé geny kódují zcela základní životní procesy, a jsou proto využívány všemi typy buněk. Jiné geny jsou ale „zapnuté“ jen v určitých buňkách. Zbývající geny jsou „vypnuté“. Spemann uvažoval o tom, jak v diferencované tělní buňce její „vypnuté“ geny opět „zapnout“. Jak donutit buňku, aby si „vzpomněla“ na dávné doby, kdy její „prapředek“ tedy zygota – mohla podle potřeby „zapnout“ kterýkoli ze svých genů. Spemann došel k závěru, že na „osvěžení paměti“ diferencované buňky mělo stačit spojení buňky s vajíčkem, z něž byla odstraněna jeho vlastní dědičná informace. ... Hans Spemann se ale realizace svých myšlenek nedožil.⁶¹

Prvním živočichem klonovaným podle Spemannovy metody byla již v padesátých letech žába. Thomas King a Robert Briggs naklonovali v USA skokana levhartího, když využili jádro buňky zárodku v pokročilém stadiu vývoje. Zárodky se ovšem vyvíjely pouze v pulce, nikoli dál. Klon žáby, který se vyvinul v plně dospělé žabu, se podařilo vyprodukovat jen o málo později švýcarskému embryologovi Michaelu Fischbergovi. Spolu s Thomasem Elsdalem a Johnem Guronem v Oxfordu naklonovali africkou žabu drápatku. Tento biologický úspěch inspiroval vědce po celém světě. Také u nás bylo dosaženo zajímavých výsledků na poli klonování živočichů. Například profesor Sládeček při klonování čolků docílil významných úspěchů. V sedmdesátých letech se vědcům podařilo rozdělit časné zárodky laboratorních i hospodářských zvířat na dvě části. Na svět tak přišla identická dvojčata. V roce 1975 se vědcům podařilo přenést jádro z raného embrya králíka a vložit jej do oocyty,⁶² ovšem vývoj tohoto embrya se brzy zastavil.⁶³ Experiment se podařilo zrealizovat v roce 1981, když vědci přenesli do oocyty jádra myších embryonálních buněk a narodily se tři zdravé myši.⁶⁴ Už v této době ovšem mnozí odborníci pochybovali o pravosti a hodnověrnosti těchto experimentů. Jak se ukáže dále, pochyby některých vědců přetrvávaly až do dnešních dnů, nezávisle na publikacích v předních vědeckých časopisech.

Rok 1986 můžeme v historii klonování považovat za přelomový. Prestižní vědecký časopis *Nature* informoval, že dánský biolog Steen M. Willadsen tehdy rozdělil časný

61 PETR, Jaroslav. *Klonování savců I*. [2013-11-30].
<<http://www.osel.cz/soubory/kabinet/442/klonovani.pdf>>.

62 Oocyt je samičí pohlavní buňka, z níž se dělením vyvíjí vajíčko.

63 Srov. BROMHALL, J.D. Nuclear transplantation in the rabbit egg. *Nature*, č. 5537, roč. 258, 1975, s. 719-722.

64 Srov. ILLMENSE, K. - HOPPE, P.C. Nuclear transplantation in *Mus musculus*: developmental potential of nuclei from preimplantation embryos. *Cell*, č. 1, roč. 23, 1981, s. 9-18.

ovčí zárodek na jednotlivé buňky a každou z nich spojil s ovčím vajíčkem, které bylo zbaveno vlastní dědičné informace.⁶⁵ Proces vyjmutí jaderné dědičné informace se nazývá enukleace. Tyto zárodky přenesl Willadsen do těl náhradních matek. Steen Willadsen se stal tím, kdo dokázal „osvěžit“ paměť buněk a vrátit je „na začátek“ vývoje. Na svět potom přicházely další méně slavné a známé klony telat a jehňat, které se podařilo vyrobit i dalším týmům vědců.⁶⁶

Prvním skutečným klonem, i když zatím ne lidským, byla slavná ovce Dolly. Vznikla tzv. žabí metodou,⁶⁷ při níž se vyjme jádro z vajíčka a na jeho místo se vloží buňka z jiného jedince. Tímto způsobem v roce 1996 vyjmul Ian Wilmut v Roslinu u Edinburghu jádro z ovčího vajíčka šestileté ovce a nahradil jej buňkou z ovčího vemene.⁶⁸ Po dvou stech sedmdesáti šesti nezdařených pokusech přišel jeden, který se podařil.⁶⁹ Narodila se světoznámá ovce Dolly, klon, respektive jednovaječné dvojče ovce, z níž byla vzata buňka. Nutno doplnit, že než se vědcům podařilo vyrobit ovci Dolly, přivedli na svět také několik zrud. Vědci pokračovali naklonováním první myši v roce 1997, o rok později krávy, o další dva roky později prasete, opět za další dva roky byla naklonována kočka a králík a v roce 2005 to byl afgánský chrt. Toto bylo tzv. reprodukční klonování, tedy genetické kopie neboli jednovaječná dvojčata.⁷⁰

Další krok se přímo nabízel. Klon lidské bytosti. Již v roce 1993 byl metodou dělení klonován zárodek člověka americkým lékařem Jerryem Hallem. Tento vědec dokázal, že rozdělené lidské zárodky jsou schopny dalšího vývoje.⁷¹ To bylo klonování dělením. Ale co reprodukční klonování? Technicky to zatím nebylo možné. Evropané mají také přístup k tomuto kroku legislativně zakázán v Úmluvě o lidských právech a biomedicině Rady Evropy z roku 1997, kde mimo jiné v *Protokolu o zákazu klonování lidských bytostí* stojí: „Každý zákrok, jehož účelem je vytvořit lidskou bytost, která je geneticky shodná⁷² s jinou lidskou bytostí, živou či mrtvou, je nepřípustný.“⁷³

65 Srov. WILLADSEN, Steen M. Nuclear transplantation in sheep embryos. *Nature*, č. 6057, roč. 320, 1986, s. 63-65.

66 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování savců I.* [2013-11-30] <<http://www.osel.cz/soubory/kabinet/442/klonovani.pdf>>.

67 První pokusy tohoto druhu byly prováděny na žábách. Z žabího vajíčka bylo vyjmuté jádro a nahrazeno buňkou z dospělé žáby, přičemž buňka mohla být vzata z libovolné části žáby. Ve 3% pokusů se narodil zdravý pulec a vyrostla normální žába.

68 Srov. WILMUT, I. - SCHNIEKE, A.E. - McWHIR, J. - KIND, A.J. - CAMPBELL, K.H. Viable offspring derived from fetal and adult mammalian cells. *Nature*, č. 6619, roč. 385, 1997, s. 810-813.

69 Srov. LEWONTIN, Richard. *The Confusion over Cloning*. In POJMAN, Louis P. *Life and Death. A Reader in Moral Problems*. Second edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 346.

70 Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 71-74.

71 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování savců I.* [2013-11-30] <<http://www.osel.cz/soubory/kabinet/442/klonovani.pdf>>.

72 Geneticky shodná znamená, že lidská bytost má s jinou lidskou bytostí společný jaderný soubor genů.

73 VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 75.

V roce 1998 byl společností Advanced Cell Technologies vytvořen první hybridní lidský klon. Tým vědců pod vedením Roberta Lanzy k tomu použil kraví vajíčko zbavené jádra a jádro buňky z mužské nohy. Tým Roberta Lanzy vycházel z předpokladu, že do 14 dnů vývoje embrya nelze považovat vyvíjející se zárodek za osobu a dvanáctý den experimentu bylo embryo zlikvidováno.⁷⁴ Vědci ovšem ve svém bádání pokračovali, až jihokorejský lékař Woo Suk Hwang v roce 2004 potvrdil, že výše popsanou žabí technikou jsme schopni „vyrobit“ lidská embrya. Celá záležitost byla pro biology o to lákavější, že z takto získaného embrya by mohli mít jakýkoli druh životaschopných buněk lidského těla. Navíc počet úspěšných pokusů byl v porovnání s celkovým počtem pokusů velmi vysoký. Z dvou set čtyřiceti dvou vajíček vzniklo při pokusech Hwangova týmu třicet embryí.⁷⁵ Tyto informace opět někteří odmítli brát zcela vážně.

Vývoj se v tomto bodě samozřejmě nezastavil. Mnozí se domnívají, že pokračuje velmi rychle a dynamicky v různých podmínkách mimo jakýkoli dohled odborníků. Každopádně v roce 2008 vytvořil tým amerických vědců pod vedením Samuela Wooda a Andrewa Frenche 5 klonů lidských embryí. Vědci k tomuto pokusu využili jádra buněk odebraných z kůže vedoucího projektu Samuela Wooda. Vědci zveřejnili výsledek, který tvrdí, že vytvořili 5 zdravých lidských klonů v embryonálním stadiu, schopných podle dosavadního pozorování dalšího normálního vývoje v těle náhradní matky. Embrya nebyla implantována náhradní matce, ale byla v této fázi zlikvidována. Vedoucí projektu označil další fázi, kterou by mohla být implantace embryí náhradním matkám, za neetickou a nelegální.⁷⁶ Jako obvykle se ozývaly hlasy po reálnějších důkazech.

Výzkum v oboru klonování člověka stále pokračuje. Rok 2013 přinesl další, zatím neověřené zprávy o nových úspěších vědců v klonování lidských embryí. Lze předpokládat, že se v dohledné době setkáme s novými pokusy a výsledky v tomto oboru. Vědecká obec se v současnosti shoduje, že se doposud nenarodil opravdový lidský klon. Vyjadřuje ale současně obavy, že se o to mnozí pokoutně již pokoušeli a dost možná stále pokoušejí. Dlužno ovšem doplnit, že mnozí odborníci stále napadají všechny dosavadní pokusy o klonování lidských zárodků a označují je za zcela nebo zčásti zfalšované a přehnané.⁷⁷

74 Srov. Details of hybrid clone revealed. BBC News. (18.6.1999) [2013-12-15].

<<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/371378.stm>>.

75 Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 76.

76 Srov. *Mature Human Embryos Created From Adult Skin Cells*. *The Washington Post*. (18.1.2008) [2013-18-12]. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/01/17/AR2008011700324.html?hpid=topnews>>.

77 Srov. ŠIPR, Květoslav. *Kmenové buňky a etika*. In DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 182-184.

2.3. Klonování — právo a ochrana lidské bytosti v legislativě

Potom, co jsme v hrubých rysech načrtli, co je klonování, jeho metodu a vývoj, nahlédneme v další kapitole do situace v oblasti právní. Zjistíme, jak se ke klonování lidských bytostí staví sekulární právo různých zemí a dále jaké je v této oblasti stanovisko magisteria. Zaměříme se zejména na to, zda je stanovisko globálně jednotné a zda se liší od stanoviska učitelského úřadu církve. Dosažené výsledky shrneme, zhodnotíme a vzájemně porovnáme, abychom složili mozaiku právních náhledů do většího celku.

2.3.1. Klonování lidské bytosti v mezinárodním právu

V této kapitole se zaměříme na právní normy vyjadřující se ke klonování člověka. Začneme situací v Evropě, poté budeme pokračovat do celého světa. Evropské země nemají jednotné legislativní stanovisko. Názory na klonování lidských embryonálních buněk jsou v jednotlivých zemích odlišné. Specifický zákon zaměřený na problematiku klonování a také na *in vitro fertilizace*⁷⁸ má Francie, Německo a Rakousko. Vlády těchto zemí již zaujaly negativní postoj vzhledem k výzkumu klonování lidského embrya. Naproti tomu například Portugalsko nemá zatím žádná legislativní opatření namířená proti klonování nebo vedoucí k zákazu experimentů. Dánsko umožňuje výzkumné využití embrya pro klonování, když jej schválí státní etická komise. Evropská komise ve vyjádření z roku 1998 potvrdila, že vzhledem k pluralitě kultur a etických přístupů v Evropě by komise neměla žádným způsobem zakazovat finanční podporu výzkumu lidského embrya, je-li prováděn v zemi, která takový výzkum schvaluje.⁷⁹ Velká Británie, která je spolu se Spojenými státy na čele výzkumu, je v této problematice natolik liberální, že zákonem z roku 2001 povolila terapeutické klonování. V roce 2008 přijala Britská vláda zákon povolující experimenty na hybridních lidsko—zvířecích embryích.⁸⁰ Ve velké části světa jsou zákony nastavené tak, že je lze velmi snadno obcházet. Dodatkový protokol k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny o zákazu klonování lidských bytostí z roku 1997 říká:

Členské státy Rady Evropy ... vědomy si skutečnosti, že pokrok v oblasti některých způsobů klonování může sám o sobě přispět k vědeckému poznání a k jeho aplikaci v oblasti medicíny, majíce na zřeteli, že klonování lidských bytostí se může stát technicky proveditelným; berouce na

78 In vitro fertilizace je jedna z metod asistované reprodukce. Jedná se o asexuální rozmnožování, kdy k inseminaci oocyty dochází v laboratorních podmínkách. Lidská embrya jsou kultivována v Petriho miskách.

79 Srov. SYKA, Josef. Bioetika a klonování. *Zápas o duši*, č. 68. [2013-30-12]. <<http://zod.reformace.cz/bioetika-klonovani-cislo-68>>.

80 MPs support embryology proposals. BBC News Online. London. (23.10.2008) [2014-01-05]. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7682722.stm>.

vědomí, že může nastat přirozené dělení embrya, které někdy vyústí v narození geneticky shodných dvojčat, majíce přesto na zřeteli, že umělé vytvoření lidské bytosti cestou úmyslného vytvoření geneticky shodných lidských bytostí je v rozporu s lidskou důstojností a jako takové tedy zakládá zneužití biologie a medicíny ... se dohodly na následujícím: Článek 1 – 1. Každý zákrok, jehož účelem je vytvořit lidskou bytost, která je geneticky shodná s jinou lidskou bytostí, živou či mrtvou, je nepřipustný. 2. Pro účely tohoto článku výraz „geneticky shodná“ lidská bytost s jinou lidskou bytostí znamená lidskou bytost, která má s jinou lidskou bytostí společný jaderný soubor genů.⁸¹

Všeobecná deklarace o lidském genomu a lidských právech, přijatá Generální konferencí UNESCO v roce 1997, se k otázce klonování lidských bytostí vyjadřuje, poté co apeluje na respektování lidských práv, základních svobod a lidské důstojnosti jednotlivců, takto: „*Praktiky, které jsou v rozporu s lidskou důstojností, jako je reproduktivní klonování lidských bytostí, nesmějí být povolovány. Státy a příslušné mezinárodní organizace se vyzývají, aby spolupracovaly při zjišťování takových praktik a stanovování opatření v národním i mezinárodním měřítku nezbytných pro zajištění, že budou respektovány zásady vyjádřené v této Deklaraci.*“⁸²

Nahlédněme také do starších dokumentů, které se vyjadřují ve prospěch ochrany lidské osoby, její důstojnosti, práva na život a svobodu volby. Norimberský kodex se v bodě 1. explicitně vyjadřuje ve smyslu, že dobrovolný souhlas lidského subjektu, na němž má být lékařský experiment proveden, je zcela nezbytný. Osoba, která bude podrobena experimentu, musí být právně způsobilá k souhlasu, musí být schopná svobodu volby také vyjádřit a přesně vědět, k čemu souhlas dává.⁸³ Ve chvíli, kdy jsme dospěli k tvrzení, že embryu nesmíme odpírat statut osoby, je podle Norimberského kodexu zřejmé, že také nemáme právo s ním jakkoli věcně nakládat.

Je nutné mít stále na zřeteli etický princip, který říká, že lidský život má právo na existenci od samého počátku. Všeobecná deklarace lidských práv (OSN, 10. 12. 1948) uvádí v článku 3: „*Každý má právo na život, svobodu a bezpečnost své osoby.*“⁸⁴ Deklarace se dále jasně vyjadřuje, že všechny přístupy, které zaměňují důstojnost člověka, jednotlivé lidské bytosti, s jeho užitečností, jsou velice nebezpečné.⁸⁵ Austrálie povoluje od prosince 2006 *terapeutické klonování* na některých územích svého státu.

81 Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny. Dodatkový protokol o zákazu klonování lidských bytostí. Citováno podle: MUNZAROVÁ, Marta. K *zákazu klonování lidských bytostí*. Praktický lékař, Praha, 2003, roč. 83, č. 12, s. 717-718.

82 UNESCO. *Všeobecná deklarace o lidském genomu a lidských právech*. 1997. (3.12.1997) [2014-01-08]. <<http://bioetika.ktf.cuni.cz/articles.php?lng=cz&pg=18>>.

83 Srov. MUNZAROVÁ, Marta. Norimberský kodex: padesátileté výročí. *Praktický lékař*, Praha, 1997, roč. 77, č. 8, s. 408-409.

84 Organizace spojených národů. *Všeobecná deklarace lidských práv*. 1948. [2014-01-10]. <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.

85 Srov. MUNZAROVÁ, Marta. Všeobecná deklarace lidských práv: padesáté páté výročí. *Praktický lékař*, Praha, 2003, roč. 83, č. 11, s. 650-652.

Spojené státy americké nemají žádný federální zákon, který by zakazoval klonování člověka. Třináct amerických států zakázalo reprodukční klonování na svých územích a 3 americké státy zakázaly financování těchto aktivit z veřejných prostředků.⁸⁶ Další státy USA jsou bez potřebných zákonů a spolu s Británií se zde odehrává stěžejní role výzkumu.

Velmi názorně vidíme, že v reálu se opět setkáváme s pluralitou přístupů a nemáme jasné, obecně schválené východisko. Na jedné straně je patrná snaha Rady Evropy a dalších mezinárodních organizací po ochraně důstojnosti člověka a zákazu klonování lidské bytosti, na straně druhé vidíme zákony jednotlivých zemí, které klonování člověka nezakazují nebo v některých případech dokonce povolují. V jiných zemích se zákon tváří jako by klonování nepovoloval, je ale nastaven tak, aby byla možná jiná interpretace. Za nejliberálnější zemi v přístupu ke klonování lidských bytostí a experimentů s tímto spojených je možné považovat Velkou Británii. Zatímco v některých rozvojových zemích lze očekávat jakési placené tolerování těchto experimentů a procesů, ve Velké Británii mohou vědci vše provozovat zcela legálně v nejlepších technických podmínkách, a to přes veškeré snahy mezinárodních organizací, nevyjímaje Radu Evropy.

2.3.2. Stanovisko magisteria ke klonování lidských bytostí

Prošli jsme některá stanoviska sekulárního práva a nahlédli jsme jejich nejednotnost. Nyní se v naší práci seznámíme se stanovisky magisteria. Katolické křesťanství nemá žádných výhrad proti využití dospělých kmenových buněk, dokonce neodsuzuje použití kmenových buněk ze spontánních potratů nebo pupečnickové krve. Ovšem ve shodě s ontologickým personalismem, ke kterému se hlásí, považuje embryo za osobu. Proto zcela a zásadně odmítá používání embryí. Nahlédněme do prohlášení České biskupské konference z 26. ledna 2005:

V České republice se v poslední době ozývají hlasy požadující legalizaci pokusů na lidských embryích. Tyto pokusy jsou zpravidla spojeny s narušením vývoje nebo destrukcí embryí. Žádná lidská bytost, a tedy ani lidský zárodek se nesmí stát prostředkem pro dosažení prospěchu druhých. Destruktivní výzkum na lidských embryích porušuje základní lidská práva, zejména právo na život a jeho integritu. Experimenty na lidských zárodcích nelze ospravedlnit ani poukazem na existenci uměle vyrobených lidských embryí, pro která není „racionální využití“. Sebelepší úmysly nemohou odůvodnit ničení lidských zárodků, zvláště když deklarovaných výzkumných cílů je možno dosáhnout jinými cestami. Apelujeme na činitele odpovědné za přípravu zákonů i jejich schvalování, aby destruktivní výzkum na lidských zárodcích neumožnili.⁸⁷

86 Srov. National Conference of State Legislatures (NCSL). *Human Cloning Laws*. (1.1.2008) [2014-01-12]. <<http://www.ncsl.org/research/health/human-cloning-laws.aspx>>.

87 Česká biskupská konference. *Prohlášení z 26. ledna 2005*. (26.1.2005) [2014-01-14]. <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/prohla-eni-cbk-k-pokusum-na-lidskych-embryich/>>.

Podle viceprezidenta Papežské akademie „Pro život“ biskupa Elia Sgreccia je klonování lidských embryí dvojím útokem na život. První z nich je morálně nedovolená reprodukce lidských bytostí. Sem patří mimo jiné „terapeutické“ klony profesora Woo Suk Hwanga a jeho jihokorejského týmu. Druhým útokem na život je podle Sgreccia zničení embryí za účelem získání kmenových buněk. Také někdejší římský biskup Jan Pavel II. se několikrát vymezil proti lékařským výzkumům založeným na ničení lidských embryí. Ničit život v embryonálním stadiu ve jménu záchrany jiných životů považuje papež za logický a morální protimluv.⁸⁸

Papežská rada pro spravedlnost a mír se v Kompendiu sociální nauky církve v článku 236 věnuje problematice klonování a shrnuje postoj učitelského úřadu církve. V článku se vyjadřuje nejprve k prosté replikaci stejných normálních buněk, případně částí DNA, v čemž nespátřuje zásadní problém. Zcela odlišné je ovšem stanovisko magisteria v otázce klonování ve vlastním slova smyslu, kde jde o reprodukci člověka, který je geneticky totožný s tím, ze kterého pochází. Tato činnost je podle učitelského úřadu církve v rozporu s důstojností lidského plodění, neboť se realizuje za absolutní absence úkonu osobní lásky mezi manžely a jedná se o agametickou a asexuální reprodukci. Problematika klonování má podle magisteria obzvláštní sociální a kulturní význam na základě mnoha závažných mravních důsledků. Klonování také znamená absolutní nadvládu toho, kdo tuto reprodukci provádí, nad vyprodukovaným jedincem. Takzvané *terapeutické klonování* je magisteriem rovněž odmítnuto, protože se uskutečňuje s cílem reprodukovat embrya, ze kterých se potom vybírají buňky, jež lze terapeuticky využít. Nepřípustnost spočívá v tom, že takové embryo je nejprve třeba vyprodukovat a potom usmrtit.⁸⁹

Rovněž Papežská akademie pro život, kterou založil svatý otec Jan Pavel II., se zabývá otázkou klonování lidských jedinců. Ve svém dokumentu *Úvahy o klonování* se zaměřuje na fakt, že klonování je asexuální a agametová reprodukce, která je zaměřena na výrobu jedinců biologicky totožných s výchozím dospělým jedincem. Papežská akademie pro život přidává k výše popsaným výrookům magisteria zajímavý doplněk, a sice, že duchová duše, podstatný konstitutivní prvek každého člověka, stvořená od Boha, nemůže být zplozena rodiči ani vyrobena umělou inseminací, ani klonována. Papežská rada pro život v souladu s ostatními představiteli magisteria odmítá klonování. Přidává, že klonování lidí reprezentuje porušení dvou zcela základních zásad, na nichž tato práva spočívají: za prvé zásady rovnosti mezi lidskými jedinci a za druhé zásady nediskriminování.⁹⁰

88 Srov. DOLISTA, Josef - SAPÍK, Miroslav. *Studie z bioetiky III.* s. 23-24.

89 Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 164-165.

90 Srov. SKOBLÍK, Jiří. Akademie pro život o klonování. *Teologické texty*, 2001/5. [2014-01-18]. <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2001-5/Akademie-pro-zivot-o-klonovani.html>>.

Již v roce 1988 se k palčivým otázkám plození dětí nepohlavním způsobem vyjádřila Kongregace pro nauku víry v dokumentu *Donum Vitae*. Otázky plození dětí jiným než pohlavním způsobem a pokusy na nich komentuje slovy:

Lidské zárodky, které se vyvinuly umělým oplodněním, jsou plnoprávné lidské bytosti. Jejich důstojnost a právo na život je dlužno respektovat již od první chvíle jejich existence. Je nemorální vyrábět lidské zárodky s úmyslem, že budou využity jako tzv. biologický materiál, tj. k pokusům. ... Je třeba pranýřovat jako obzvláště odsouzeníhodný čin, jestliže se úmyslně ničí lidské zárodky, jimž se umožňuje vznik jen za účelem pokusů a bádání, ať již umělým oplozením anebo tzv. přehradečným dělením oplozených buněk. ... Badatel, který takto postupuje, si přivlastňuje právo, které patří výhradně Bohu. I když si to neuvědomuje, vystupuje jako pán nad životem jiných lidských bytostí, neboť libovolně rozhoduje koho nechat žít a koho usmrtit a zabít bezbranné lidské bytosti. ... Každou lidskou bytost je třeba respektovat jako takovou a nelze ji snižovat na pouhý nástroj pro výhody jiných. ... Rovněž pokusy či hypotézy zaměřené na vznik lidské bytosti bez jakéhokoliv pohlavního styku, tzn. přehradečným dělením pohlavních buněk, vegetativním množením či tzv. partenogenezí je nutno považovat za neslučitelné s morálkou, neboť jsou v rozporu jak s důstojností lidského plození, tak i manželského pohlavního spojení. ... Terapeutické nejsou ani pokusné zákroky, týkající se genetického či chromozomového stavu, poněvadž jejich účelem je výroba lidských bytostí, vybíraných podle pohlaví či jiných předem stanovených vlastností. Tyto manipulace jsou v rozporu s osobní důstojností lidské bytosti, její celistvostí a totožností. Nemohou tedy být žádným způsobem ospravedlňovány, ani nadějí na případné blahodárné důsledky pro budoucí lidstvo. Každá lidská osoba musí být respektována jako taková. V tom spočívá důstojnost a právo každé lidské bytosti již od jejího počátku.⁹¹

Učitelství úřad církve spatřuje ve faktu, že si někdo bere právo další osobě svévolně určovat genetické vlastnosti těžké provinění proti důstojnosti dotčené osoby i proti základní rovnosti všech lidí. Terapeutické klonování nazírá magisterium coby ještě závažnější z morálního hlediska, neboť je zcela neslučitelné s lidskou důstojností, aby se vyráběla embrya s úmyslem je usmrtit.⁹² V době konání II. vatikánského koncilu (1962—1965) se o skutečnosti klonování člověka samozřejmě nepřemýšlelo. Přesto však koncilní otcové pamatovali na dynamický vývoj vědy ve všech oborech a k této skutečnosti zaujali také magisteriální stanovisko, které můžeme analogicky použít k problematice klonování člověka. V konstituci *Gaudium et Spes* koncilní otcové shrnuli etické výzvy současné rozvíjející se vědy:

Člověk se vždy snažil rozvíjet svůj život prací a důvtipem; zejména pomocí vědy a techniky nyní rozšířil a neustále rozšiřuje svou nadvládu téměř nad celou přírodou. ... Čím více však roste moc lidí, tím více se rozšiřuje odpovědnost jak jednotlivců, tak společenských celků. Z toho vysvítá, že křesťanské poselství neodvrací lidi od budování světa ani je nevybízí k zanedbávání blaha bližních, ale spíše je k tomu zavazuje ještě přísněji.⁹³

91 Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Donum vitae*, I,1: AAS 80 (1988), 5.

92 Srov. Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky*. s. 37.

93 GS 33-34.

Docházíme k závěru, že postoj učitelského úřadu církve je jednotný a jakýkoli druh klonování člověka je podle církevního přesvědčení ukotveného ve Zjevení neslučitelný s křesťanskou naukou a křesťanským chápáním člověka, společnosti a života.

2.3.3. Porovnání

Na základě výše popsaných skutečností dospíváme v naší práci k dílčímu závěru, že legislativní zakotvení ochrany člověka, jeho důstojnosti, svobody a práv v problematice klonování, je nejednotné. Zatímco různé světové organizace volají po zákazu klonování lidí a nabádají čelní představitele jednotlivých států k legislativním úpravám vedoucím k přijetí zákonů proti klonování, ve skutečnosti se tomu tak neděje. Mnohé státy světa naopak podporují vývoj klonování a svými zákony otevírají vědcům z řad biologů dveře možností dokořán. Pokud by měl být dosažen cíl těchto světových organizací, musely by dotyčné zákony, zakazující klonování lidských bytostí a s nimi spojené pokusy, schválit všechny země světa. Pokud by existovala byt' jen jedna země umožňující tyto pokusy, znamenalo by to pouze přeliv vědců zabývajících se klonováním do této otevřené zóny. Naproti těmto snahám je viditelný vývoj směrem ke klonování v zemích, jako je Velká Británie a USA.

Stanovisko církve je naopak jednotné a pevné. Učitelský úřad církve jednoznačně odmítá klonování lidských bytostí a všechny pokusy spojené s usmrcováním živých embryí. Naproti tomu nic nenamítá proti využití dospělých kmenových buněk, neodsuzuje ani použití kmenových buněk ze spontánních potratů a pupečnickové krve. Tím opět potvrzuje své velké „ano“ lidskému životu a snaže tento život chránit. Magisterium se nesnaží zastavit nebo brzdit vývoj vědy, která si klade za cíl úspěšnější léčbu některých zatím neléčitelných chorob. Magisterium však ctí lidský život ve všech jeho fázích, a proto jako vhodnou alternativu vnímá využívání dospělých kmenových buněk a využití dalších zdrojů, aby se předešlo zvěčňování člověka a jeho obětování pro léčbu jiného.

3. Výpovědi morální teologie

Poté, co jsme analyzovali zákonnou stránku klonování člověka ve světě a porovnali jsme ji se stanovisky církve, přistupme v této kapitole k výpovědím morální teologie. Krátce pojednáme o tom, co je etika, respektive morální teologie, kde bere etika nárok a právo zasahovat do vědeckého pole genetických experimentů, a následně přikročíme k analýze výpovědí morálních teologů, abychom vše shrnuli a vyvodili závěry k naší předeslané hypotéze.

3.1. Co je etika

Začneme krátkým shrnutím, které odpovídá na otázku, co je etika. Stručně vyjádřeno, je etika naukou o lidském jednání. Etika hodnotí lidské jednání, posuzuje, zda je dobré nebo zlé. Lidé od nepaměti hodnotili jednání druhých, neboť každé jednání člověka má určité následky. Mohou být okamžité nebo dlouhodobé, viditelné nebo skryté, dobré nebo zlé. Etika nikdy není k chování a jednání člověka neutrální. Jako filozofickou disciplínu známe etiku od Aristotela, který rozlišuje tři roviny v lidské činnosti. Činnost teoretickou neboli poznání, činnost praktickou neboli jednání a činnost tvořivou, tedy zhotovování. Etika se v tomto rozdělení zabývá činností praktickou, tedy jednáním člověka. Lidské jednání může být morální, nebo nemorální. Morální jednání je takové, které je v souladu se svědomím jednajícího, nezávisle na objektivní stránce jednání. Dále rozlišujeme jednání mravné, nebo nemravné. Mravné jednání je v souladu s obecně platnými a přijímanými etickými normami, hodnotí se tedy objektivní neboli obsahová stránka jednání. V naší práci si klademe za cíl posoudit etičnost neboli mravnost klonování lidských bytostí. Nezabýváme se moralitou neboli morálností, neboť ta je určena pouze svědomím konkrétního biologa, který činí pokusy nebo potencionálně klonuje člověka. Jak nás etika učí, kritériem správnosti jednání člověka je jeho konečný cíl. Etika si neklade za cíl zakazovat a brzdit pokrok. Naopak, je zde proto, aby člověku pomáhala v orientaci při složitém rozhodování a tříbila svědomí k dospělému převzetí odpovědnosti za své činy. Etika pomáhá člověku rozlišovat dobro a zlo. Vyjadřuje skutečnosti, které lidé z různých důvodů nevidí, a pomáhá jim na cestě opravdové seberealizace. Pomáhá nesejít z cesty. Na otázku, co je vlastně etika, odpovídá velmi trefně Petr Příhoda: „*Etika je hledáním. Je úvahou a rozpravou o tom, co je a co není dobré, přičemž motivem úvahy i rozpravy je starost. Kde této starosti není, přichází etika zkrátka.*“⁹⁴

Rozlišujeme dva základní přístupy k etice: filozofický a teologický. Filozofická etika se zabývá lidským jednáním ve vztahu k pravdě o člověku poznávané rozumem.

94 PŘÍHODA, Petr. Pěstování oboru etiky v situaci přebujelého pragmatismu. *Medicínská etika a bioetika*, 1994, roč. 1, č. 3, s. 6-8.

Teologická etika neboli morální teologie se zabývá lidským jednáním ve vztahu k pravdě o člověku nazírané ve světle Božího zjevení. Tato práce nahlíží problematiku klonování lidské bytosti optikou teologické etiky, tedy morální teologie. Tak jako v obecné etice, jde také v morální teologii o konečný cíl člověka, sebeuskutečnění v dobrém, dobro osoby. V morální teologii jde také o chápání člověka a světa, o chápání skutečnosti a lidského života. Morální teologie se tedy kromě pravd o člověku poznávané rozumem řídí dále poznáváním ve světle zjevení, které nám přináší Písmo a tradice, opírá se o učení církevních otců a významných křesťanských myslitelů a také o učitelský úřad církve.

Podle Helmuta Webera, významného morálního teologa, odmítá morální teologie podrobení jednotlivce jakémukoli celku, neboť takové myšlení by vedlo k zúčelnění člověka. Jednotlivec by se mohl snadno stát jen prostředkem pro „větší cíl“ celku. Jakýkoli druh totality, který nadřazuje celek nad jednotlivce, obětuje jednotlivce kvůli většímu celku, je morální teologií odmítán. V teologické etice jde o dobro osoby. Nestačí zde říci člověk jako druh, máme na mysli individuálního jednotlivce – osobu.⁹⁵ Etika hrála významnou úlohu od doby, kdy je člověk člověkem a jedná. Marek Vácha tuto skutečnost vystihuje: „*Etika se zrodila společně se svobodou, etika se narodila ve chvíli, kdy si první tvor poprvé uvědomil, že lze jednat ještě i jinak. Od chvíle, kdy jsme protrhli závoj vědomí, jsme etické bytosti.*“⁹⁶

V naší práci se ovšem setkáme ještě s další etikou, a to bioetikou. Podle některých odborníků je bioetika novou, rozšířenou formou lékařské etiky, která se původně zabývala zejména vztahem mezi lékařem a pacientem. Bioetika má ovšem mnohem širší záběr. Je to odvětví aplikované etiky zkoumající lidské chování ve vztahu k medicíně, nakládání s lidským životem, životním prostředím, přístupem ke zvířatům a podobně. Má výrazný interdisciplinární charakter. Pohybuje se mezi etikou, filozofií, teologií, medicínou, psychologií, právem i ekologií. Termín bioetika přichází na světovou scénu v sedmdesátých letech. V knize *Bioethics, Bridge to the Future* představuje autor van Rensselaer Potter bioetiku jako vědeckou aplikaci biologických věd. Tato bioetika si klade za cíl posílit kvalitu života díky lepším znalostem biologických a ekologických podmínek života. Filozofka Sissel Boková v roce 1976 rozšiřuje bioetiku o problematiku lékařské teorie a praxe. Warren T. Reich charakterizuje bioetiku ve svém referenčním díle *Encyclopedia of Bioethics* jako disciplínu která:

- obsahuje hodnotové otázky, které si klade pracovník ve zdravotnictví,
- se vztahuje ke každému biomedicínskému výzkumu, i k výzkumu chování, přičemž cíle výzkumů nemusí být explicitně terapeutické,

95 Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. 1. vyd. Praha: Zvon; Praha: Vyšehrad, 1998, s. 158.

96 VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s.170.

- se týká rovněž sociální problematiky, zabývá se zdravím obyvatelstva, zdravím na mezinárodní úrovni, etikou kontroly porodnosti a podobně,
- se zabývá nejen životem lidí, ale také živočichů, rostlin a otázkami spojenými s ochranou životního prostředí.

Bioetika se nezabývá pouze etickou problematikou medicínské praxe, ale rovněž etickými problémy celé řady dalších vědních oborů a disciplín, které s touto praxí nějak souvisí.⁹⁷

Podle Josefa Dolisty a Miroslava Sapíka v současné době medicíně výrazně pomáhá technika, což s sebou přináší nebyvalé etické problémy. Technika se však stala také nástrojem poškozování člověka a jeho zdraví a globálně ohrožuje život. Proto dostává slovo bioetika.⁹⁸

3.2. Nárok etiky

Krátce jsme pojednali o tom, co je etika a jaký je klíčový rozdíl mezi filozofickou a teologickou etikou. Popsali jsme jak rozumět termínu bioetika, se kterým se v naší práci budeme hojně setkávat. Nyní se zaměříme na nárok etiky. Kde bere etika právo a nárok zasahovat do biologie? Co má etika společného s klonováním? Stojí morální teolog nad biologem, aby nařizoval, co se smí a co nikoli? Na tyto otázky se pokusíme odpovědět v této kapitole.

Kde bere etika právo zasahovat do vědeckého pole genetických experimentů či pokroků? Lapidárně to vyjádřil Marek Vácha, který se v problematice kompetence etiky zamýšlí nad otázkou, zda smíme všechno, co umíme. Současná genetika jde podle něho cestou „všechno jde“ a v tomto nastavení: „...*je etika nutně vnímána jako nepatřičná inkvizice, která brání pokroku vědy.*“⁹⁹

Etika přichází nebo by měla přicházet ke slovu právě tehdy, když se ve společnosti rodí nový fenomén, jakým klonování lidské bytosti je. V této chvíli má etika dostat slovo, aby nezávislým pohledem a s nadhledem, který jí poskytuje skutečnost Božího zjevení, varovala před možným zlem a poukázala na cestu správnou pro člověka. Etika má v tomto bodě dějin za úkol zamezit vstupu na kluzký svah, na němž se lidstvo bohužel již mnohokrát ocitlo.

Etika by měla přijít s hlasitým varováním ve chvíli, kdy se ze subjektivně dobrých důvodů schyluje k obětování jedince nějakému celku. Nemáme žádné právo vybírat

97 Srov. KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. 1. vyd. Praha: Triton, 2002, s. 32.

98 Srov. DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 11.

99 VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s.17.

mučedníky za účelem vědeckého výzkumu. Etice jde vždy o dobro člověka, o jeho práva a důstojnost, neboť „*Důstojnost lidské existence spočívá podstatně v tom, že člověkem, majícím svobodu sebeurčení, nesmí nikdo disponovat.*“¹⁰⁰

Nárok etiky spočívá rovněž v tom, že je stále živá a dynamicky se aktualizuje. Nemůžeme nazírat nové problémy lidstva starou metodou, která reagovala na problémy jiné. Nárok etiky spočívá v tom, že se snaží vždy vidět dál a dohlédnout možné následky hodnocené kritérii dobra osoby a nikoli celku, jemuž je osoba obětována. Tuto skutečnost potvrzuje Hans Rotter, profesor morální teologie a sociologie působící na univerzitě v Innsbrucku, slovy: „*Obzvlášť v morální teologii je čím dál zřejmější, že se problémy současnosti nedají jednoduše bez přezkoumání zvládnout odpověďmi platnými v minulosti. Například etické aspekty genového inženýrství...*“¹⁰¹

Vědecké poznání v oblasti výzkumu kmenových buněk a možného klonování lidského jedince dospělo do stadia, kdy se jeho praktické využití může dotknout samé podstaty života. To přináší zcela nové etické problémy a otázky. Profesor Ctirad John, působící na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze, člen komise pro etiku vědecké práce Akademie věd ČR, citoval při diskusi akademiků na půdě Akademie věd ČR o etických úskalích klonování lidí profesora Jana Bělehrádka, který již v prosinci roku 1945 řekl: „*Mravnost kulhá za vědou a už několik století nestačí držet krok. Vědecký pokrok dnes volá po účinné a silné etice.*“¹⁰² v současné době se etika stala subjektem velkého zájmu zejména v medicíně. Etika se v tomto oboru lidské činnosti a bádání stává odpovědí na reálné ohrožení lidstva, na skutečnou možnost rozpadu mravního řádu.¹⁰³ Nové technologie, prudký vývoj poznání a zrychlené posouvání hranic díky stále rychlejším přístrojům, nastolují svými výsledky stále nové etické otázky. Někteří vědci v opojení svým úspěchem v oboru ale rodící se otázky v rovině etické nevnímají, neboť jsou příliš zahloubáni do své práce, a nelze se tomu příliš divit. To ovšem neznamená, že by se nové otázky měly odsunout a nechat být. Právě naopak. Etika má právo a dokonce povinnost vyjadřovat se jak nejlépe umí k novým podnětům rodícím se ve vědecké sféře. Málokterá problematika se tak těsně týká člověka, společnosti a obecně života, jako je klonování lidské bytosti. Morální teologie, etika i bioetika mají nárok vyjadřovat se k této skutečnosti již ze své podstaty. Proto je zcela na místě, když experimenty s klonováním na lidských jedincích budeme reflektovat ve světle morální teologie.

100 ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života. Základní otázky lékařské etiky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. s. 25.

101 ROTTER, Hans. *Osoba a etika*. s. 6.

102 Srov. JOHN, Ctirad. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani---ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

103 Srov. DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 11.

3.3. Etika a klonování

V této kapitole přistoupíme k výpovědím morálních teologů k problematice klonování lidské bytosti. Tato problematika je pro teologickou etiku zatím stále ještě nové téma, které, jak se zdá, není zatím příliš detailně zpracováno. Nahlédneme do monografií a článků předních odborníků na poli morální teologie, ovšem otevřeme rovněž příspěvky významných myslitelů na poli bioetiky a necháme na sebe působit také výpovědi významných odborníků zabývajících filozofickou etikou, abychom docílili co nejkomplexnějšího náhledu problematiky. Otevřeme monografie českých i světových autorů. Tuto kapitolu rozdělíme na jednotlivé menší celky, které se budou věnovat dílčím etickým námitkám. Ty budeme popisovat a hodnotit. Na závěr kapitoly popsané argumenty shrneme. Přístupme konečně k morálnímu hodnocení klonování lidské bytosti a podívejme se na první etický problém.

3.3.1. Kluzký svah – smíme vše, co umíme?

Jedna ze základních a klíčových otázek, kterou je třeba si z etického hlediska v případě klonování lidských bytostí položit, zní: smíme dělat vše, co svedeme? Je dobré v praxi realizovat všechno, co jsme teoreticky vymysleli či objevili? Profesor Tomáš Halík, významný teolog, religionista, sociolog náboženství a mimo jiné prezident České křesťanské akademie, se obává, že v případě reprodukčního klonování je riziko extrémní. Podle něho kráčí reprodukční klonování v podstatě proti směru vývoje, neboť ve chvíli, kdy vzniká lidský klon bez přítomnosti gamet, pohlavních buněk, které zajišťují opravdovou individualitu nového jedince, jde v podstatě o retardaci vývoje. Vývoj je základní charakteristikou života, který se rozvíjí svou mnohostí a jedinečností každého člověka. Ve chvíli, kdy se obrátíme ke kopiím, brzdíme potencionální rozvoj člověka a celého lidstva. Podle Tomáše Halíka nejde při reprodukčním klonování o službu lidstvu a pokroku a vědci by měli vzít v potaz, že ne všechno, co umíme, také smíme. Pokud by tyto skutečnosti přestali rozlišovat, řítily by se do velmi nebezpečného barbarství.¹⁰⁴

Na příkladech nacistických hrůzných vražd, ale také eutanazie, ukazuje Marek Vácha nebezpečí kluzkého svahu. Jakmile na svah vkročíme, obvykle nebývá cesty zpět. Svah je čím dál kluzčí a čím dál strmější, přičemž první krok se často jeví jako správný, ospravedlnitelný, vhodný. Mezi prvním krokem a genocidou nebývá dlouhá doba, jak Marek Vácha dokládá na příkladu jednoho jediného postiženého dítěte známého jako „baby Knauer“, jehož likvidaci schválil Hitler. Celá záležitost s utrácením „nehodného života“, jak se později označovalo za období nacistického režimu v Německu, skončila

104 Srov. HALÍK, Tomáš. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani---ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

za několik málo let genocidou Židů. Na tento kluzký svah vstupujeme vždy, když se od původní otázky „jestli“ přesuneme k otázce „kdo a za jakých okolností“.¹⁰⁵ Celá hrůzná kapitola lidských dějin, která se jmenuje nacismus, začínala pro mnohé celkem pochopitelně a ospravedlnitelně. Jakmile se prolomila etická bariéra a bylo schváleno usmrcení jednoho života, který se některým jevil jako zbytečný, rozjel se těžko zastavitelný vlak, a člověk tak vstoupil na nebezpečný kluzký svah. Velké tragédie nezačínají masovými genocidami, ale právě jednotlivými případy na hraně, které se jeví jako schváleníhodné. Velké tragédie lidských dějin začínají tehdy, když si člověk nepokládá otázku, zda smíme vše, co umíme.

Velmi podobně popisuje genetické pokusy s účastí lidí za nacismu také Marta Munzarová a připomíná, že se jedná o hrůznou kapitolu lidských dějin, před níž nemůžeme zavírat oči.¹⁰⁶ Toto se zdá být základním východiskem k naší práci o etických aspektech klonování člověka z hlediska morální teologie. Křesťanská etika by měla usilovat o to, aby nedošlo k posunu od otázky „jestli klonovat“ k otázce „kdo může být klonován a za jakých okolností“. Tam již jistě stojíme na kluzkém svahu a řítíme se neznámo kam. Úkolem morální teologie by právě v tomto okamžiku mohlo být varování, abychom opět nevstoupili na onen kluzký svah jako již mnohokrát a aby jednotlivec nebyl obětován pro jakýsi společenský zájem. Podle Hanse Rottera znamená prudký rozvoj genetiky rovněž nebezpečí pro obraz člověka. Čím dál více se totiž jeví, že člověka je možné vyrobit, a ztrácí se ochota respektovat jej i s jeho chybami. Nejvarovnější je fakt, že se vynořují názory, že to, co můžeme ovládat, můžeme také ničit.¹⁰⁷

Významný německý odborník na genové inženýrství Jutta Dinkermann se zamýšlí nad etickými hranicemi klonování člověka. Nejprve připomíná, že k úspěšnému vytvoření jednoho lidského klonu by bylo zapotřebí tolik zárodků a tolik náhradních matek, že nemůžeme hovořit o jakékoli morální přípustnosti. Podstatou ovšem zůstává fakt, že vytvořením lidského života primárně za účelem produkce embryonálních kmenových buněk je zcela jasně překročena kritická a citlivá hranice. V tomto případě totiž není život člověka zplozen k tomu, aby se po devíti měsících vývoje narodil člověk. Nový život je od začátku jakousi bankou náhradních dílů pro jiného, existujícího člověka. Je nutné razantně odmítnout a označit za eticky maximálně zavrženíhodné použít člověka jako nástroje k jinému účelu, než je jeho samotné bytí. Dále musíme vzít podle Jutty Dinkermann na vědomí fakt, že lidský život začíná splynutím vajíčka a spermie. V procesu klonování můžeme za tento okamžik označit úspěšnou stimulaci vajíčka připraveného k dělení. Předčasné zamezení vývoje,

105 Srov. VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. s. 146.

106 Srov. MUNZAROVÁ, Marta. *Lékařský výzkum a etika*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 28-33.

107 Srov. ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života. Základní otázky lékařské etiky*. s. 35.

ukončení nebo cílené odnětí podmínek pro vývoj, což může v praxi znamenat například ponechání embrya v reagenční nádobě místo implantace do dělohy, je podle Dinkermanna stejným aktem usmrcení jako potrat.¹⁰⁸

Při současném rychlém a stále se zrychlujícím rozvoji možností na poli biologie je otázka, zda smíme vše, co umíme, více než aktuální. Dokud nebudou domyšleny všechny následky, měli bychom spolu s citovanými odborníky odpovědět, že nesmíme vše, co umíme. Rozvoj techniky by měl kráčet ruku v ruce s etickým hodnocením nových skutečností. Pokud tomu tak nebude, budeme jistě vstupovat na nové kluzké svahy, které mohou končit dalším barbarstvím a tragédiemi, nad kterými zůstane nakonec rozum stát. Etika říká, že nesmíme vše, co umíme, minimálně do chvíle, kdy s jistotou domyslíme všechny potencionální důsledky. Klonování člověka v praxi se zdá být prvním krokem na popisovaný kluzký svah.

3.3.2. Právo na oba rodiče – substanciální sirotek patřící genetickému vzoru

Další etickou rovinou je v případě klonu absence rodičů. Každý člověk, který přijde na svět, má matku a otce. Nechme stranou případy, kdy dítě otce nebo dokonce oba rodiče z různých důvodů nepoznává. I zde zůstává faktem, že někde na světě jeho rodiče jsou nebo byli. Jak jsme již popsali v kapitole věnované lidské osobě, nacházíme vztah k rodiči jako konstitutivní pro správnou a plnou realizaci lidské osoby. Rodič je někdo, kdo má nad dítětem určitý čas pravomoc, ale nemíjí tuto pravomoc nijak zneužívat, naopak ji za normálních okolností maximálně využívá pro dobro dítěte. Jak je to ale u klonu? Klon nemá přirozené rodiče. Zcela zde chybí konstitutivní vztah synovství nebo dcerství, tedy substanciální synovství. Klon by patrně patřil původnímu majiteli genetické informace, ovšem pravomoc, kterou by nad klonem jeho vzor měl, by mohla být velmi lehce zneužívána. Klon by byl de facto otrok svého vzoru. Jsme u diskriminace *par excellence* a o jakékoli rovnosti již nemůže být řeč. Zcela zde chybí dobrovolné rozhodnutí dvou manželů přivést na svět dítě jako plod své lásky, darovat mu plnost substanciálního synovství, čas a energii při výchově, vzdělávání a vedení k dospělosti. Podle německého morálního teologa Bernharda Häringa má mít každé dítě nezczizitelné právo na narození skrze matku i otce. V případě klonování by byl klon z biologického pohledu kopií jen toho, který byl nositelem přeneseného buněčného jádra.¹⁰⁹ Osoba potřebuje k pravé realizaci a skutečné aktualizaci nejen rodičovský vztah, ale rovněž další silné rodinné vztahy a rovnoprávné vztahy s mimorodinným okolím, které umožňuje právě normální zakotvení v rodině. Tím netvrdíme, že by bez těchto vztahů nebyla, nebo by se vůbec nerozvíjela. Ve světle morální teologie proto

108 Srov. DINKERMANN, Jutta. Genové inženýrství a důstojnost člověka. *Universum. Revue České křesťanské akademie*, č. 2 (34), roč. 2000, s. 26.

109 Srov. HÄRING, Bernhard. *Frei in Christu. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens III*. Freiburg: Herder, 1981, s. 47-48.

můžeme spatřovat jako nedobré, aby na svět přicházel člověk bytostně bez rodičů, dovolme si říci *substanciální sirotek*¹¹⁰ patřící svému genetickému vzoru.

Naší úvaze dává za pravdu profesor Josef Dolista, teolog a filozof, a docent Miroslav Sapík, kteří se ve *Studii z bioetiky* také zamýšlejí nad člověkem, který přišel na svět bez rodičů. Jak autoři píší, každé dítě má matku a otce. Má právo vědět, kdo jsou jeho rodiče a že přišlo na svět jejich spojením. Je vázáno na jejich lásku a mateřskou péči. Klon je ovšem pouhou kopií, opakováním jednoho člověka, svého buněčného vzoru. Život klonu nevzniká normálním „lidským“ způsobem, tedy tělesným spojením dvou lidí opačného pohlaví, ale přesto se jedná o nový lidský život, který má veškerou důstojnost lidského života. Opět se vynořuje otázka, od kdy mluvíme o člověku, o osobě. Nemůžeme embryu přisoudit menší hodnotu než zárodku, protože potom by zárodek měl menší hodnotu než dítě, dítě by bylo méně než dospělý... To podle Dolisty naprosto odporuje morálnímu imperativu, který vybízí k maximální ochraně a respektu nejslabších a bezbranných.¹¹¹

Plození, na němž se podílí dva manželé, je něco zcela podstatného, něco nenahraditelného, z hlediska morální teologie absolutně zásadního. Takovéto plození vychází ze samotného řádu stvoření a Písmo nám potvrzuje, že takto Bůh stvořil člověka a takto si přeje, aby se člověk prokreativně podílel na Božím tvoření. Vztah muže a ženy není něco akcidentálního, něco nahodilého a nadbytečného. Člověk je stvořen jako muž a žena (Gn 1,26) a takto je to „velmi dobré“. Láska mezi mužem a ženou, mezi manželi, kteří přivádějí na svět dítě, odkazuje, dokonce zpřítomňuje lásku mezi Bohem a člověkem. Spolu s Dietrichem Bonhoefferem, významným německým teologem, etikem a filozofem, můžeme říci, že plození není pro člověka jen jakousi přírodní zákonitostí, ale osobním rozhodnutím.¹¹² Klon, který přichází na svět bez lásky a z čistého kalkulu je těžko slučitelný s křesťanskou naukou o Boží lásce.

Doplňme naši analýzu názorem profesorky Evy Sykové, ředitelky Ústavu experimentální medicíny Akademie věd ČR v Praze, která spatřuje největší etický problém v tom, že klonované embryo není normální lidské embryo, ale klon. Normální dítě má genetickou informaci od obou rodičů. Klonování nepatří do sféry normálního pohlavního rozmnožování a klon má genetickou výbavu jen od jednoho individua. Právě z tohoto hlediska by mělo reprodukční klonování jistě dalekosáhlé důsledky, tvrdí Eva Syková.¹¹³

110 V negaci k termínu *substanciální synovství*, používáme nový termín *substanciální sirotek*, který se zdá být vhodný pro vztahovou situaci klonu.

111 Srov. DOLISTA, Josef - SAPÍK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 23-24.

112 Srov. BONHOEFFER, Dietrich. *Etika*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2007. s. 174.

113 Srov. SYKOVÁ, Eva. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani---ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

V závěru kapitoly se podíváme na další souvislosti. Dítě, které má nebo mělo oba rodiče se může s někým identifikovat, ví kam patří a kam se může začlenit. Má rodinnou a sociální identitu.¹¹⁴ Toto vědomí mu pomáhá vytvořit prostor pro zodpovědnost a poskytuje mu také dědictví a historii, zkrátka kořeny. V neposlední řadě také stabilizuje otázky majetku a vlastnictví. Normální lidská reprodukce, tedy zplození dítěte aktem ženy a muže v našem prostředí řeší mnoho sociálních problémů a v našich kulturách se o ni opíráme po celá staletí.¹¹⁵ Vytvořený lidský klon by byl zajisté vykořeněn ze všech popsaných skutečností, které zásadně určují lidské putování životem.

Ukazuje se, že je neetické, tedy nemravné a v rozporu s učením morální teologie přivádět na svět lidi z důvodu zisku, a to i v případě, že bychom od plánovaného zisku ustoupili a nechali klon svobodně žít. Takové vyrábění člověka je zkrátka v rozporu s řádem stvoření a v něm zakotveným způsobem plození člověka. Každý člověk, který přichází na svět, má právo na život, právo na oba rodiče a na svou nezczitelnou identitu, která v rodičích pramení a o kterou se v životě může člověk opřít. Člověk bez předků může být vykořeněn a těžko hledat svou identitu.

3.3.3. Klonování jako součást eugenického projektu

Podle Papežské akademie pro život, která vydala v roce 1997 dokument *Úvahy o klonování*, můžeme klonování lidské bytosti nazírat jako součást eugenického projektu. Takto chápaný projekt tedy musí být podroben veškerým etickým a právním zkoumáním, která takový projekt jasně odmítla. Podle odborníků z Papežské akademie pro život jsou v procesu klonování zdeformovány konstitutivní vztahy lidské osoby, totiž synovství, rodičovství, příbuzenství a podobně. Takto selektivně nastavený koncept života je velmi nebezpečný. Předurčuje totiž cenu člověka, která již není odvislá od jeho osobní identity, ale závisí jen na jeho biologické kvalitě, kterou lze ocenit, a tedy selektovat. Stručně řečeno, klon je kopií někoho, koho stálo za to klonovat. Vědecké experimenty na plodech a embryích, zabývající se vývojem klonování, jsou zásadně nemorální. Při těchto pokusech je totiž lidské tělo používáno jako pouhý nástroj výzkumu. Lidské tělo nemůžeme takto zvěčnit a používat jej jako pouhopouhý nástroj zájmu, je totiž integrálním prvkem důstojnosti a osobní identity každé lidské bytosti. Věda, která tímto způsobem přistupuje k člověku, je bezhodnotová, dodává Papežská akademie pro život. Klonování člověka lze chápat jako hrozný cíl, který je signifikantním příkladem velkého neklidu naší civilizace při jejím marném hledání

114 Srov. KASS, Leon R. *The Wisdom of Repugnance*. In POJMAN, Louis P. *Life and Death. A Reader in Moral Problems*. Second edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 319.

115 Srov. JONSEN, Albert R. „*Krásný nový svět*“: *Racionalita v reprodukci*. In THOMASMA, David C. - KUSHNEROVÁ, Thomasine. *Od narození do smrti. Etické problémy v lékařství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2000, s. 64-70.

smyslu života a spásy existence ve vědě, technice a povrchní kvalitě života. Papežská akademie pro život spatřuje v klonování cestu k tragické parodii na Boží všemohoucnost a zastavení celého projektu klonování lidské bytosti vyjadřuje jako mravní závazek.¹¹⁶

Potencionální klonování člověka by porušovalo dvě klíčové zásady také v rovině lidských práv. Zásadu rovnosti mezi lidmi a zásadu nediskriminování. Zásada rovnosti by byla narušena jistým způsobem nadřazenosti jednoho člověka nad druhým. Diskriminace by byla zcela jasně dosažena selektivním eugenickým profilem, jenž tkví ve smyslu a principu klonování. Na porušení těchto dvou zásad upozornila rezoluce Evropského parlamentu v roce 1997, kdy jasně ukázala na nezákonnost klonování člověka a poukázala na důstojnost lidské osoby. Dokument *Úvahy o klonování* Papežské akademie pro život také připomíná, že učitelský úřad církve odsoudil hypotetické klonování člověka a partenogenezi v instrukci *Donum Vitae* v roce 1988.¹¹⁷

Morální teologie vnímá důstojnost každého člověka včetně jeho chyb, slabostí či abnormalit. Jednoznačně odmítá posuzovat člověka podle výkonu, společenského postavení, prestiže a podobně. Jakékoli eugenické snahy o vyšlechtění lepšího člověka, silnějšího, zdravějšího, inteligentnějšího a bezchybného, jsou zcela v rozporu s křesťanským chápáním člověka a lidského života a je třeba tyto snahy odmítnout. Morální teologie hodnotí eugenické snahy o umělé zlepšování člověka, například s využitím klonování, za neetické a zavrženíhodné.

3.3.4. Nevíme, co vlastně vznikne – kam se řítíme

Použití kmenových buněk v nových metodách léčby již dosáhlo zajímavých výsledků na zvířatech. Profesor Jiří Vácha ovšem upozorňuje, že převedení těchto výsledků do humánní terapie je v naprostých počátcích. Bude rozhodně třeba ještě velmi dlouhého výzkumu. Je třeba vzít v potaz důležitý fakt, že použití tkání z embryonálních kmenových buněk přináší rovněž prozatím neodfiltrované riziko vzniku zhoubných nádorů a malformací.¹¹⁸ Stojíme před velkým neznámem, kdy vědci neradi přiznávají, že výsledkem klonování nemusí být „povedený klon“, ale mnohem častěji spíše zrůda. Dokonce již nyní se vynořily nápady, zda by bylo přínosné vytvářet křížené klony lidské se zvířecími. Zdá se, že v tomto bodě dějin se křesťanská etika musí vzedmout a smysluplně, leč razantně poukázat na kluzký svah, na jehož okraji právě stojíme. Hans Rotter k domýšlení následků píše: „...*následky moderního vývoje*

116 Srov. SKOBLÍK, Jiří. Akademie pro život o klonování. *Teologické texty*, 2001/5. [2014-01-18]. <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2001-5/Akademie-pro-zivot-o-klonovani.html>>.

117 Srov. tamtéž.

118 Srov. VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19]. <<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

v oblasti genetiky mohou být nedozírné. Podobně jako v případě velkých elektráren a jiných hlubokých zásahů do přírody se následky vymykají lidské kontrole. Jejich vliv na jednotlivce nebo na lidstvo by se již nedal napravit.“¹¹⁹

Embryolog Petr Hach, který se zabývá histologií, embryologií a lékařskou etikou na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze a je rovněž předsedou etické komise Ministerstva zdravotnictví ČR, vidí v klonování pro člověka zejména hrozbu. Zásadní problém podle něho spočívá jednak v tom, že vědci nikdy nevytěžují geneticky identického dvojníka, a současné zkušenosti s klonováním savců ukazují velká nebezpečí možnosti výskytu vrozených defektů a nedokonalé životnosti klonů. Podle Petra Hacha je neospravedlivitelné testovat na lidském jedinci něco, co zatím nebylo dostatečnou měrou odzkoušeno na zvířatech. Klonování by také mohlo vést k jakémusi „opravování“ lidí pěstováním kopií „vhodnějších“ jedinců a podobně. Předseda etické komise Ministerstva zahraničí ČR vidí příslib v klonování rostlin a zvířat, ovšem klonování lidí se obává a pochybuje o právu člověka na podobné experimenty s lidskými bytostmi.¹²⁰ Podobně se vyjadřuje profesor Josef Syka, přední český neurofyziolog, ředitel Ústavu experimentální medicíny Akademie věd ČR v Praze. Podle tohoto odborníka, který také varuje před nejasným výsledkem klonování a zohledňuje etické přístupy, je potřeba si uvědomit,

*že po nahrazení jádra embryonální buňky somatickým jádrem z těla člověka, kterého chceme léčit, zůstane v buňce původní DNA ve formě tzv. mitochondriální DNA. Ta se vyskytuje uvnitř vajíčka v cytoplazmě. To znamená, že ani při tomto postupu nelze stoprocentně vyloučit určitou kontaminaci DNA z původní embryonální buňky. Je třeba také poukázat na to, že u řady klonovaných zvířat se objevily obrovské růstové problémy. Někteří jedinci jsou příliš velcí, jiní umírají v určité fázi po klonování a také se mohou objevit různé teratologické problémy. Existuje zde tedy řada úskalí, která vedou k opatrnosti při přijímání definitivního rozhodnutí.*¹²¹

Mezi odborníky z řad biologů, kteří se obávají možných negativních výsledků klonování lidí, patří rovněž Josef Fulka jr., působící ve Výzkumném ústavu živočišné výroby v Praze. Poukazuje na to, že klonovaná zvířata velmi často umírají již před narozením, případně jen nedlouho po něm. Velký počet narozených klonů je abnormálních, větších či menších. Celé řada abnormalit se potom projevuje až později během života klonu. Toto je jeden z hlavních důvodů, proč by se vědci podle Josefa Fulky jr. v současné době do klonování člověka neměli pouštět.¹²²

119 ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života*. s. 34.

120 Srov. HACH, Petr. Klonování: hrozba, či naděje? *UNIVERSUM. Revue České křesťanské akademie*, č. 13 (45), 2002, s. 7.

121 SYKA, Josef. Bioetika a klonování. *Zápas o duši*. č. 68. [2013-30-12]. <<http://zod.reformace.cz/bioetika-klonovani-cislo-68>>.

122 Srov. FULKA, Josef jr. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani>

Kromě nejasného výsledku potencionálního lidského klonování je také zřejmé, že k výrobě jednoho lidského klonu by bylo zapotřebí velmi mnoho vajíček od mnoha žen. Přesnější počty udává profesorka Eva Syková. Podle ní vědci spočítali, že k narození jednoho klonu by bylo zapotřebí 400 vajíček asi od 15 žen. Do těchto všech vajíček by se přenesla jádra ze somatických buněk klonovaného člověka a nastartovalo by se buněčné dělení. Takto vzniklá embrya v tomto ohromném počtu by se implantovala náhradním matkám. Těchto žen by muselo být asi 50, přičemž každá by dostala 2 až 3 klonovaná embrya. U většiny by vůbec nedošlo k počátečnímu vývoji v těhotenství. Je možné, že asi u deseti z tohoto počtu těhotenství by proces započal, ovšem většina těchto náhradních matek by plod během prvních měsíců samovolně potratila, případně by byl plod tak poškozený, že by nebyl schopen života. Možná by se z tohoto množství mohlo narodit jedno dítě, respektive klon.¹²³ Docent Jiří Forejt z Ústavu molekulární genetiky Akademie věd ČR dodává, že stěžejním problémem je patrně slabá účinnost reprogramování genové činnosti z programu, který je využíván v dárcovské buňce dospělého organismu, na program časně embryonální buňky.¹²⁴

Dalším problémem, který musíme v této kapitole otevřít, jsou tzv. mutace. Na ty ve svých úvahách nad klonováním lidské bytosti poukazuje profesor Václav Pačes, ředitel Ústavu molekulární genetiky Akademie věd ČR v Praze. Podle tohoto odborníka je pravdou, že všechny buňky lidského organismu nesou kompletní dědičnou informaci, ale to neznamená, že je tato dědičná informace nepoškozená. Stále totiž dochází v lidském genetickém materiálu k mutacím, neboli ke změnám, které jsou z větší části nepříznivé. V buňkách fungují opravné mechanismy, jenž umí poškození rozpoznat a také opravit. Ovšem tyto opravné mechanismy nepůsobí stejně účinně ve všech typech buněk. Podle profesora Václava Pačese je v současnosti již jasné, že buňky somatické, které se již diferencovaly a plní svůj specifický úkol — buňky jater, buňky kůže, buňky mléčné žlázy — nejsou primárně určeny k udržování bezchybné DNA v neporušeném stavu. Tyto buňky mají určité opravné mechanismy, ty ovšem nejsou dost účinné. Naproti tomu mechanismy udržující nepoškozenou dědičnou informaci v pohlavních, zárodečných buňkách jsou extrémně účinné. Právě proto jsou zárodečné buňky, u savců jsou to spermie a vajíčka, jediné buňky vhodné pro spojení a vznik dalšího jedince. Ve chvíli, kdy bychom vytvořili jedince z tělesné buňky, jejíž opravné mechanismy nedosahují dostatečné účinnosti, hrozí riziko poškození. A právě proto je podle Václava Pačese klonování jedinců ze somatických buněk v této fázi nepřijatelné.¹²⁵

[—ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>](#).

123 Srov. SYKOVÁ, Eva. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani—ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

124 Srov. FOREJT, Jiří. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani—ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

125 Srov. PAČES, Václav. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd*

Americká prezidentská rada na bioetiku zdůrazňuje obrovské nebezpečí abnormalit v případě, že se podaří narození klonu. Američtí odborníci upozorňují na fakt, že pokud se již podaří přivést na svět lidský klon, je velmi vysoké riziko nenormální velikosti narozeného dítěte, mozkových defektů, plicních defektů, poškození ledvin a kardiovaskulárních problémů. Významní američtí bioetici spatřují krom vysokých rizik pro samotný klon rovněž nemalá rizika pro náhradní matku.¹²⁶

Nejen, že tedy nevíme, co by vlastně klonováním vzniklo, ale navíc množství oplodněných vajíček, tedy můžeme říci lidských bytostí v první fázi svého vývoje, které by při proceduře nepřežilo, je při současném stavu bádání extrémně vysoké. Pokud mluvíme o etické nepřipustnosti terapeutického klonování, při kterém je usmrceno jedno lidské embryo, potom při reprodukčním klonování, v současném rámci možností, hovoříme o mnohanásobně větším etickém problému, i když podstatně stejném. Při obou typech klonování dochází k úmrtí lidských životů, a to je neslučitelné s naukou morální teologie. Nemůžeme experimentovat s člověkem jako s pokusnou myší. Jednak by tyto nepovedené klony, zrůdy, měly právo na život a lze se domnívat, že toto právo by jim nebylo přiznáno. Za druhé při pokusech o jeden narozený klon by nepřežilo ohromné množství počatých lidských bytostí. Člověk není bytost, se kterou má biolog právo experimentovat a osočovat si nárok usmrtit jej kdykoli během experimentu.

3.3.5. Reprodukční nikoli, terapeutické ano? Slovní hrátky o život

Celá řada odborníků z řad lékařů a biologů, kteří explicitně odsuzují reprodukční klonování, zastává názor, že terapeutické klonování je cosi jiného a dokonce vhodného. Ve slovních hrátkách a kličkách se pokouší rozevřít pomyslné nůžky reprodukční – terapeutické co nejvíce od sebe, aby se poukázalo na eticky nepřipustný přístup reprodukčního klonování, který by splnil roli obětního beránka a klonování terapeutické mělo volné a nikým nerušené pole působnosti, vydávajíc se za pouhou léčbu. Podívejme se nyní s Petrem Příhodou, lékařem, který také přednáší lékařskou etiku na 2. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze a řadu let Ústav lékařské etiky vedl, na nebezpečí tohoto přístupu a na některé možné důsledky takto nastavené cesty.

Petr Příhoda ve svém zamyšlení nad bioetikou, klonováním a slovním kejklářstvím uvádí názorné příklady a analogie, abychom celou věc nazřeli jasně, nikoli přes zamlžené brýle ne zcela vyjasněné terminologie a technických možností. Jako příklad uvádí pojem interrupce, tedy přerušování těhotenství. Názorný doklad slovních hrátek. Lze snad těhotenství přerušit, jako by v něm bylo možno později pokračovat? Přerušit

ČR, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani---ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

126 Srov. SCALET, Steven - ARTHUR, John. *Morality and Moral Controversies. Reading in Moral, Social, and Political Philosophy*. Ninth edition. New Jersey: Pearson, 2009, s. 254.

můžeme studium nebo dovolenou. Žádné přerušení těhotenství se nekoná. Jde jednoduše o jeho ukončení, zničení. Podobné účelové slovní obraty nachází Petr Příhoda také v dalších oblastech lidského života. Jako příklad uveďme konečné řešení židovské otázky, odsun sudetských Němců nebo zastavení letu zbloudilého letadla sestřelením.

Na poli lékařské etiky se hovoří o aktivní a pasivní eutanazii. Aktivní by znamenala vědomé a záměrné usmrcení člověka za určitých okolností. Pasivní by pouze umožňovala zemřít pacientovi, jehož čas se již naplnil. Na první pohled se zdá, že pasivní eutanazie je pochopitelné a vhodné rozhodnutí, ovšem aktivní je odsouzeníhodná. Jenomže ve chvíli, kdy oba přístupy dostávají stejného jmenovatele, tedy eutanazii, nárokuje si aktivní eutanazie něco z přijatelnosti té pasivní. Jsou jako by společnou skutečností se dvěma přístupy. Společným jmenovatelem zkrátka mažeme rozdíl mezi dvěma naprosto odlišnými přístupy k lidskému životu.¹²⁷

Na těchto příkladech Petr Příhoda ukazuje zrádnost slovního kejklřství, aby pokračoval k problematice terminologie v oboru klonování. Příznivci podle něho rádi používají tuto úskočnou terminologii. Při reprodukčním klonování vzniká identický jedinec, který se stane jedním z nás. Při klonování terapeutickém se vytvořený jedinec nestane jedním z nás, protože bude rozebrán na použitelné náhradní díly ještě ve stadiu raného embrya, aby jinému z nás posloužil. Tato konstrukce postupuje opačným směrem než výše zmíněná konstrukce s eutanazií, ale dosahuje stejného výsledku. Zamlžuje, že dvě věci, které se prezentují jako různé, jsou ve své podstatě tytéž. Zastánci klonování lidských bytostí se potom mohou tvářit, že nechtějí vyrobit nového jedince identického se svým vzorem, který by chodil po světě mezi námi, ale naopak chtějí pouze připravit materiál pro léčbu pacienta a vzniklé embryo rozebrat na součástky. Embryo ve své terminologii nahlíží jako pouhý shluk buněk. Ve smyslu rčení „účel světí prostředky“ zde požadovaný účel zabraňuje svobodnému položení otázky, zda je lidské embryo jen shlukem buněk, nebo něčím – někým víc. Pokud přijmeme, že je embryo něčím víc než jen shlukem buněk, potom jsme se v rozhodování posunuli ke skutečnosti, že „od nynějška je přípustné obětovat jednu lidskou bytost zájmu jiné lidské bytosti“.¹²⁸

Petr Příhoda v závěru svého zamyšlení nad problematikou klonování a zejména terminologického přístupu k němu doplňuje, že několikabuněčné embryo to nebolí a neví o tom. Je to však první krok velké proměny v chápání člověka, i když zatím v samotných počátcích jeho života.¹²⁹

127 Srov. PŘÍHODA, Petr. *To ostatní nechávám na Pánu Bohu. Výběr z textů a rozhovor s Janem Paulasem*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 111.

128 PŘÍHODA, Petr. *To ostatní nechávám na Pánu Bohu*. s. 112.

129 Srov. tamtéž, s. 112.

Slovní hrátky a zamlžená terminologie jsou skutečným problémem. Někteří biologové jdou ve snaze očistit terapeutické klonování ještě dál, když navrhují opustit termín terapeutické klonování a hovořit o buněčné terapii. Tuto novou terminologii prosazuje třeba profesor Jan Motlík, vedoucí oddělení fyziologie a genetiky Akademie věd ČR v Liběchově.¹³⁰ V odborných kruzích se málokdy setkáme s termínem klonování. Prakticky vždy je na akademické půdě řeč o reprodukčním nebo terapeutickém klonování. Obecnou snahou se zdá být oddělení těchto přístupů a jakýmsi logickým vyústěním zákazů reprodukčního klonování by mělo být povolení klonování terapeutického. Tomuto zastírání problému poukazováním na obětího beránka lze snadno podlehnout a ukazuje se, že se tak děje také u významných odborníků z řad bioetiků. Morální teologie spatřuje rovnocenné podstatné prvky u obou přístupů ke klonování. Jak u reprodukčního, tak u terapeutického klonování vzniká lidský zárodek nepřirozenou, asexuální cestou bez existence rodičů obou pohlaví. Cílem terapeutického klonování je neakceptovatelné usmrcení vyvíjejícího se života za jiným účelem. Cílem reprodukčního klonování je sice lidský život, ovšem do jisté míry zvěcněný a narozený za cenu neakceptovatelného množství dalších životů obětovaných při neúspěšných pokusech.

3.3.6. Dospělé kmenové buňky – východisko léčby v souladu s etikou

Jak jsme již krátce zmínili v kapitole věnované klonování z hlediska biologického, předpokládá současná biologie, že nejpoužitelnější kmenové buňky pro účely další léčby nejrůznějších onemocnění jsou kmenové buňky embryonální. Nejsou to ovšem zdaleka jediné použitelné kmenové buňky. V současnosti již víme, že existují rovněž dospělé kmenové buňky, které by mohly mít stejný potenciál.

Podle Jiřího Váchy, profesora působícího v Ústavu patologické fyziologie Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně, který je také členem Centrální etické komise Ministerstva zdravotnictví ČR, poukazují zastánci používání embryonálních kmenových buněk na nejsnazší manipulaci právě s těmito buňkami. V laboratorních podmínkách je lze ponouknout k tomu, aby se diferencovaly, neboli specializovaly na různé tkáně, které jsou aktuálně požadovány. Podle příznivců je nejschůdnější cestou použití kmenových buněk z klonovaných embryí. Vzhledem k tomu, že jsou geneticky shodné s pacientem, tedy dárcem neboli vzorem, neměla by hrozit imunologická neshoda mezi vyrobenou tkání a příjemcem. Jak jsme již popsali, kmenová buňka je schopná se opakovaně dělit, aniž by vyžrávala, ovšem za jistých okolností je také schopná se přeměnit na specializované buněčné typy, např. buňky mozku nebo červené krvinky.

130 Srov. MOTLÍK, Jan. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani—ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.

Čím ranější kmenová buňka je, tím je univerzálnější. Oplozené vajíčko je možno pokládat za kmenovou buňku celého organismu, to znamená buňku totipotentní neboli všehoschopnou. Tak zvaná blastocysta, která vzniká po čtyřech až pěti dnech dělení oplozeného vajíčka, je dutý mnohobuněčný útvar, nesoucí uvnitř buněčnou masu. V této mase se nalézají kmenové buňky, jejichž úkolem je založení budoucích tkání a orgánů. Potence těchto kmenových buněk je vzhledem k potenci vajíčka již omezena, ovšem pořád je univerzální. V průběhu vývoje orgánů embrya a plodu dochází k úbytku kmenových buněk. V dospělém organismu tyto buňky přetrvávají zejména ve tkáních, jež se potřebují neustále obnovovat, neboť se opotřebovávají. Je to například krvetvorná tkáň, pokožka, střevní sliznice a další. Dospělý organismus tedy může nabídnout kmenové buňky, které si uchovávají možnost stálé obnovy, ovšem jejich potence je okleštěna pouze na jistý typ tkáně.¹³¹

Jiří Vácha se dále zamýšlí nad realitou, která nás může očekávat. Přestože vyhlášeným cílem terapeutického klonování má být skutečná pomoc při léčbě pacientů například s postižením míchy, Parkinsonovou chorobou, cukrovkou nebo nemocemi kostní dřeně, mnohem spíše se v reálu dočkáme klonování dětí. O mnoho jednodušší je totiž nechat uhnízdít klonované embryo v děloze, než je využít jako „dárce“ kmenových buněk k léčebným potřebám. Po detailním zveřejnění postupu klonování člověka se může vynořit řada šarlatánů, kteří takto vyrobí klonované děti. Klonování terapeutické má totožnou počáteční fázi, která je technicky nejnáročnější, s klonováním reprodukčním. Odmítavé stanovisko vzhledem k reprodukčnímu klonování je přijímáno více méně obecně, zatímco u terapeutického klonování je zde velká pluralita postojů. Zásadního významu nabývá fakt, že pro léčebné účely není z podstaty věci vyloučeno použití „dospělých“ kmenových buněk neboli kmenových buněk z dospělého organismu. Toto je pro morální teologii a etický pohled na využití kmenových buněk zcela klíčové, protože stěžejním důvodem pro odmítnutí terapeutického klonování je pro všechny odborníky z řad morálních teologů a filozofických etiků fakt, že klonované embryo, tzv. „dárce“ embryonálních kmenových buněk, je při samotném odběru usmrceno, zničeno. Využití dospělých kmenových buněk se jeví jako schůdná cesta pro další vývoj bádání v této oblasti skutečné léčby, která pamatuje na všechny aspekty své činnosti a neřídí se heslem „úcel světi prostředky“. Všechny jaderné tělesné buňky v sobě totiž nesou informaci pro celý organismus. Je třeba tuto informaci aktivovat a současně také potlačit projevy již uskutečněné specializace. Podle vědců se vyjasňuje, že dospělé kmenové buňky jsou takové dediferenciace a následující specializace ve směru jiné tkáně schopné. Zdá se tedy vhodné a perspektivní pokračovat ve výzkumu tímto směrem.¹³²

131 Srov. VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19]. <<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

132 Srov. VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19].

Tohoto názoru je kromě řady dalších odborníků také embryoložka Jitka Kočová, působící na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Plzni. Domnívá se, že nadějnou, eticky přijatelnou a perspektivní cestou je získávat kmenové buňky z pupečnickové krve novorozenců „jako do výbavy“ pro případné budoucí použití.¹³³

Řadu odborníků, kteří vidí perspektivu ve využití a dalším výzkumu kmenových buněk z dospělého organismu, doplníme o profesora Josefa Syku. Ten poukazuje na to, že v dospělém organismu existují nediferencované kmenové buňky, které je možno využít k vytvoření buněčné linie pro léčbu některých doposud nevléčitelných nemocí. Kmenových buněk je dostatek třeba v kostní dřeni. V poslední době bylo zajímavým překvapením pro vědeckou obec odhalení existence kmenových buněk v dospělém mozku.

Ještě nedávno platilo téměř jako dogma, že člověk se narodí s určitým počtem neuronů, a ty že postupně ubývají a už se nikdy nenahrazují. Nyní už je jasné, že existují minimálně dvě oblasti v mozku — hipokampus a čichový orgán, přesněji řečeno čichové nervové buňky, kde vznikají nové kmenové buňky, které se neustále obnovují, a tudíž je jich možné využít k vytvoření buněčné linie. Tyto dospělé kmenové buňky poskytují alternativní řešení pro léčbu založenou na embryonálních kmenových buňkách, která naráží v četných zemích na vážné etické problémy. Pokusy s klonováním buněk dospělých nenarážejí na odpor.¹³⁴

Při odmítání využití embryonálních kmenových buněk se tedy nemusíme dopouštět nemorálního jednání vzhledem k pacientovi, jemuž by se potenciálně mohlo pomoci, neboť existuje eticky přijatelná alternativa ve využití dospělých kmenových buněk či kmenových buněk z dalších zdrojů.

3.3.7. Pomoci nemocným, nebo chránit vzniklý lidský život?

Podle mnohých odborníků z řad biologů je morální přípustnost dalšího zkoumání embryonálních buněk, které používá a následně likviduje embrya, závislá na zodpovězení otázky rozporu mezi možností pomoci nemocnému nebo nutností chránit vzniklý lidský život. Stojíme před problematikou závazku pomoci nemocným, a to včetně jedinců, kteří teprve v budoucnu onemocní, pro které je třeba hledat nové léčebné možnosti a metody, v konfrontaci k nutnosti hájit nedotknutelnost lidského života. Podle Jiřího Váchy stojí proti sobě dvě koncepce ochrany lidského života, a to koncepce odstupňovaná a koncepce absolutní. Koncepce odstupňované ochrany života staví na postupně rostoucí složitosti embrya v dílčích fázích vývoje. Argumentuje také

<<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

133 Srov. KOČOVÁ, Jitka. Klonování: hrozba, či naděje? *UNIVERSUM. Revue České křesťanské akademie*, č. 13 (45), 2002, s. 6.

134 SYKA, Josef. Bioetika a klonování. *Zápas o duši*. č. 68. [2013-30-12].

<<http://zod.reformace.cz/bioetika-klonovani-cislo-68>>.

neschopností embrya fyzicky či psychicky trpět. Takovýto gradualismus je nebezpečný zejména ve zcela volných možnostech účelově připsovat nebo odepisovat hodnoty embryím podle aktuální potřeby. Gradualisté se tak mohou nebezpečně blížit kluzkému svahu. Naproti tomu v argumentaci pro absolutní ochranu lidského života hraje hlavní roli individualita lidského embrya. Zastánci terapeutického klonování často argumentují tvrzením, že rané embryo není ničím více než jen shlukem buněk, tedy kouskem tkáně. S názorem morální teologie opírající se o učitelský úřad církve, podle které nemůžeme považovat embryo v žádné fázi svého vývoje za pouhý shluk buněk, ale od početí za individuum, novou osobu, jsme se již seznámili. Lidské embryo ovšem není obyčejnou tkání ani z čistě přírodovědeckého hlediska. Běžnou buňkou již totiž není ani oplozené vajíčko, neboť se v něm aktivují geny navzájem se uvádějící kaskádovitě do činnosti, a postupně tak uskutečňují strukturu celého individuálního těla, tedy celého člověka. Embryo tedy nemůže být ani z ryze biologického pohledu bráno jako ta nebo ona tkáň, ale minimálně jako jejich soubor, který je charakterizován celkovostí, která se v čase dovří vznikem vědomého „já“. Veškeré procesy, které se dějí v rozvíjejícím se embryu, jasně cílí k vytvoření hotového těla neboli jednotlivce schopného samostatné existence v normálních podmínkách života, tedy samostatného individua.¹³⁵ Jiří Vácha svoji úvahu lapidárně vysvětluje:

Kterýkoliv biolog označí bez váhání všechna vývojová stadia nějakého druhu za jedince tohoto druhu, např. vajíčko či housenku běláška zeleného, za individuum (popř. „exemplář“) druhu bělásek zelený. Embryo (a už oplozené vajíčko, popř. jeho první dceřiné buňky) je individuem, tj. jednotlivou bytostí. Podle taxonomického druhu je zároveň nepochybně individuem lidským, a nikoliv např. exemplářem měňavky nebo kočky. Embryo je soběstačné v tom smyslu, že obsahuje samo v sobě prakticky všechnu informaci, potřebnou k utvoření plodu a dítěte. Budoucí tvar v něm sice není obsažen výslovně, jak se kdysi domnívala preformistická hypotéza, je „zakódován“ lineárně do pořadí bází v DNA, ale o nic méně důsledně.¹³⁶

Profesor Vácha názorně uvádí do praxe soulad pohledu teologického s pohledem přírodovědeckým. Pokud se biologie bude opravdu zajímat o člověka a poctivě se bude snažit nalézt odpověď na otázku statutu lidského embrya, nemůže jednoduše označit toto embryo za pouhý shluk buněk či běžnou tkáň a odsunout ostatní argumenty stranou, doplňuje Vácha. Ukazuje se, že teologie a biologie nemusí stát v jakémsi schizofrenním protikladu, ale může kráčet ruku v ruce na cestě k pravdě o člověku a novým léčebným metodám respektujícím lidský život ve všech jeho fázích. Díky faktu, že je před námi otevřená cesta k využití kmenových buněk dospělého organismu, nelze závěry, které odmítají volně nakládat s embryi za účelem léčby jiného člověka považovat, za

135 Srov. VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19]. <<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

136 VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19]. <<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

nehumánní, neboť prozatím nevléčitelně nemocným snad budeme umět pomoci díky dospělým kmenovým buňkám.¹³⁷ Tento pohled na otázku, zda pomoci nevléčitelně nemocnému za cenu vznikajícího života, sdílí řada odborníků nejen z řad morálních teologů, bioetiků, ale rovněž z řad biologů. Biolog Petr Pikálek, působící na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, dodává: „*Ani záchrana života nevléčitelně nemocného pacienta totiž nemůže být eticky „zdůvodněna“ přerušením života jiného lidského jedince...*“.¹³⁸ Dovolme si malou poznámku k biologické terminologii, která se může jevit jako zavádějící. Lidský život nelze přerušit. Lze jej zakončit neboli usmrtit. Docházíme tedy ke stejnému závěru jako v minulé kapitole. Veškerá lékařská snaha by se měla ubírat cestou maximální péče o pacienta, ovšem v otázce, zda pomoci nemocnému za cenu života naklonovaného embrya, je třeba zdůraznit eticky přijatelnou alternativu využití dospělých kmenových buněk. Případně, jak navrhuje Jitka Kočová, získávat kmenové buňky z pupečnickové krve novorozenců „do výbavy“ pro případné budoucí použití. Z popsaného vysvítá, že alternativy k léčbě prozatím nevléčitelně nemocných bez klonování lidských zárodků existují a je nanejvýš etické jich využít a dále je rozvíjet a zkoumat. Morální teologie nemůže připustit záměrné pěstování lidského života primárně určeného k usmrcení, zvláště když v tomto způsobu možné léčby existuje jiné, zcela humánní a eticky naprosto přijatelné řešení.

3.3.8. Zvěčnění života jako plod současné společnosti

Další otázkou, kterou je třeba se zabývat, je zvěčnění člověka. Můžeme si položit otázku, jak je vůbec možné, že se mnoho lidí domnívá, že s embryem mohou nakládat, jak chtějí. Jak došlo k tomu, že morální teologie stojí v pozici, kdy musí vysvětlovat a argumentovat, proč to nemůžeme dělat, zatímco obecná norma není proti. Jaké procento lidí v naší společnosti vidí problém v potratech? Můžeme říci, že ne příliš vysoké. Současná sekulární společnost si navykla zacházet s plodem, zejména v počátečních fázích vývoje podle své zcela nahodilé vůle. Moderní medicína dokonce podporuje tento směr, když při nejrůznějších vyšetřeních a analýzách z krve i plodové vody při sebemenším náznaku abnormality varují budoucí rodiče a nabízejí možnost *přerušeni těhotenství*, tedy řečeno syrovou a neučesanou formulací *zabití dítěte*, které se má narodit. V současné společnosti dochází k výraznému zvěčňování člověka a jeho života.

Současný člověk je zvyklý upravovat si skutečnosti podle svého pohodlí, na nějž má podle obecného přesvědčení konzumní společnosti nezczitelné právo. Člověk se natolik

137 Tamtéž.

138 PIKÁLEK, Petr. Klonování: hrozba, či naděje? *UNIVERSUM. Revue České křesťanské akademie*, č. 13 (45), 2002, s. 6.

individualizoval ke svému pohodlí, až se zvěčnil a stal se svým vlastním otrokem. Podle Jiřího Váchy toto zvěčnění a neuvážené nakládání s embryem jako pouhou „surovinou“, pramení ze současné kultury, která je formována jednostranně přírodovědou, zejména fyzikou.¹³⁹ Walter Kasper, významný německý teolog a člen Mezinárodní teologické komise, spatřuje hrozbu, že hodnoty současné civilizace, založené na výkonu, spotřebě, produkci a prestiži, prosáknou všechny sféry lidského života včetně těch nejintimnějších, jako je manželství a rodinný život. Výsledkem je potom zvěčnění a odosobnění.¹⁴⁰

V této situaci zvěčňování člověka je na místě vrátit se ke Kantovu doporučení, podle něhož je zapotřebí přiznat důstojnost všem lidským bytostem nezávisle na společenském postavení nebo zásluhách.

Lidská osoba existuje jako „cíl v sobě“ a má bezpodmínečnou a nesrovnatelnou cenu — v protikladu k věcem, které jsou cenné jen jako prostředky nebo předměty záliby. Odtud vyplývá základní a univerzální požadavek rozumu — „jednej vždycky tak, abys měl lidství, ať už v osobě vlastní nebo v osobě druhého, vždycky za cíl a nikdy jen za prostředek“. ... Z Kantova pojetí lze vyvodit, že i ranému lidskému životu přísluší důstojnost, kterou připisujeme osobě, a že je zakázáno do tohoto života účelově zasahovat ve prospěch třetí osoby. ... Důstojnost lidské existence je pak hlavním filozofickým důvodem, pro který embrya zasluhují absolutní, nerelativizovatelnou ochranu. Křesťan k tomu přidává ještě důvod nedisponovatelnosti lidským životem, který se opírá o pojetí člověka jako obrazu Božího.¹⁴¹

Také biolog Petr Pikálek spatřuje etický problém ve zvěčnění člověka, se kterým by měl lékař právo jakkoli manipulovat. Klonování takovou manipulací podle autora bezesporu je. Neměla by tedy být na pořadu dne diskuse, zda povolit terapeutické klonování a zakázat klonování reprodukční, ale etická diskuse, která se ptá po nároku lékaře manipulovat a libovolně nakládat s lidským životem. Podle Petra Pikálka by mělo studium klonování a s ním souvisejících otázek zůstat na rovině teoretického výzkumu a nemělo by být aplikováno v praxi.¹⁴²

Opět docházíme k závěru, že morální teologie spatřuje jako neetické jakkoli zvěčňovat lidskou bytost. Člověka nemůžeme brát pouze jako předmět výzkumu, nemůžeme si osočovat právo na rozhodování, jak bude naloženo s jeho budoucností. Pokud současná sekulární společnost nechává člověka zvěčňovat, vstoupila již na

139 Srov. VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19].

<<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

140 Srov. KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 14.

141 VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19].

<<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

142 Srov. PIKÁLEK, Petr. Klonování: hrozba, či naděje? *UNIVERSUM. Revue České křesťanské akademie*, č. 13 (45), 2002, s. 6.

kluzký svah. Jako začátek globálního problému můžeme brát *in vitro fertilizaci* nebo *umělé přerušování těhotenství*, které vedle sebe působí jako naprostý paradox. Na jedné straně biologie za každou cenu pomáhá neplodným párům k otěhotnění a na straně druhé pomáhá ukončovat těhotenství párům, kterým z nějakého důvodu vadí. V obou protichůdných případech jde o dělání si nároku na nadvládu nad lidským životem. Jde o nárok život plodit, kdy potřebujeme, a rovněž život usmrcovat, když se to jeví vhodné. Hranice se potom posouvají, rozmazávají a prolínají. Klonování lidských bytostí do této nadvlády nad životem velmi dobře zapadá. Morální teologie tedy neodmítá nejen klonování člověka, ale jakoukoli snahu o nebezpečnou nadvládu nad lidským životem.

3.3.9. Klonovaná embrya pod taktovkou byznysu

Vzhledem k tomu, že těžce nemocný člověk zaplatí jakoukoli částku v případě možnosti vyléčení, stejně jako neplodný pár obětuje cokoli, aby mohl mít „svého“, nikoli adoptovaného potomka, je boj o možnost využívání embryí předzvěstí potenciálně obrovského byznysu. Asistovaná reprodukce souvisí se získáváním embryonálních kmenových buněk zcela podstatně. Při současném nastavení umělého oplodňování neplodných párů se ženě odebere více vajíček, která se oplodní. Kromě jediné zygoty, která je zavedena budoucí rodičce, jsou všechny ostatní, které se ujaly, zmrazeny. Po celém světě se tak nachází stále rostoucí počet zmrazených lidských embryí, jejichž potenciál je být normálním člověkem, ale reálnou vyhlídkou je předčasný konec hned na začátku. Použití těchto embryí k získání embryonálních kmenových buněk je často vykládáno jako menší zlo. Podle Jiřího Váchy se v současné, legislativně ještě neukotvené době mohou za zavřenými dveřmi klinik dít skutečnosti, které by neustály veřejnou diskusi. Na zasedání některých centrálních komisí se již vyskytli lobbisté snažící se omezit eticky citlivé nakládání s embryi na některá vybraná odborná pracoviště, která by si sama neveřejně určovala, co smí a co nesmí. Původci těchto návrhů jsou, jak se zdá, ochotni zajít ještě dál a účelově dezinformují veřejnost. V současné době je již manipulace s embryi ve velké míře v rukou soukromých firem. Ty jsou samozřejmě činné za účelem zisku a na ekonomické prosperitě mají zájem rovněž státem dotované instituce. „*Je nasnadě, že obojí se budou snažit morální problémy spojené s prací na embryích pokud možno bagatelizovat, aby si uvolnily ruce. Naším zákonodárcům je nutno důrazně doporučit pečlivé naslouchání pokud možno nezainteresovaným odborníkům jak z řad reprodukčních biologů a lékařů, tak i filozofů.*“¹⁴³

Americký odborník na právní a etické otázky genetického poznání Robert Schwarts přirovnává vývoj v oblasti genetiky pro příští generaci k dobývání Měsíce, které se

143 VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19].
<<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

ovšem realizuje v prostředí, které podporuje zisk soukromých podnikatelů. Dynamický rozvoj poznání v oblasti genetiky se podle tohoto autora musí vyrovnat jednak s etickými otázkami a zároveň s problémem, jak zvládnout budoucí jednání ovlivněné vidinou neuvěřitelných finančních zisků.¹⁴⁴ Je více než pravděpodobné, že do sporů ohledně klonování, výzkumu kmenových buněk a lidského genomu budou chtít zasahovat nejen odborníci na biologii, bioetiku a etiku, ale ve stále větší míře soukromí podnikatelé a lobbisté. Lidský život tak může začít dostávat relativně snadno vyčíslitelnou finanční hodnotu. Jakmile bude k člověku přidělena cenovka, ovládne mocná ruka byznysu lidský život velmi rychle. Taková praxe by měla dalekosáhlé důsledky. V praxi vidíme, že ve všech oborech, kde hrají roli velké peníze, se pravidelně setkáváme s nečestným jednáním lidí, kteří neustáli pokušení velkého obohacení za cenu porušení pravidel. Toto lidské chování prostupuje celý svět a celou společnost a nelze předpokládat, že v byznysu s lidskými klony by se pohybovali jen čestní lidé, kteří by to s klony mysleli opravdu upřímně. Jakmile se lidský život dostane do rukou ekonomické manipulace, je zvěcněn, oceněn a vydán na pospas těm, kteří si to finančně mohou dovolit. Morální teologie odmítá určovat ekonomickou hodnotu člověka a nakládat s lidskou bytostí jako s produktem či obchodním artiklem.

3.3.10. Dvojitý útok na lidský život

Učitelství církve označil klonování lidských embryí za dvojitý útok na lidský život. Prvním útokem na život je eticky nepřijatelná reprodukce lidských bytostí. Druhým útokem je následná likvidace embryí za účelem získání embryonálních kmenových buněk. Zabít lidskou bytost v embryonálním stadiu vývoje za účelem záchranu života jiného člověka je logický, praktický a etický nesmysl.¹⁴⁵

Zdá se, že současné „terapeutické klonování“ je dvakrát neetické a neslučitelné s teologickou etiku. Prvním neetickým momentem je svévolná reprodukce člověka, jenž je pouhou kopií. Druhým momentem je usmrcení tohoto života za účelem zisku materiálu k dalším zákrokům. Přestože totiž tento život vznikl „nelidským“ způsobem, existuje a má tedy právo na život a úplnou důstojnost lidského života. Jak jsme popsali výše, nelze tolerovat pěstování lidských embryí za účelem využití embryonálních kmenových buněk, a to dokonce za předpokladu, že lze ke stejnému účelu využít kmenové buňky dospělé. Stejně tak nelze tolerovat svévolné zacházení s lidským životem ve formě podivné asexuální reprodukce za přítomnosti pouze genetického vzoru. Pokud by takovéto klonování bylo povoleno, potom by stačilo, aby například v autobuse někdo nepatrně škrábl jiného člověka a už by disponoval jeho genetickou

144 Srov. SCHWARTZ, Robert. *Genetické poznání: Výbrané právní a etické otázky*. In THOMASMA, David C. - KUSHNEROVÁ, Thomasine. *Od narození do smrti. Etické problémy v lékařství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2000, s. 36-47.

145 Srov. DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 23-24.

informací, a mohl tak vytvořit klon nicnetušícího cestujícího. O podobnou možnost by patrně nikdo s dobrými úmysly nestál. Ocitli bychom se na hranici nedomyšlitelné propasti možného zneužití, které by vedlo neznámo kam. Jistě se lze domnívat, že by v takovéto praxi tvrdě převládla negativa nad možnými přínosy.

3.3.11. Právo na manipulaci s lidským životem

V této části naší práce otevřeme kapitolu, která se zamýšlí nad mandátem biologů nakládat s lidským životem podle své vůle. Praktická morální teologie zakotvená v biblickém desateru (Ex 20,1—17) má zcela jasno v oblasti zabití lidského jedince. Kniha Exodus hovoří jasně – nezabiješ. Vzhledem k dosaženým závěrům o počátcích lidského života, který nazíráme v aktu spojení mužské spermie a ženského vajíčka, tedy ve vzniku diploidní zygoty, má morální teologie zřetelný názor na usmrcení člověka v kterékoli fázi jeho vývoje. Usmrcení člověka od početí po přirozenou smrt je neslučitelné s křesťanskou etikou. Jak ovšem morální teologie nazírá manipulaci s člověkem? Výše jsme popsali, že Rada Evropy a další mezinárodní organizace, které hájí práva lidí, odsuzují diskriminaci a nerovnost. Vyrobený klon by byl zcela jednoznačně „nerovný“ ostatním lidem a v jistém smyslu podřízený svému genetickému vzoru. Stvořitel v Písmu Starého zákona člověka nabádá, aby vládl ve stvořeném světě (Gn 1,26), aby se plodil a rozmnožoval, naplnil zemi a podrobil si ji (Gn 1,28). Nemůžeme tedy nechat stranou otázku, zda smíme nahlížet reprodukční klonování v souladu s doporučením k rozmnožování. Všimněme si, že Bůh tvoří člověka ke svému obrazu, podle své podoby (Gn 1,26). Netvoří tedy žádnou kopii. Dále v knize Genesis čteme, že také Adam zplodil ke svému obrazu syna Séta (Gn 5,3). Ani Adam neplodí kopii, ale nového individuálního člověka ke svému obrazu, a dál tak předává tajemnou podobnost s Bohem. V přirozené podobě zakotvené v řádu stvoření tedy člověk plodí potomka podle Boží vůle, který není jeho kopií, otrokem, poddaným, ale dítětem, novým individuem. Při reprodukčním klonování není zásadní etický problém s usmrcením embrya, kterého se dopouští biologové při získávání embryonálních kmenových buněk. Dokonce se může zdát, že reprodukční klonování naplňuje biblický příkaz k množení. Pokud ovšem budeme číst biblické pradějiny důsledně, nemůžeme přehlédnout, že Bůh stvořil člověka jako muže a ženu (Gn 1,27). Bůh jim požehnal a pokračoval příkazem k plození a množení. Do procesu podílení se na Boží tvorbě, tzv. prokreace, tedy Bůh zve oba, muže i ženu. Dítě nemá být kopií jednoho, ale spojením obou. Jedině tak se může narodit opravdu nový člověk, nezávislý na svém okolí, Bohem chtěný potomek svých rodičů, kteří podle řádu stvoření mají podíl na díle Božím.

Podle křesťanské nauky má také každý člověk duchovou duši, kterou tvoří Bůh a člověka jí ze své svobodné tvůrčí vůle obdařuje. Pokud bychom vytvořili klon,

znamenaloby to, že nerespektujeme Boží vůli a snažíme se s životem nakládat jako Bůh. Otázkou je, zda by Bůh obdařil novou duší také tento klon anebo nikoli. Tato otázka zatím zůstane nezodpovězená, ovšem již v tomto místě je zřejmé, že zasahujeme příliš hluboko do tajemství života a navzdory Bohu stavíme nové Babylonské věže. Desatero sice neobsahuje přikázání nenaklonuješ, lze se ovšem rozumem dovtípit, že takové jednání odporuje Boží vůli s plozením a množением lidstva. Známe Boží vůli ohledně lidského rozmnožování a nemůžeme se tvářit, že tomu tak není. Morální teologie v kompetenci, kterou získává aplikací zjevených pravd víry, nemůže souhlasit s klonováním člověka a musí takovéto jednání označit nejen za neetické, ale stejnou měrou za nelidské a odporující Bohu, stvořiteli veškerého života.

3.3.12. Třecí plochy mezi biologií a morální teologií v oblasti využívání embryonálních kmenových buněk

V této kapitole se pokusíme nahlédnout zásadní body, ve kterých se zastánci a odpůrci terapeutického klonování nejsou doposud schopni dohodnout. Seznámíme se se základními argumenty morálních teologů a bioetiků, kteří zásadně odmítají využívání embryonálních kmenových buněk jako útok na lidský život, ale zvážíme rovněž hodnotu argumentů vědců, kteří vidí v klonování naději a cestu.

Mezi podstatné argumenty odpůrců využívání embryonálních kmenových buněk patří:

- potencionální možnost využití alternativních zdrojů použitelných buněčných linií – dospělé kmenové buňky,
- lidský zárodek je lidský jedinec i když je při klonování vytvořen nepřírodným způsobem a má tedy právo na ochranu svého života,
- současný stav možností a poznání využití embryonálních kmenových buněk není takový, aby skutečně zajistil realizaci toho, co je veřejnosti předkládáno jako klíčové zdůvodnění oprávněnosti klonování,
- nelze deklarovat ochranu lidských práv a současně vyrábět lidské zárodky primárně určené k likvidaci.

Zastánci využívání embryonálních kmenových buněk kladou důraz na tyto argumenty:

- Kliniky asistované reprodukce mají nadbytečná či poškozená embrya, která jejich rodiče nemohou použít k reprodukci, případně nechtějí a tedy budou zlikvidována. Právě tato embrya by mohla být použita pro ustavení linií embryonálních buněk, případně pro terapeutické klonování. Takové embryo by mohlo být rodiči

darováno, což by podléhalo stejným zákonům jako darování orgánů umírajícího člověka.

- Další bádání v oblasti embryonálních kmenových buněk by mohlo přinést nové možnosti léčby mnoha onemocnění a reparace poškozené lidské tkáně.
- Výzkum embryonálních kmenových buněk by mohl také přinést poznatky dediferenciace dospělých buněk do jejich pluripotentního stadia a pak by nebylo třeba získávat buňky z embryí.
- Pokud nebude dosaženo všeobecné dohody, mohlo by dojít k nekontrolovanému výzkumu v soukromé sféře a tedy k potenciálnímu zneužití výsledků vědeckého výzkumu.

Odpůrci i zastánci výzkumu a využití embryonálních kmenových buněk se shodují, že etické otázky se musí neprodleně řešit, neboť je velmi pravděpodobné, že celá skutečnost výzkumu a využití těchto buněk je dávno v pohybu a žádná lokální omezení či zákazy ji nedokážou zastavit.¹⁴⁶

Americká národní bioetická rada (NBAC), kterou pověřil někdejší prezident USA Clinton zpracováním bioetických otázek v problematice klonování člověka, uvádí zásadní etické problémy bránící povolení klonování člověka. Klíčové problémy spatřuje bioetická rada zejména v těchto bodech:¹⁴⁷

- vysoké riziko fyzického postižení,
- ohrožení lidské identity a individuality,
- ohrožení rodiny,
- ohrožení sociálních vazeb a společenských hodnot,
- zvěčňování lidské bytosti,
- obavy z eugeniky.

Je skutečností, že odpůrci i zastánci klonování mají závažné argumenty. Přestože jsme na poli morální teologie většinu z nich dokázali překonat a nasměrovat vývoj přijatelným směrem, je třeba uznat fakt, že pokud nebude dosaženo obecné shody, bude docházet ke zneužívání vědeckých výsledků. Proto nestačí vyjádřit stanovisko morální teologie k problematice klonování a označit toto jednání za neetické. Dalším krokem by měla být opravdová snaha o obecnou dohodu, která by bránila dalšímu zlu, jenž může

146 Srov. LINDOVSKÝ, Ivo. Na hranicích etiky a vědy. *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 7, roč. 2004. (25.6.2008) [2014-01-20]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2004/7/obsah/na-hranicich-etiky-a-vedy.html>>.

147 Srov. National Bioethics Advisory Commission. *Against Cloning Human Beings*. In POJMAN, Louis P. *Life and Death. A Reader in Moral Problems*. Second edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 327-339.

z neschopnosti dohodnout se vzejít. Úloha morální teologie by neměla končit vyhodnocením jednání, ale v případě klonování člověka by měli morální teologové ve své další práci volat po dosažení shody mezi odpůrci a zastánci klonování člověka. Nestačí varovat před kluzkým svahem, je třeba rovněž pomoci na tento kluzký svah nevstoupit a nabídnout lepší alternativu.

3.3.13. Genetická revoluce – co nezmůže zákon, dokoná společenský tlak

Prudký vývoj genetického inženýrství, který otvírá dveře klonování člověka, má i další důsledky, které je třeba nahlédnout v etické rovině. V současné době se zdá být velmi pravděpodobné, že při mimořádné vědecké snaze o zmapování lidského genomu badatelé brzy odhalí kompletní informace o naší genetické stavbě a genetických předpokladech. V tomto okamžiku se podle amerického odborníka Daniela Callahana, který se specializuje na problémy vznikající ve společnosti v souvislosti s rostoucím genetickým poznáním, dostáváme do nebezpečné oblasti. Člověk jako svobodný jedinec může tyto svoje kompletní genetické informace chtít znát, ale také nemusí. Proč by se měl celý život stresovat a bát kvůli předpokladům k nevyléčitelné nemoci, která ho má potkat někdy po osmdesátce? Zkrátka kompletní informace tu bude, nicméně pro člověka to nemusí znamenat žádnou změnu. Kdo by ovšem určitě toužil po těchto citlivých osobních informacích? Například zaměstnavatelé a pojišťovny. Zaměstnavatele bude jistě do značné míry zajímat, jak velké je riziko, že přijímaný zaměstnanec onemocní. Zdravotní pojišťovnu bude určitě zajímat, na kolik peněz jednoho dne klient pojišťovny vyjde. Informace o lidské genetické výbavě zde tedy budou a otázkou je, kdo k nim bude mít přístup a jak se tato důvěrná fakta, která budou mít pro jisté společnosti cenu zlata, udrží v tajnosti. Jistě budou po těchto informacích toužit ti, kteří volají po použití genetického poznání ke změnám, vylepšování a ovlivňování lidského života.

Na scénu přichází společenský tlak. Málokterý pokrok v medicíně, který prokazatelně funguje, zůstává dlouhodobě dobrovolný. Jednou z variant je jeho uzákonění a druhou společenský tlak. Daniel Callahan uvádí lapidární příklad s prenatalní diagnostikou. Když byla tato diagnostika na konci šedesátých let ve Spojených státech amerických zavedena, veřejnost byla opakovaně ujišťována, že žádná žena nebude nucena podstoupit toto vyšetření a v žádném případě nebude nikdo nucen k potratu v případě diagnózy závažného genetického defektu. Přímý zákonný nátlak se opravdu neuskutečnil. Ovšem společenský tlak a vývoj zvyklostí velmi rychle docílil toho, že z prenatalní diagnostiky se stala rutinní medicínsky indikovaná procedura. Pro ženy nad 35 let běžná stejně jako měření krevního tlaku. Společenský nátlak je lehce schopen toho, co nelze přímo uzákonit.

Zdá, že takovým poznáním kompletní lidské genetické informace podřezáváme pod člověkem větev svobody. Nebude již záležet na jeho rozhodnutí, protože společenský tlak člověka donutí reagovat na vývoj. A pokud člověk neposlechne varování ušlechtilé vědy, skončí ve výčitkách okolí typu „my jsme ti to říkali“. Zkrátka na lidi by mohl být vyvíjen tlak pro jejich „dobro“.¹⁴⁸ Opět se dostáváme k zotročování a zvěčňování člověka, který jako jedinec musí podléhat celku. Lidská svoboda je vážně poškozována a směr lidského života je určován genetickými lobbisty.

3.3.14. Dospělý klon jako potencionální nositel orgánů

Již jsme popsali skutečnosti, že vytvořený lidský klon by na svět přišel eticky nepřijatelnou cestou. Byl by do značné míry otrokem svého genetického vzoru, substanciálním sirotkem vykořeněným ze vztahů a práv, nerovným a potencionálně diskriminovaným jedincem. Popsali jsme neslučitelnost využívání embryonálních kmenových buněk v souvislosti s likvidací použitých lidských embryí s morální teologií. Zmínili jsme rizika budoucí životnosti a zdraví klonu. Zohlednili jsme zvěčnění a odosobnění člověka. Nyní se podíváme na lidský klon jako ideálního nedobrovolného dárce orgánů. Je politováníhodným faktem, že s vysokou poptávkou po orgánech k transplantacím po celém světě došlo k nelegálnímu obchodování s orgány, zejména v rozvojových zemích. V oblastech, jako je například Indie a Čína,¹⁴⁹ chudí lidé častokrát spatřují jediné východisko ze zoufalé bídy v prodeji některého ze svých orgánů. Někdy při plném vědomí, co jim zdravotně do budoucna hrozí, často ale pod vlivem zcela mylných informací. Tento obchod s orgány existuje a narůstá. Lidská zrůdnost šla ovšem ještě mnohem dál. Je zavrženíhodnou realitou, že existují případy, kdy jsou lidé chytáni a jsou jim kradeny orgány, které jsou expresně přepravovány do soukromých klinik, kde čeká pacient na potřebný orgán. Tyto situace se dějí jak ve válečných konfliktech, připomeňme například Kosovo, kde byly orgány odebírány Srbským zajatcům, i mimo tyto konflikty. Jsou známy množící se případy ze Sinaje, kde týmy profesionálních lékařů v mobilních operačních sálech zbavují africké imigranty orgánů. Někdy se tak děje za peníze, kdy imigrant v touze po lepším životě v Evropě svolí k takovému zákroku. Jsou ale známy také případy, kdy byli putující imigranti v poušti zajati a po vyjmutí orgánů byli ponecháni v poušti, kde zemřeli.

Můžeme si tedy jednoduše představit, čeho by se dopouštěly soukromé kliniky po celém světě v případě umožnění vytváření lidských klonů. Celosvětová rostoucí poptávka po orgánech by jistě vedla k využití klonů za účelem prodeje na orgány. To by

148 Srov. CALLAHAN, Daniel. *Genetická revoluce*. In THOMASMA, David C. - KUSHNEROVÁ, Thomasine. *Od narození do smrti. Etické problémy v lékařství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2000, s. 28-33.

149 Srov. *China bans transplant organ sales*. *BBC News*. (28.3.2006) [2014-01-16]. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4853188.stm>>.

spustilo patrně nezastavitelnou pohromu s těžko domyslitelnými důsledky pro lidstvo. A nejen to. Každý, kdo by si mohl dovolit mít svůj klon, by jej patrně měl, a to pro případ, že by sám potřeboval transplantovat nějaký orgán. Tomuto tématu se výmluvně věnuje americký film *Ostrov* z roku 2005.

Naznačené zřetelně ukazuje, že reprodukční klonování s cílem vytvořit lidský klon je z hlediska morální teologie zcela nepřijatelné a je třeba vzít v úvahu dalekosáhlé důsledky takové potenciální praxe. Je možné, že povolením reprodukčního klonování by začala nová, hrozivá éra lidstva, kdy by člověk musel mít v občanském průkazu potvrzení, že není klonem, jinak by mu hrozilo chycení a rozebrání na orgány.

Otevřeli jsme ovšem problém rostoucí poptávky po orgánech k transplantacím. Teorii klonování dvojníků za účelem získávání dárců orgánů potvrzuje odborník na klonování Jaroslav Petr, působící ve Výzkumném ústavu živočišné výroby v Uhřetěvsi. Takovou potencionální praxi označuje za zcela eticky nepřijatelnou, ovšem teoreticky možnou. Podle Jaroslava Petra lze očekávat, že v současné době budou takovéto praxi bránit technické překážky, a lze proto věřit, že vše vyřeší rychlý a dynamický pokrok v hledání náhradních zdrojů lidských orgánů. Jiné a daleko přijatelnější řešení dává výzkum směřovaný na přizpůsobení zvířecích orgánů k transplantacím pro lidské pacienty, tzv. xenotransplantace, případně velmi slibně vyhlížející projekty, jejichž cílem je vyvinutí umělých orgánů. Prudký rozvoj v ostatních vědních oborech, pro příklad můžeme uvést imunologii, by mohl zanedlouho nabídnout elegantnější saturaci poptávky po orgánech.¹⁵⁰

Z popsaného vyplývá, že klony lidí by za jistých okolností mohly být chovány za účelem pěstování orgánů, které svět tolik potřebuje. Morální teologie sice nesouhlasí s plozením klonů, jak jsme již výše popsali, ovšem již vzniklému klonu přiznává nezczizitelné právo na život. Pokud by došlo k situaci, že by se klon nějakou cestou na světě skutečně ocitl, nepřipouští křesťanská etika, aby došlo k jeho zvěčnění a zneužití, například právě k získání jeho orgánů. Klon, přestože přišel na svět nepřirozenou cestou a nemůžeme schvalovat tuto praxi jako možnou alternativu k plození, má své právo žít a nebyť nijak zotročován či využíván. Toto je další důvod k jasnému odmítnutí klonování lidské bytosti.

3.3.15. Naděje pro neplodné a homosexuální páry?

Podle některých biologů je reprodukční klonování nadějí pro neplodné nebo homosexuální páry. Takto popisuje naznačenou skutečnost biolog Jaroslav Petr:

150 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba nebo naděje?* s. 200.

Do klonování vkládají naději i některé homosexuální páry. Pohoršené výtky puritánů přitom odvracejí odkazem na právní normy garantující všem lidem právo plodit potomky. Příslušné zákony byly sepsány dávno před nástupem asistované reprodukce, o klonování nemluvě, a z mnoha velmi dobrých důvodů stále platí. Ve chvíli, kdy klonování člověka dosáhne přijatelné biologické bezpečnosti, bude homosexuálům skýtat reálnou šanci na rozmnožování. Jakýkoli zákaz tvorby lidských klonů by pak skupině občanů upíral právo na potomky zaručené v některých zemích dokonce ústavou. Přesto je vysoce pravděpodobné, že po klonech nakonec nezatouží ani homosexuálové, ani neplodné heterosexuální páry.¹⁵¹

Morální teologie klade velký důraz na všeobecnou pomoc párům, které se nacházejí v těžké situaci, kdy nemohou dosáhnout otěhotnění přirozenou cestou. Křesťanská nauka ovšem neschvaluje žádné laboratorní, mimotělní oplodnění, jakousi výrobu člověka mimo akt spojení muže a ženy.¹⁵² Těmto párům se církve snaží pomoci zejména vhodnou adopcí. Je skutečností, že v současné době se z nepohlavního rozmnožování stal velmi výnosný byznys a páry, kterým se nedaří otěhotnět, se čím dál častěji bez dlouhého váhání obrací na tuto možnost. Doba, kdy se páry snaží otěhotnět přirozenou cestou se v současnosti stále zkracuje. Zatímco před lety se k této možnosti uchylovaly neplodné páry po mnoha letech, v současné době je jim doporučováno nic neodkládat a po pouhém roce či dvou neúspěšného pohlavního otěhotnění přistupují k možnosti oplodnění nepohlavního. Důležitou roli zde hraje výše popsany společenský tlak okolí. Mimetělní, nepohlavní oplodnění se ve společnosti rychle normalizuje a stává se jakousi další „přirozenou možností“. Křesťanská nauka a chápání existence ve světle Božího zjevení neuznává takovéto zásahy do Božího díla a ctí život jako nedotknutelný. Hrátky na Stvořitele v laboratořích s rostoucími finančními zisky a společenským vlivem jsou neslučitelné s chápáním lidské existence morální teologií. To se týká jak mimotělního oplodnění, tak i potratů,¹⁵³ vytváření různých lidských nebo lidsko—zvířecích chimér i klonování.¹⁵⁴

Podobný postoj vlídnosti, pochopení a respektování co do své důstojnosti má křesťanská společnost také k homosexuálům.¹⁵⁵ Podle nauky morální teologie musíme homosexuály podporovat zejména psychicky ve zvládnutí těžkého životního údělu a kultivaci sexuality v uplatňování čistoty.¹⁵⁶ V žádném případě nelze homosexuály podporovat v sexuálních aktivitách se stejným pohlavím, natož podpořit homosexuální pár možnostmi naklonovat si vlastní dítě a zaujmout ve společnosti místo „normální“ rodiny. Dovolme si shrnout tuto kapitolu příkladem Iana Wilmuta, slavného „otce“

151 PETR, Jaroslav. Reprodukční klonování člověka. *Vesmír*, č. 1, roč. 2006, s. 45-48. [2014-01-10].

<<http://www.vesmír.cz/clanek/reprodukcní-klonování-člověka>>.

152 Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, čl. 235.

153 Srov. tamtéž, čl. 155.

154 Srov. tamtéž, čl. 236.

155 Srov. Kongregace pro nauku víry. *Persona humana*. (29.12.1975), 8: AAS 68 (1976), 84-85.

156 Srov. KKC, 2357-2359.

ovčího klonu Dolly. Sám Ian Wilmut patří se svou ženou k neplodným párům. Přes všechny biologické možnosti se společně rozhodli pro adopci a osvojili si chlapce z dětského domova. Dnes je z Wilmuta spokojený „dědeček“, který se plně raduje ze svých vnuků. Stejně řešení Ian Wilmut doporučuje všem párům, které by své naděje na vlastního potomka cílily k reprodukčnímu klonování. S mnoha dalšími kolegy biologie varuje, že účinnost klonování u živočichů je výrazně nízká. Obrovské množství zárodků umírá v těle matky, většina plodů je potracena, velké procento mláďat se rodí mrtvých, případně těžce postižených. Zvířecí klony dále trpí závažnými problémy i v pozdějším věku.¹⁵⁷ „*Představa, že se po klonování narodí těžce postižené děti, straší všechny, kdo o klonování něco vědí – s výjimkou těch, jimž vidina peněz a slávy zatemnila rozum.*“¹⁵⁸

Argumenty zastánců reprodukčního klonování, které cílí na neplodné nebo homosexuální páry, jsou velmi zálučné. Na první pohled se mohou zdát, jako by podporovaly potřebné, jako by jim skutečně šlo o lidský život, jeho dobro a spokojenost rodiny coby základní buňky společnosti. Čím vtíravější je tento argument, tím nebezpečnější může taková praxe ve skutečnosti být. Mnohé neplodné nebo homosexuální páry by za možnost mít vlastního potomka zaplatily jakékoli sumy. Opět by se ze života stal obrovský byznys. Dále by taková praxe vedla k legitimizaci homosexuálních párů jako normální rodiny s vlastními dětmi. Takovou praxi etika čerpající své poznání s Božího zjevení nesnese, a je tedy třeba ji označit za neslučitelnou s křesťanskými hodnotami a nebezpečnou pro život a společnost. V současné době, která příliš nenahrává klasickému modelu úplné rodiny a z někdejších výhod plynoucích úplným rodinám jak od státu, tak od společnosti, se stávají nevýhody a brzdy života, by rodina klasického modelu utrpěla další ránu. Pokud by homosexuální páry začaly fungovat jako běžná rodina, dostala by klasická, normální rodina, to znamená manželé s dětmi, další zásah. Morální teologie volá po ochraně manželství a klasické rodiny. Ostatním, kteří z jakýchkoli důvodů nemohou tohoto stavu dosáhnout, přestože chtějí, je třeba maximálně pomoci jinými cestami a podpořit je v těžkém životním údělu, avšak nesmazávat rozdíly mezi opravdovou rodinou a jiným přátelským soužitím na různých úrovních.

3.3.16. Jistota výběru pohlaví – nebezpečný svědce některých kultur

V různých dobách a v různých kulturách se v historii setkáváme s preferencí určitého pohlaví. Někdy je to dívka, která je preferována, neboť muž musí při sňatku platit rodičům ženy vysoké finanční částky. Jindy a jinde je preferován zase chlapec, protože vysoké věno dává naopak otec nevěsty. V dalších případech se jedná o fyzickou sílu, kterou rodiče potřebují na svých hospodářstvích. Například v Indii smí v hinduistické

157 Srov. PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba nebo naděje?* s. 182-183.

158 Tamtéž, s. 183.

rodině konat pohřební obřady pouze syn, krom toho také syn přinese do rodiny finanční prostředky v podobě nevěstina věna. Dcera naopak prostředky rodiny tímto odčerpává. Chudší rodinu může provdání několika dcer ekonomicky absolutně zlikvidovat. Syn se rovněž postará o nemohoucí rodiče ve stáří. Na základě výzkumu United Nations Development Programme je v Indii záměrně potraceno až deset tisíc nenarozených dívek ročně. Naproti tomu záměrné potraty chlapců jsou zcela ojedinělé. V důsledku toho je v Indii katastrofální nerovnováha pohlaví. Mužů je v Indii o tolik více než žen, že v roce 1994 parlament schválil zákon zakazující prenatální testy určující pohlaví v těhotenství. Podobný problém je také v Číně.¹⁵⁹

Můžeme vysledovat mnoho dalších ukázek preference pohlaví, které by v případě možnosti výběru patrně vedly k rychlé jednostrannosti jednoho z pohlaví. Důsledky takové praxe by byly dalekosáhlé a celou společnost by mohly dlouhodobě vykoletit, dost možná zcela zničit. Vzhledem k tomu, že u klonu by byl výběr pohlaví jednoduchý a jednoznačný, lze se domnívat, že klonování by mohlo být zneužito i tímto směrem. Morální teologie staví na jednoznačné nadřazenosti Boha lidskému životu, a to jak v případě dávání života, tak v určování pohlaví. Výběrem pohlaví dítěte by mnozí budoucí rodiče patrně nekončili. Na řadu by mohl přijít výběr barvy pleti, barvy očí, genetických předpokladů k pevnému zdraví, vysoké inteligenci a podobně. Ve chvíli, kdy by běžná praxe umožňovala klonování, výběr pohlaví, který jsme nazřeli jako velmi nebezpečný, by mohl být jen prvním krokem. Klonování jako součást eugenického projektu jsme již popsali a vidíme, že se jej opět dotýkáme. Trojjediný Bůh moudře určil, že člověk nemá žádné postupy na ovlivnění pohlaví dítěte, které se má narodit. Moudře určil, že dítě nebude kopií jednoho rodiče nebo nositelem genů pouze po otci nebo pouze po matce, ale že jeho genetická výbava bude perichorezí obou jeho rodičů. Takto morální teologie nazírá člověka jako Bohem chtěného tvora, jako v Bohu zakotvenou osobu.

159 Srov. ROUČKOVÁ, Dagmar. *Úcta a odpovědnost za lidský život a jeho předávání z hlediska gender*. In DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. s. 158.

Závěr

Analyzovali jsme texty předních odborníků v oblasti morální teologie, bioetiky, lékařské etiky i biologie, vyjadřujících se k otázkám klonování lidské bytosti. Problematiku jsme rozdělili do několika hlavních pilířů, podle výpovědí odborníků. Zjistili jsme, že téma je velmi pestré a v odborných diskusích se vynořují stále nové argumenty pro i proti klonování. Toto téma je velmi aktuální a odborníci z řad zastánců i odpůrců klonování volají po obecné shodě, aby se tak podařilo zabránit neprofesionálním pokusům v této sféře a zneužívání vědeckých poznatků. Z popsaného lze vysledovat rozdíly v chápání klonování člověka mezi morálními teology, bioetiky a biologi. Morální teologie v souladu se stanovisky učitelského úřadu církve nesouhlasí s klonováním člověka, a to žádnou metodou a za žádným cílem. Odborníci z řad bioetiků jsou ve většinovém souznění s negativním vymezením se proti klonování člověka teology. Situace ovšem rozhodně není jednoznačná mezi biologi. Jsou mezi nimi skuteční odborníci, jako například vědecký otec slavného ovčího klonu Dolly Ian Wilmut, který nesouhlasí s klonováním člověka. Na druhé straně jsou ale významní biologové, kteří po legalizaci a povolení této praxe volají.

Probrali jsme klíčová témata, která mají stěžejní vliv na hodnocení klonování člověka. Zamysleli jsme se z různých úhlů pohledu nad potencionální praxí klonování a snažili se nahlédnout do možných následků takového jednání. Zajímaly nás etické aspekty potencionálního klonování lidské bytosti a důsledků. Došli jsme k dílčím závěrům v jednotlivých kapitolách, které nás jasně vedou k odmítnutí klonování jako neetického jednání z pohledu morální teologie. Souhrnně jsme zpracovali tato témata, která nám poskytla odpovědi na položené etické otázky:

- Je eticky přípustné dělat vše, co technicky zvládneme?
- Má dítě právo na oba rodiče?
- Lze považovat klonování za součást eugenického projektu?
- Víme, co klonováním vznikne?
- Nachází morální teologie rozdíl mezi reprodukcí a terapeutickým klonováním?
- Můžeme hledat alternativu terapeutického klonování ve využití dospělých kmenových buněk?
- Je eticky důležitější pomáhat za každou cenu nemocným nebo chránit nově vznikající lidský život?
- Lze považovat klonování člověka za zvěcnění života?
- Ovládl by fenomén klonovaných embryí byznys?

- Lze klonování člověka považovat za útok, dokonce dvojitý útok na lidský život?
- Je eticky přijatelné brát si právo na manipulaci s lidským životem?
- Lze najít shodu mezi biologií a etikou v problematice využívání embryonálních kmenových buněk?
- Je nutné se v problematice klonování obávat společenského tlaku?
- Je nutné se obávat zneužití klonů, například k rozebrání na orgány?
- Je etické považovat klonování člověka za naději pro neplodné a homosexuální páry?
- Je možnost výběru pohlaví budoucího dítěte nebezpečná?

Na tyto otázky jsme hledali odpovědi v odborné literatuře, které jsme zpracovali, shrnuli, porovnali a doplnili vlastním úsudkem a pohledem. Došli jsme k odpovědím, které stojí proti klonování člověka. Ukázalo se, že z pohledu morální teologie nemáme právo v praxi realizovat vše, co technicky svedeme a určité vědecké experimenty by měly zůstat v teoretických rovinách. Víme, že etika často kulhá daleko za čím dál rychlejší biologií, a právě proto je třeba ctít paradigma, že ne vše co svedeme, můžeme rovnou v praxi realizovat.

Došli jsme k závěru, že dítě má právo na oba rodiče a je nepřijatelné, aby přicházelo na svět jako pouhá kopie jednoho existujícího člověka. Takové dítě, klon, by bylo zcela vykořeněno a chyběly by mu základní životně důležité vztahy. V naší práci jsme si tuto absenci klíčových ustavujících vztahů v nejbližší rodině dovolili nazvat *substanciální sirotkovství*. Na otázku, zda lze klonování považovat za součást eugenického projektu, jsme odpověděli pozitivně, a proto je rovněž z tohoto úhlu pohledu klonování lidské bytosti neslučitelné s klíčovými pilíři křesťanského vnímání života. Nelze připustit snahy o umělé zlepšování člověka a určovat, jaký člověk by se do budoucna měl rodit a jaký nikoli. Vysvětlili jsme nebezpečí plynoucí z takovýchto snah.

Z odborné literatury, zejména od autorů z řad biologů, jsme se dozvěděli, že doposud nevíme, co by vlastně klonováním vzniklo. Nebezpečí je v tomto směru mnoho a šance na zplození zdravého lidského klonu při současném stavu poznání je minimální. Je tedy neetické o takové výsledky vůbec usilovat. Člověk není věc, aby se s ním dalo experimentovat, a to dokonce za cenu ztrát mnoha a mnoha nově vzniklých životů. Dalším tématem byl virtuální rozdíl mezi terapeutickým a reprodukčním klonováním člověka. Popsali jsme, že oba zdánlivě různé přístupy k věci mají společného jmenovatele a jsou ve své podstatě stejně eticky nepřijatelné. Mají jen odlišnou míru způsobené bolesti a křivdy na lidském životě. Ve chvíli, kdy jsme z etického pohledu zásadně odmítli klonování embryí za účelem získání embryonálních kmenových buněk

k následné léčbě, jsme popsali alternativu, která je navrhována odborníky v oboru biologie. Jedná se o využití dospělých kmenových buněk ke stejnému cíli a další bádání v této oblasti. Toto je eticky přijatelná cesta, ve které morální teologie spatřuje východisko z palčivého problému. Tento závěr odpověděl také na další zásadní otázku, zda je z etického hlediska přednější pomoci nemocnému jedinci, nebo chránit vznikající lidský život. Díky využití dospělých kmenových buněk by lékaři měli být schopni léčit nemocného a nový lidský život by kvůli tomu nemusel být plozen a obětován.

Dále jsme zjistili, že klonování by vedlo ke zvěcnění člověka, což je rovněž morální teologií nepřijatelné. Člověk je osoba, která má transcendentní charakter, nezvěcnitelnou a nenahraditelnou důstojnost. Dalším dílčím zjištěním, ke kterému jsme došli, je nebezpečí ovládnutí fenoménu možného klonování embryí byznysem. Morální teologie odmítá dávat člověku finanční hodnotu a spatřuje v tomto jednání velké nebezpečí pro člověka i celé lidstvo. Nesmíme dopustit zneužití života jako obchodního artiklu, neboť bychom jistě vstoupili na kluzký svah. V souladu se stanovisky magisteria jsme popsali klonování jako dvojí útok na lidský život. Prvním útokem je nepřírozená, nedovolená reprodukce člověka a druhým jeho usmrcení v další fázi. Jak jsme popsali, podobný paradox je v lékařské praxi již přítomen v podobě umělého oplodnění na jedné straně a umělého přerušení těhotenství na straně druhé. Dále jsme zdůraznili, že je zcela neetické, aby si biolog osočoval právo na manipulaci s lidským životem a svobodně tento život vytvářel a následně ukončoval.

Popsali jsme také fenomén společenského tlaku, který může v rukou lobbistů nebezpečně normalizovat různé eticky choulostivé skutečnosti, jak se ukázalo na příkladu s genetickým vyšetřováním těhotných z plodové vody. Společenský tlak dokáže z okrajové skutečnosti udělat za nějaký čas obecně přijímanou společenskou normu. Došli jsme k závěru, že jednou ze zhoubných možností důsledků klonování by mohlo být zneužívání klonů na různých rovinách. Novodobé otroctví, nerovnost a diskriminace, obchod s lidskými orgány a další. Z těchto důvodů je naprosto nesmyslné a nemožné klonování povolit. Morální teologie staví na důstojnosti všech lidí a jakékoli formy zneužívání, otroctví a diskriminace zásadně odmítá.

Argumenty některých příznivců klonování postavené na naději pro neplodné a homosexuální páry jsme odmítli a popsali nebezpečné důsledky takové praxe. Homosexuální rodina s klonem místo dítěte je představa, kterou morální teologie s hlubokou úctou a s pochopením těžké situace homosexuálů striktně odmítá. Jako podobně nebezpečnou jsme shledali možnost výběru pohlaví dítěte při potencionálním klonování člověka. Došli jsme k závěrům, které klonování musí odmítnout. V naší práci jsme našli tyto nejzásadnější skutečnosti, kvůli kterým lze považovat klonování člověka za neetické:

1. usmrcení embrya při terapeutickém klonování a mnohonásobné ztráty embryí při reprodukčním klonování,
2. samovolné nakládání s lidským životem a nadvláda nad člověkem,
3. absence konstitutivních vztahů klonu, vykořenění,
4. riskantní pokusy na člověku, nevíme, co vlastně klonováním vznikne,
5. kluzký svah,
6. nepřírozené asexuální plození lidského života,
7. použití člověka jako nástroje pro jiný účel, zvěčnění.

Shrnuli jsme dílčí závěry, ke kterým jsme dospěli studiem jednotlivých etických aspektů klonování lidské bytosti. Popsali jsme nejzásadnější skutečnosti, které ukázaly klonování člověka jako neetické jednání, neslučitelné s pohledem na člověka ve světle morální teologie, i s obecně platnými etickými závěry. Závěrem dodejme, že je třeba bedlivě sledovat vývoj tématu a dále pečlivě promýšlet nové skutečnosti, které se v této problematice budou objevovat, a to s maximální úctou k odborníkům opačného názoru.

Seznam použitých zkratek

Gn – kniha Genesis

Ex – kniha Exodus

GS – Věřoučná konstituce II. vatikánského koncilu Gaudium et Spes

KKC – Katechismus katolické církve

Seznam literatury

- BONHOEFFER, Dietrich. *Etika*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2007. ISBN 978-80-7017-047-2.
- BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-490-3.
- BROMHALL, J.D. Nuclear transplantation in the rabbit egg. *Nature*, č. 5537, roč. 258, 1975, s. 719-722. ISSN 0028-0836.
- CALLAHAN, Daniel. *Genetická revoluce*. In THOMASMA, David C. - KUSHNEROVÁ, Thomasine. *Od narození do smrti. Etické problémy v lékařství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2000, s. 28-33. ISBN 80-204-0883-5.
- CLARKE, Norris W. *Osoba a bytí*. 1. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-170-4.
- CORETH, Emerich. *Co je člověk?* 2. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-170-9.
- Česká biskupská konference. *Prohlášení z 26. Ledna 2005*. (26.1.2005) [2014-01-14]. <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/prohla-eni-cbk-k-pokusum-na-lidskych-embryich/>>.
- Details of hybrid clone revealed. BBC News. June 18, 1999. (18.6.1999) [2013-12-15]. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/371378.stm>>.
- Dokumenty II. Vatikánského koncilu. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-467-9.
- DOLISTA, Josef - SAPIK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008. ISBN 978-80-7394-004-1.
- DINKERMANN, Jutta. Genové inženýrství a důstojnost člověka. *Universum. Revue České křesťanské akademie*, č. 2 (34), roč. 2000, s. 24-28.
- FOREJT, Jiří - FULKA, Josef - HALÍK, Tomáš - JOHN, Ctirad - MOTLÍK, Jan - PAČES, Václav - SYKOVÁ, Eva. Klonování – ano, či ne? Nebo jak a kdy? *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 3, roč. 2003. (25.6.2008) [2014-01-10]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/3/obsah/klonovani—ano-ci-ne-nebo-jak-a-kdy-.html>>.
- HÄRING, Bernhard. *Frei in Christu. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens III*. Freiburg: Herder, 1981. ISBN 3-451-18393-5.

- HARRIS, John. - HOLM, Soren. *Abortion*. In LaFOLLETTE, Hugh. *The Oxford Handbook of Practical Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 118. ISBN 978-0-19-928423-8.
- China bans transplant organ sales*. *BBC News*. (28.3.2006) [2014-01-16]. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4853188.stm>>.
- ILLMENSE, K. - HOPPE, P.C. Nuclear transplantation in *Mus musculus*: developmental potential of nuclei from preimplantation embryos. *Cell*, č. 1, roč. 23, 1981, s. 9-18. ISSN 0092-8674.
- Jan Pavel II. Encyklika *Evangelium vitae*. Praha: Zvon, 1995, ISBN 80-7113-139-3.
- Jeruzalémská Bible. 1. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-289-3 (Karmelitánské nakladatelství); ISBN 978-80-87183-10-6 (Krystal OP).
- JONSEN, Albert R. „Krásný nový svět“: Racionalita v reprodukci. In THOMASMA, David C. - KUSHNEROVÁ, Thomasine. *Od narození do smrti. Etické problémy v lékařství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2000, s. 64-70. ISBN 80-204-0883-5.
- Katechismus katolické církve. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-473-3.
- KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. ISBN 80-85959-28-3.
- KASS, Leon R. *The Wisdom of Repugnance*. In POJMAN, Louis P. *Life and Death. A Reader in Moral Problems*. Second edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 308-326. ISBN -13: 978-0-534-50825-8; ISBN-10: 0-534-50825-1.
- KOČOVÁ, Jitka. Klonování: hrozba, či naděje? *UNIVERSUM. Revue České křesťanské akademie*, č. 13 (45), 2002, s. 5-7.
- Kongregace pro nauku víry. *Persona humana*. (29.12.1975), 8: AAS 68 (1976).
- Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Dignitas personae o některých otázkách bioetiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-352-4.
- Kongregace pro nauku víry. *Declaratio de abortu procurato* (18.11.1974), 12-13: AAS 66 (1974).

- Kongregace pro nauku víry. *Instrukce Donum vitae*, I,1: AAS 80 (1988).
- KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. 1. vyd. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-235-4.
- LEWONTIN, Richard. *The Confusion over Cloning*. In POJMAN, Louis P. *Life and Death. A Reader in Moral Problems*. Second edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 341-348. ISBN -13: 978-0-534-50825-8; ISBN- 10: 0-534-50825-1.
- LINDOVSKÝ, Ivo. Na hranicích etiky a vědy. *Akademický bulletin Akademie věd ČR*, č. 7, roč. 2004. (25.6.2008) [2014-01-20]. <<http://abicko.avcr.cz/archiv/2004/7/obsah/na-hranicich-etiky-a-vedy.html>>.
- LUBAC, Henri de. *Katolicismus*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-7192-017-7.
- Mature Human Embryos Created From Adult Skin Cells. The Washington Post*. (18.1.2008) [2013-18-12]. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/01/17/AR2008011700324.html?hpid=topnews>>.
- Mezinárodní teologická komise. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-971-9.
- MPs support embryology proposals. BBC News Online. London. (23.10.2008) [2014-01-05]. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7682722.stm>.
- MUNZAROVÁ, Marta. K zákazu klonování lidských bytostí. *Praktický lékař*, Praha, 2003, roč. 83, č. 12, s. 717-718. ISSN 0032-6739.
- MUNZAROVÁ, Marta. Norimberský kodex - padesátileté výročí. *Praktický lékař*, Česká lékařská společnost JEP, Praha, 1997, roč. 77, č. 8, s. 408-409. ISSN 0032-6739.
- MUNZAROVÁ, Marta. Všeobecná deklarace lidských práv: padesáté páté výročí. *Praktický lékař*, Praha, 2003, roč. 83, č. 11, s. 650-652. ISSN 0032-6739.
- MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-259-6.

- National Bioethics Advisory Commission. *Against Cloning Human Beings*. In POJMAN, Louis P. *Life and Death. A Reader in Moral Problems*. Second edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000, s. 327-339. ISBN -13: 978-0-534-50825-8; ISBN-10: 0-534-50825-1.
- National Conference of State Legislatures (NCSL). *Human Cloning Laws*. (1.1.2008) [2014-01-12]. <<http://www.ncsl.org/research/health/human-cloning-laws.aspx>>.
- Organizace spojených národů. *Všeobecná deklarace lidských práv*. 1948. [2014-01-10]. <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.
- Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- PETR, Jaroslav. *Klonování. Hrozba nebo naděje?* 1. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-469-7.
- PETR, Jaroslav. Reprodukční klonování člověka. *Vesmír*; č. 1, roč. 2006, s. 45-48. [2014-01-10]. <<http://www.vesmir.cz/clanek/reprodukcni-klonovani-cloveka>>.
- PETR, Jaroslav. *Klonování savců I*. [2013-11-30] <<http://www.osel.cz/soubory/kabinet/442/klonovani.pdf>>.
- PIKÁLEK, Petr. Klonování: hrozba, či naděje? *UNIVERSUM. Revue České křesťanské akademie*, č. 13 (45), 2002, s. 5-7.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-87183-21-2 (Krystal OP); ISBN 978-80-7195-394-4 (Karmelitánské nakladatelství).
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Nikdy nekončící zápas o člověka. Lidská osoba ve světle christologie a trinitologie*. In *In Spiritu Veritas, Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2008, s. 297-310. ISBN 978-80-87183-02-1.
- PŘÍHODA, Petr. Pěstování oboru etiky v situaci přebujelého pragmatismu. *Medicínská etika a bioetika*, 1994, roč. 1, č. 3, s. 6-8.
- PŘÍHODA, Petr. *To ostatní nechávám na Pánu Bohu. Výběr z textů a rozhovor s Janem Paulasem*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-467-5.

- RAHNER, Karl - VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-934-8.
- RATZINGER, Joseph. *Úvod do křesťanství*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. ISBN 80-85247-13-5.
- ROTTER, Hans. *Osoba a etika. K základům morální teologie*. 1. vyd. Brno: CDK, 1997. ISBN 80-85959-18-6.
- ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života. Základní otázky lékařské etiky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-302-7.
- ROUČKOVÁ, Dagmar. *Úcta a odpovědnost za lidský život a jeho předávání z hlediska gender*. In DOLISTA, Josef - SAPÍK, Miroslav. *Studie z bioetiky III*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008, s. 153-161. ISBN 978-80-7394-004-1.
- SCALET, Steven - ARTHUR, John. *Morality and Moral Controversies. Reading in Moral, Social, and Political Philosophy*. Ninth edition. New Jersey: Pearson, 2009. ISBN-10: 0-205-52621-7; ISBN-13: 978-0-205-52621-5.
- SCHWARTZ, Robert. *Genetické poznání: Vybrané právní a etické otázky*. In THOMASMA, David C. - KUSHNEROVÁ, Thomasine. *Od narození do smrti. Etické problémy v lékařství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 2000, s. 36-47. ISBN 80-204-0883-5.
- SKOBLÍK, Jiří. Akademie pro život o klonování. *Teologické texty*, 2001/5. [2014-01-18]. <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2001-5/Akademie-pro-zivot-o-klonovani.html>>.
- SYKA, Josef. Bioetika a klonování. *Zápas o duši*, č. 68. [2013-30-12]. <<http://zod.reformace.cz/bioetika-klonovani-cislo-68>>.
- UNESCO. *Všeobecná deklarace o lidském genomu a lidských právech*. 1997. (3.12.1997) [2014-01-08]. <<http://bioetika.ktf.cuni.cz/articles.php?lng=cz&pg=18>>.
- VÁCHA, Marek. *Místo, na němž stojíš, je posvátná země*. 1. vyd. Brno: Cesta, 2008. ISBN 978-80-7295-104-8.
- VÁCHA, Jiří. Embrya na náhradní díly? *BIOETIKA Scripta Bioethica*. [2014-01-19]. <<http://www.volny.cz/bioetika/clanky/2004/1/embrya.htm>>.

WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. 1. vyd. Praha: Zvon; Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-292-6.

WILLADSEN, Steen M. Nuclear transplantation in sheep embryos. *Nature*, č. 6057, roč. 320, 1986, s. 63-65. ISSN 0028-0836.

WILMUT, I. - SCHNIEKE, A.E. - McWHIR, J. - KIND, A.J. - CAMPBELL, K.H. Viable offspring derived from fetal and adult mammalian cells. *Nature*, č. 6619, roč. 385, 1997, s. 810-813. PMID 9039911.